

پر معیاری ژبه
د معیار په ژبه یوه څپرڼه

لیکوال:

محمد معصوم هوتک

Ketabton.com

پر معیاری ژبه

د معیار په ژبه

یوه څېړنه

لیکوال:

محمد معصوم هوتک

د کتاب پېژندنه

پر معیاری ژبه د معیار په ژبه یوه څپر نه	د کتاب نوم:
محمد معصوم هوتک	لیکوال:
د سمبر ۲۰۰۲ ع	د لیکلو نېټه:
او کویل - کاناډا	د لیکلو ځای:
محمد معصوم هوتک	کمپوز:
م - رو هیال	دیزاین:
علامه رشاد څپرندویه ټولنه - کندهار	څپرونکی:
جنوري ۲۰۰۷ ع	د چاپ نېټه:
زر ټوکه	د چاپ شمېر:
گل اغا احسان - لراو بر د اټ کام	انلاین چاري:

www.Larawbar.com

د کتاب لړلیک

سرلیک

- دلوی خدای په نامه
- ژبه
- مفاهمه
- د ژبې مبداء
- د ژبوتاریخي څېړنه
- د خیل لغتونه
- ژبه او د ملتو په جوړښت کې دهغې رول
- لهجه څه ته وایي؟
- د ژبو کورنۍ
- لیکدود
- د پښتو لیکدود پرون او نن
- معیار - د ژبې د معیاري کولو اړتۍ
- معیاري ژبه څه ته وایي؟
- د پښتو ژبې د معیاري کولو هڅې څه...
- د معیاري لیکنې پر هڅو باندي د...
- د نوو جوړو سوو لغتو د تلفظ ستونزه
- د ژبې د سوچه توب دوه اړخه
- پښتو د سوچه توب پر پیچو مو
- په خوله کېلې تصفیه په زړه منلی...
- پښتو نیولو گیزم ژبني اړتیا که...
- نظري معیار عملي گډوډي
- د (په) او (پر) گډوډي
- د مجهولي (ې) لانجه
- چې - مې - کې

- بنځینه جمعي
- التباس ته نه پاملرنه
- دایې لابله
- مونږ - موږ - موږه
- آیاد معیاریت هڅه بری ته رس...
- د معیاری ژبې عامیانه درک
- د کره لیکنې پښتو د اوسنی هڅی... څه بایدوسی؟
- په پښتویې وکارم که پر پښتو؟
- تکي په تکي ژباړي - تلفظي...
- پر پښتو کره لیکنه باندي د نیول...
- د مترو کو او ارکایي کول غتونو
- دایوه می لاو اورئ نور نوستاس...
- سپلمی وهڅولم
- ماخذونه

دلوی خدای (ج) په نامه

غالباً په د ۱۳۲۷ ش کال شاوخوا وه، چې د علامه رشاد مرحوم په کور کې مي د دوی عالمانه خبرو ته غوړنیولی و. د خبرو په ترڅ کې مي د پښتو د هغه وخت په نشراتو کې د مسلطې ژبې او د هغې په برخه کې د خپلو ستونزو په باب ځینې پوښتنې ځنې وکړې. په دغه وخت کې ما د باختر آژانس په پښتو خانګه کې د غړي په توګه کار کاوه. استاد د ژبې او د هغې د تحولاتو او تطوراتو په باب او دغه راز د هغه وخت د دولتي پښتو ضد پالیسیو په باره کې اوږدې څرګندونې وکړې. د خبرو په پای کې ما ځنې وپوښتل چې ولې په دې برخه کې څه لیکئ نه؟ په جواب کې راته وویل: د اګار ستاسې ځوانانو رسالت دی. ژبه ملي امانت دی. مور د ادی تر تاسې پورې را ورسوله. ښه مور او رسوله که بده، سمه مور او رسوله که ناسمه، د اېه وروستي نسلونه قضاوت کوي. ځواک وارس تاسې دی چې له دغه امانت سره بې پروایي ونه سي. اصالت ته بې صدمه ونه رسیږي. لوبې ورسره ونه سي. ما ورته د فارسي د ابیت ووايه:

آسمان   بار امانت   نتوانست   کشید
قـرعه فال بنام من دیوانه زدند

استاد و مسل او زیاته یې کړه. په دې پلمونسي خلاصېدلای. دا امانت تاسې ته دریا ته دی. له هغې ورځې څخه بیا ترننه پورې چې زه د امانت کلمه واورم، اوږدې مي راته درنې سي. داسې راته وایسي لکه د دغه امانت وړلوتوان چې نه لرم. خود استاد (رح) آهنگ لرونکې خبره مي تر غوړو و هیسته ازانګې وکړې. د اګار ستاسې ځوانانو رسالت دی. د همدغه ملکوتي رخ اغېزه وه، چې نن بې په ما کې پردغه راز جنجالي موضوع (اوسنۍ پښتو یا کره پښتو؟) باندي د لیکلو جرأت پیدا کړ.

ددې لیکنې په شروع کې زه په دوو زړو کې وم چې آیا پردغه مشخصه موضوع (د پښتو د معیاري کولو پر هڅو) باندي د څه لیکلو اجازه لرم که یا؟ د اکتیرپالوال وایي: هو، لرې یې (۱) د اکتیر زیار وایي د ژبې مسایل ژبپوهانو ته پرېږدئ ځکه د د هغوی مسلکي دنده ده. نو گویا دده جواب منفي دی. زه له د اکتیرپالوال څخه تشکر کوم چې دده د فتواله اسیته مي بدل مات سو او پردغه موضوع باندي مي د لیکنې جواز تر لاسه کړ او پر څنګ یې له د اکتیر زیار څخه بڅښنه غواړم چې بې لایسنسه مي قلم چلولی دی.

څرنګه وکړم هغه د چا خبره کي خورمه کافر کېږم ، کي نه خورم وږي کېږم ددغه راز پان وپرانګ ترمنځ به سترګي پتي کړم ، دخداي توکل به واخلم اودهغه حق مجراينه به وکړم چي دپښتانه خواروتللی قوم يې راباندي لري اوپرڅنګ به مي داستادعليه الرحمه هغي توصيې ته هم يوه داوړوپزه جوړه کړې وي ، چي په ډېره جدي لهجه يې راته کړې وه اوتاسي ته مې څوکرښي وړاندي يادونه وکړه . واهمه مي ځکه ډېره ده ، چي لوړګرنگ دي . بېرېږم چي ځان ژوبل نه کړم . يوشی چي دليکني جرئت راکوي هغه دمشرانو پوهانو بزرګواري اودکشرانو اخلاص دي اوپرڅنګ يې هررازانقاداوکره کتنې ته زما خلاصه غېږده . که زماله دې ټولي ليکني اواستدلال سره سره بياهم يوچاپه دغه خبره سررا خلاص کړ ، چي انديواله ! کره دي اخیستې ده . بيا به زه هم له خپل نيولي څخه راکښته سم اوپرځپله تره به ځم . معناداچي خپلي خبري نعوذبالله من ذلک ، قرآني احکام نه گڼم .

په دې اثرکي ماله ځينو کتابو څخه اوږده اوږده اقتباسونه کړي دي . دا کار دي لوستونکي دليکني دپنډواله په انگېزه نه گڼي . زمارساله بې هغه هم خواره بونښکې ده . زماهدف دمعياريت اوسني جريان ته کره کتنه غوندي ده . ددې له پاره زه دنظرياتواونقل قولونو بيارانقلولو ته اړ کېدم ځکه له رانقلېدو پرته يې لوستونکي په تاريخه کي پاتېدل . خو له دې سره دي هم مالوستونکي وبخښي . په کتاب کي يوشمېر مکررو خبرو زماپه خيال څه بېخوندي پېښه کړې ده . ماداموضوع دلازيات وضاحت په نيامت دمکرراتو بېخوندي پرځان منلې ده . هيله ده بناغلي لوستونکي يې په بزرګواري سره په تکرار حسن کي وشمېري . ددې ليکني ځيني برخي ترجمې دي ، چي په متن کي مي يې ماخذ بنوولي دي اونوره زماخپله څېړنه ده .

په پښتنوکي له بده مرغه پر علمي مسئلوياندي دنظر څرګندولو پای ناندرواوشخړوته دريږي . په دغه حقيقت باندي له پوهېدوسره سره ، بياهم زه خپل تاريخي مسئوليت دې ته اړکړي يم چي دهغوزرونو پښتنو اندېښني منعکسي کړم ، چي دپښتودننۍ په اصطلاح کره ليکني له بابتته ورته پېښي سوي دي .

اگريني که نابيناوچاه است
اگرخاموش بنشستی گناه است

+++++

هو تک محمد معصوم

کانادا - اوکویل

۲۰ نومبر ۲۰۰۶ع

۱) (ډاکټر صاحب پالوال دا خبره دلغاتو جوړولو په برخه کې کړې ده او وایي چې دلغاتو جوړول د ژبې د هر مستعد ویونکي حق دی. خوزه به د دوی له دغې اجازې څخه لږ څه پراخه استفاده وکړم. (وگ: معیاري پښتو - ۲۴۰ مخ.)

ژبه

په انسا سيكلو پيد يا بریتانیکا کي يې د ژبي په تعريف کي کنبلي دي چي ژبه د رغيزو سيمبولونو د خپلي خوښي سيستم دئ چي دهغه په واسطه انسانان ديوي ټولنيزي ډلي اود يوه کلتور د برخه والو په توگه متقابل له پوهونه اورا پوهونه (مفاهمه) سرته رسوي. په دې تعريف کي ځای سوي مفاهيم که جلا جلا وشنل سي ، نوبه :

د رغيز (vocal) معنا داچي د ژبي په تعريف کي موږ د مفاهيم په برخه کي يوازي د (وينا) پراخ زور اچوو. د مفاهيم نور سيستمونه هم سته لکه د يوه ټاکلي مفهوم د افادې له پاره د سراو لاس بنسورول ، داوږو پورته کول ، دسترگو کښول ، پزه بوچه نيول اونور ، چي د اهر يو يې د يوه مشخص مفهوم په بنوونه کي مرسته کوي خو موږ په ژبه کي يوازي د رغيز سيستم په پام کي نيولی دئ (۱). له خپلي خوښي مطلق (arbitrary) سيستم څخه مو مراد دا دئ چي د ژبني سمبول اود دهغه د اصلي مادې ترمنځ هېڅ راز لازمي اړيکي نه وي. د مثال په توگه په پښتو کي يو حيوان ته آس وايي. د دغه نامه له پاره په پارسي کي اسپ ، په عربي کي فرس ، په هندي کي گهورا ، په انگرېزي کي هورس ، په فرانسوي کي شوال او په روسي کي لوبناد؟ ټاکل سوي دئ. له دغو لغتونو څخه هېڅ يو يې د نوموړي حيوان له واقعي حالت سره مناسبت نه لري ، بلکي صرف يوه نومونه ده چي د (ولي؟) له پاره يې نه جواب سته اونه ژبپوهان له دې بابته پر ځان باندي د څېړني تکليف ايرېدي. دا خبره حتی په تقليدي لغتونو (imitative words) کي ، چي د يوه د تمثیلولو له پاره وضع سوي وي ، لاهم تريوي اندازې صدق کوي. په انگرېزي کي د پيشو خرهاري ته (purr) وايي او په فرانسوي کي ورته (ronronner) وايي. دواړه لغتونه د پيشي (پيشو) د څرکي د غونډ تمثیلوي خوتاسي وينئ چي دهغو په شکل او جوړښت کي څومره توپير سته . سيمبولونه د شيانو څرگندوونکي دي خو پخپله شيان نه دي. د کتاب لغت پخپله کتاب نه دئ بلکي دهغه څرگندوی دئ.

کله چي موږ د ژبي لغت پر خوله راوړو ، ترزياتي اندازې پوري مو مراد د ويلو ژبه (spoken language) ده. ليکلې ژبه بيا يوبل سيستم دئ چي له وينا سره سيده اړيکي لري. ارواښاد پوهاند دوکتور محمد رحيم الهام ليکي: ژبه د انساني د غونډو يو رمزي سيستم دی چي ديوي ژبني ټولنی غړی يې د مفاهيم له پاره په کاروي. موږ د ژبي دغه رغيز سيستم ته وينا وايو. انسانانو د خپلو وينا يې ژبو د ثبتولو او ساتلو له پاره گرافیک سيستمونه اختراع کړي دي چي

مورېبې لیک بولو. وینا او لیک په ماهیت کې دوه بیل سیستمونه دي. د وینا اساسي جوړونکي عناصر د رغونه دي او د لیک اساسي جوړونکي عناصر توري دي. د رغونه داسې فزیکي پدیدې دي چې احساس یې د غوږونو په واسطه کیږي او توري بیا داسې بل ډول فزیکي پدیدې دي چې احساس یې د سترگو په واسطه کیږي... (۲)

ډاکټر عبدالرازق پالوال د ژبې یو ډېر خوندور تعریف کړی دی او هغه دا چې ژبه د پوهونې او پوهېدنې هغه صوتي سیمبولیک وسیله ده چې ودي او تکامل یې بشردانسانیت و تکاملي پراوته، او د لیک ایجاد یې انسان د مدنیت و تکاملي پراوته رسولی دی. (۳)

(۱) (ځینې پوهان د مرغانو رېز، د انسانانو له خوا د هغو پرځای سربنورول، یادېې علاقه گۍ بنوولو پرځای د اوږو پورته کول هم په ژبه کې راوړي خو په دې شرط چې دغه حرکات او نڅښې تل همدا یوه معنا ورکړي.

(وگ: السټیریتید ورلد انسایکلوپیدیا - ۳۰۳۲ مخ - نیویارک)

(۲) (د خان شهید یاد - د مقالو مجموعه - ۷۳ مخ - د سرحدونو چارو وزارت - کابل - ۱۳۷۰ ش)

(۳) (پالوال، ډاکټر عبدالرازق - معیاري پښتو - د پښتۍ لومړی مخ - ۱۳۸۴ ش)

مفاهمه

انسانان ټولنیز ژوند کوي. د هغوی په سلوک کې یو له بل سره متقابل عملونه او دغه راز له چاپیریال سره متقابل عملونه دواړه شامل دي. دغه متقابل عملونه او فعالیتونه د مفاهمې له لارې، یو بل ته د پیغامو او اطلاعاتو د رسولو له لارې سرته رسېږي. دغه راز منظم او پریوه ټاکلي سیستم باندې ولاړ متقابل عملونه یوازې د انسانانو ځانګړتیا ده. نور حیوانات (ژوي) هم د ټاکلو، رغونو او حرکتونو په واسطه یو بل ته پیغامونه رسوي، خو د هغوی مفاهمه د انسانانو د منظم ژبني سیستم په توګه نه وي. ژوي یوازې د رغونو جوړولو، غریزوي وړتیا لري خو انسانان د خپلې ټولنیزې ډلې د ژبې د زده کولو او نورو ته د وړلېږدولو توان هم لري. د پوهنې د لېږدوني همداتوان د بشري مدنیت د منځ ته راتګ تادا وګڼل کېدلای سي. که د ژبې تعریف په پام کې ونیول سي نو انسانانو هروخت د خبرو کولو توان درلود، خوددې معنادانه ده چې ژبه دې نو د کلمې په واقعي معناد انسان د پیداېست همزولې وي.

په مفاهمه کې درې ډوله سیستمونه شامل دي چې یو یې رغونه دي، بل یې د بدن حرکتونه دي او دریم یې، چې تر نورو ډولو ډولونو ډېر زیات بنسټیز اهمیت لري، ژبه ده. په ژبه کې بېلابېل رغونه تر یوه ځانګړي انتظام لاندې اوډل سوي وي.

ټولو انسانانو د ځان له پاره د ویلویوه ژبه جوړه کړې ده او هر چیرې چې بیا مدنیتونه منځ ته راغلي دي، هورې بیا ورسره سم لیکلې ژبه ایجاد سوي ده. له لرغونو ژبو څخه بېلابېلې نورې ژبې رازېږدلي دي او اوس په نړۍ کې تر یو زریاتي ژبې سته چې ځینې یې په میلیونونو ویونکي لري او ځینې یې بیا یوازې په یوه محدوده قبیله کې د یو لږ شمېر ویونکو له خوا ویل کېږي. ژبه د انسانانو او انساني مدنیت یوه ډېره ستره بریا (لاس ته راوړنه) ده.

د ژبي مبداء

د بشریت په تاریخ کې د داسې یوه وخت اټکل کېدلای شي چې د ننیو انسانانو نیکه گانودې د مفاهمې له پاره د ژبي په نامه یوه منظمه وسیله نه درلوده. تاریخي څپرني دنړۍ د موجودو ژبو نېټه فقط یو څو زره کاله وړاندې بیولای شي. د داسې یوې ژبي یا ژبو په باب زموږ سره معلومات نسته، چې مورېې دانسانانو لومړنۍ (primitive) ژبه و بولو. د و مره قدر پوهېږو چې په انساني تاریخ کې نه بې ژبو انسانانو وجود درلود او نه بل حیوان دخبرو کولو استعداد لري. دانسانانو د فوسیلونو څپرته (۱) مورته دیو میلیون کالو یا تر هغه وړاندې زمانه کې د ژبي دسته والي څرک راکوي

(۱) فوسیل fossil دلرغونو ژوندیو موجوداتو (حیواني یا نباتي) آثارو یا بقایا ووته ویل کیږي لکه هډوکي او غاښونه چې دمخکې په طبقاتو کې پاته سوي وي.

د ژبو تاریخي څېړنه

ننني حالت ته د ژبو د تکاملي سیر څېړنه ځکه سخته ده ، چې په دې برخه کې زیات مواد او ارقام (data) نسته . خو له نېکه مرغه ننۍ ژبې سره پرتله کېدلای سي او که دهغو ترمنځ منظم ورته والی و موندل سي ، د دغه ورته والي له مخي څوک کولای سي د نوموړو ژبو یوه مخکېنۍ او زړه مرحله پیدا کاندې . هغه پوهنه چې دغه راز مسایل څېړي ، د تاریخي ژبپوهني (historical linguistics) په نامه یادېږي او مقایسوي ژبپوهنه (comparative linguistics) د همدې علم یوه څانګه ده .

ژبې د ژوند یو موجوداتو د نور و فعالیتو په شان د چاپیریال له بدلونو څخه اغېزمنې کېږي . دوگړو د کلتوري سیستمونو په هره برخه کې چې کوم بدلون راسي ، اړونده ژبه یې هم تریوې اندازې پورې هرو مرو بدلېږي . له دې سره سم د ژبې زاړه لغتونه او اصطلاحات له استعماله لوېږي یا یې معناوي بدلون مومي ، نوي لغاتونه منځ ته راځي . سربېره پردې د ژبې ویونکي هم تل تغیر مومي . لویبېرې ، زړېبېرې ، مري او نوي ویونکي منځ ته راځي . دیوې ژبې هرو یونکي فرد هم د خپل عمر په اوږدو کې د ژبې د ویلو ځیني لاري چاري بدلوي . له دغه فرد سره بڼایي نور هم دده دلاري تقلید وکړي . په دې ډول د وخت په تېریدو سره په ژبه کې ډېر بدلون راځي . دا بهر ورو ورو پرمخ ځي . که څوک دیوې ژبې د ډېرو سپین ږیرو او زلمیو ویونکو ویناوي و اوري ، په هغو کې به د یادوني وړ توپیرونه ویني . دلغتونو د استعمال په برخه کې هم ورو ورو او ناڅاپي بدلونونه پېښېږي . که چیرې دیوې ژبې لیکلې ثبتونه موجود وي ، نو څېړونکي په اسانۍ سره کولای سي چې دغه راز بدلونونه پیدا کړي .

په لغتونو کې بدلونونه په څو ډوله منځ ته راځي :

- معناوي یې بدلون و مومي (۱) .
- یولغت له استعماله لوېږي .
- نوي لغتونه او اصطلاحات جوړېږي .
- له نورو ژبو څخه لغتونه اخیستل کېږي .

۱) (د مثال په توګه په انګرېزي کې د (deer) لغت چې نن د هوسۍ په معنارواچ لري ، په زړه انګلیسي کې په عمومي توګه د (حيوان) په معنا کارېدئ . په پښتو کې د سیال کلمه د پښتانه له پاره یوه درنه او دویار وړ کلمه وه ، نن یې د معیار کارو باریان د دښمن له پاره کاروي .

د خیل لغتونه

له نورو ژبو څخه د لغتونو اخیستلو بهرته (لغت پورول) وایي او کوم لغتونه چې په دې ډول ژبي ته ننوزي د (د خیلو لغتونو) په نامه یادېږي. هره ژبه خوراډ پر د خیل لغتونه لري او مجردة ژبه په نړۍ کې اصلاً وجود نه لري. ارواښاد علامه رشاد (رح) وایي: په دنیا کې مجردة ژبه نه سته او مجرد قوم هم نه سته. تاسي وگورئ عربي داسي یوه ژبه ده چې قرآن پکښې نازل سوی دی او د عربو قدامت هم واضح دی. مگر په قرآن کې اتلس توري غیر عربي راغلي دي. هغه د عربونه دي او د عربي د خیلو لغاتوله پاره خفاجي یولوی کتاب لیکلی، شفاء العلیل یا ځیني کسان یې شفاء الغلیل لا وایي... سید سلیمان ندوی د لغات جدیده په نامه باندي یوبل کتاب لیکلی، چې په هغه کې یې په عربي کې نوي ورداځل سوي لغات څېړلي دي... (۱)

انگرېزي ژبي ته تر ۱۰۲۲م کال وروسته خوراډ پرفرانسوي لغتونه ننوتل (۲). د مثال په توگه د (chair) لغت په همدې وخت کې انگرېزي ته ننوتی چې نن ورځ څوک د خیل لغت خیال لانه ورباندي کوي. په زړه انگرېزي کې پخوا د همدې لغت پرځای (stol) یا (stool) رواج درلود.

د د خیلو لغتونوله مخي د یوې ژبي د ویونکو اړیکي له بلي ژبي اوبل قوم سره څرگند بدلای سي. کله چې یوې ژبي ته کوم لغت له بلي ژبي څخه ورننوت او هورې یې په ژبه کې واخېنل سو، نور یې نو د ژبي ویونکی خپل لغت او د ژبي خپل مال بولي. لکه وړاندي چې مووویل، ژبي تل د پېر یو په اوږدو کې بدلون مومي. که دانسانانو دوه داسي گروپونه په پام کې ونیسو، چې په پیل کې یې یوه ژبه ویله خود ځینو عواملوله امله یوله بله سره بېل ژوند کولو ته اړ سو، څو سوه کاله وروسته به یې ژبي یوله بله سره ډېر توپیر ولري او که دا حالت هم داسي روان وي نو څو زره کاله وروسته به یې ژبي دومره سره لیري سوي وي، چې یوازي به د ژبي ماهران په پوهېږي چې د دې دوو ژبو مورگنی یوه وه.

د هر قوم ژبه دهغه قوم له ټولنیز، اقتصادي او کلتوري حالت سره تړلې ده. که یې قوم د سیالانو سیال و، ژبه یې هم تر سیالانو نه پاتېږي. پښتو د پښتانه ژبه ده. د پښتو تاریخ د پښتنوله تاریخ سره تړلی دی. ترقی او پرمختگ یې هم د پښتنوله ترقی او پرمختگ سره سیده اړیکي لري. پښتانه چې د خیل ټولنیز انکشاف په داسي پړاو کې وي، چې په بېسوادی کې پاچهۍ کولای سي، خانۍ کولای سي، سوداگری کولای سي، پیری او مریدی کولای سي، نو ژبه به یې څرنگه اولي

پرمختللي وي؟

هره ژبه که دهغې له ویونکو څخه مجرد و خپل سي ، گویانه ده خپل سوې . ژبه پرویونکو اغېزه کوي او ویونکي بیا ژبه سره سمبالوي او سموي یې .

۱(گوربت مجله - لومړی کال ، شپږمه گڼه - ۲۳ مخ

۲(په دغه کال انگلستان د Normans له خوا فتح سو . دنورمن نوم پخوا په عمومي توگه دسکاند نیویایي خلکو له پاره کارېدی خو وروسته یوازي دناروي خلک په دغه وبلل سول .

ژبه او د ملت پوه جوړښت کې دهغې رول

دیوه ملت د جوړېدو اساسي عناصر ګډه جغرافيايي سیمه ، ګډ تاریخ او ګډ کلتور (دین ، ژبه ، ...) دي خو د دې عناصرو دا اغېزې درجې یوازانه دي . زیاتره پوهان په دې عقیده دي چې ژبه دیوه ملت د جوړېدو ډېر مهم عنصر دی . د مانچسټر په پوهنتون کې دانګرېزي ژبې استاد ټوني کراولي Tony Crowley (د ژبې دهغې اغېزې په باب چې په نونسمه پېړۍ کې یې په اروپا کې دنو و منځ ته راغلو ملت پوه ژوند کې درلوده ، داسې لیکي :

په ۱۹ پېړۍ کې په اروپا کې یو شمېر مهمې سیاسي پرمختیاوي منځ ته راغلې او دهغو په ترڅ کې ځینې نوي ملتونه راڅرګند سول چې خپل ځانونه یې د لومړي وار له پاره وپېژندل اوله نورو څخه یې هم د پېژندنې غوښتنه وکړه . په دغه کلتوري او سیاسي بدلون کې ژبې مهم رول ولوباوه . ځکه لکه څرنگه چې ژبه په یوه ملت کې د شاملېدلو اوله هغه څخه د وتلو له پاره یوه په زړه پوري اساسي وسیله وه ، دغه راز دیوه ملت د منځ ته راتګ لومړنۍ وسیله هم وه .

Pedersen څرګنده کړې ده ، په نونسمه پېړۍ کې داروپاد ملي وینستیا او د ژبې پوهنې پیل تیا له یوه لاسه بل لاس ته کېدله او د زیاترو نوو را پیدا سوو ملتو له پاره د ګرامر کتاب لیکنه یادیوي ډیکشنري ترتیبول د سیاسي ارمان اعلامیې او څرګندونې وې .

لکه میولر Muller چې ویلي دي ژبه د بشریت د ټول تاریخ یو ژوندی او ګویا شاهد دی . دی زیاتوي چې په دې ډول به ژبه د بشریت دیوه یو موټي او ډله ییز ګروپ یا په بل عبارت یوه ملت ژوندی او ګویا شاهد هم وي . کله چې میولر وایي ، په معاصروخت کې د ځینو ډېرو رسامونکو ټولنیزو او سیاسي لانجود حل له پاره ژبې پوهنې ته مراجعه سوې ده ، په حقیقت کې یې د ژبې د مطالعې پر سیاسي رول باندي تبصره کړې ده . دغه رول دواکمنو کورنیو او دهغوی د تړونونو په ګټه لو بېدلی نه دی بلکې دهغوی پر ضد یې د ملتونو او ژبو په ګټه عمل کړی دی . دنونسمې پېړۍ په دغه عصر کې دغې مفکورې ډېره وده وکړه چې ژبه ملي هویت او تشخیص منعکسوي . د مثال په توګه G.F.Graham د ژبې د رول او اهمیت په باب داسې څرګندونې لري :

ژبه دیوه ملت د تمایلاتو او عادتونو څرګنده څېره ده او د دوی د پوهې او احساساتو ډېر غوره محک دی . که دا تشریح ومنله سي نو طبیعي نتیجه یې دا راوزي چې دا ولس او دهغو د ژبې تر منځ اړیکې دومره سره نژدې دي چې یو یې باید د بل له مخې وپېژندل سي . ژبه دا ولس دخوی او خصلت وروستی یادګار دی . دی ورپسې زیاتوي چې ژبه دیوه ملت له یووالي سره په غوڅه توګه تړلې ده .

G.P.Marsh لیکلي دي: څرگنده ده چې دیوه اولس دیووالي له پاره د ژبي یووالی اساسي توکی دی. د ملت په جوړښت کې د ژبي اشتراک د دین او حکومت تر اشتراک زیات غښتلی عنصر دی. دیوې ژبي همزمانه ملتونه که هرڅو د عقایدو او سیاسي تشکیلاتو د توپیرونو له امله د شکل له مخې سره بېل سوي وي، خو په اصل کې یو کلتور، یو ارمان او د حوادثو په مقابل کې یو راز عکس العمل لري.

۱) (توني کراولي په لیورپول کې زېږېدلی اولوی سوی دی. د اکسفورډ، سوت ټامپتن، رتجرز، بارسیلونا او سانډیاګوپه پوهنتونو کې درس لوستی دی. اوس (۲۰۰۵م کال) د مانچسټر پوهنتون د انګلیسي ژبي پروفیسر دی. دده په لیکلو آثارو کې Proper English، Language in History، Standard English and The and The Politics of Language in Northern Ireland، او (Politics of Language) د یادوني وړ دي.

د همدې عنوان مطالب د توني کراولي د Standard English & the Politics of Language د کتاب له دوهم چاپ د ۵۶ - ۵۷ مخونو څخه اخیستل سوي دي.

لهجه dialect څه ته وايي؟

لهجه د خبرو اترو طرز یاد خبرو د د افادې یو ډول دی. لهجه ته په انگرېزي کې dialect وايي چې د يوناني لغت dialectos څخه مشتقه کلمه ده او د يالکتوس د خبرو کولو طريقې ته ويل کېږي. لهجه د يوې ژبې محلي نوعه هم بللای سو. لهجه ته فرېزيو لوجي phraseology هم ويله سوې ده (۱) او هغه هم د افادې د څرگندولو لاري ته ويل کېږي.

لهجه پر جغرافيايي ماحول سربېره په ټولنه کې د يوې ژبې د ويونکو له ټولنيز او اقتصادي دريځ سره هم بدلون مومي. د کليوالو لهجه، د بزگرو لهجه، د مامورينو لهجه، د اشرافو لهجه، او نوري ډېري لهجه يې په مثالو کې راتللاي سي.

د ژبې پوهان په دې عقیده دي، چې د ژبې لهجه هغه وخت منځ ته راځي چې ويونکي يې له خپل اصلي او طبيعي ټاټوبي څخه د بېلابېلو ټولنيزو، اقتصادي، سياسي او نظامي عواملو له امله نورو سيمو ته ولېږدېږي او هورې د نورو ژبو په گاونډه کې واقع سي او د نورو ژبو او ثقافت تراغېزې لاندې راسي. د ځينو لهجو د انکشاف لړۍ د ويره پسې اوږده سي، چې يوه بله ژبه منځ ته راوړي.

(۱) ټوني کاوولي ۸۳ مخ

د ژبو کورنۍ

ژبو هانو د انسانانو د بېلابېلو نژادونو، قومونو او ملتونو ژبې سره مقایسه کړي دي او هغه یې پر کورنیو باندې سره وپشلي دي. د ژبو دې راز مقایسې ته comparative method وایي. د دې مقایسې په نتیجه کې دوی ته څرگنده سوې ده چې په ځینو ژبو کې لغتونه یوله بل سره ورته ښکاري او له دې څخه داسې نتیجه راباسي چې دا ژبې په یوه واحد ژبنۍ کورنۍ پورې اړه لري. دوی هڅه کوي چې د دې ژبنۍ کورنۍ مبداء ژبه پیدا کړي. دغه مبداء ژبه زیاتره فرضي hypothetical ژبه وي ځکه دهغې دسته والي د ثبوت له پاره پوره اندازه لیکلې مواد په لاس کې نه وي (۱). په ژبنيو کورنیو کې یوه دهندو اروپایي Indo-European ژبو کورنۍ ده. دهندو اروپایي ژبو مفهوم وارد واره دوو تنو وروڼو جرمن ژبو هانو ویلیام ګریم او جیکب ګریم نړۍ ته اعلان کړ. په دې وروڼو کې جیکب ګریم دیو قانون پر کشف باندې بریالی سو، چې وروسته د ګریم د قانون په نامه مشهور سو (۲). ګریم پخپل قانون کې وښودله چې انګلیسي، جرمني، لاتیني او داروپا ډېرې نورې ژبې په یوه کورنۍ پورې اړه لري او دا کورنۍ وروسته دهندو اروپایي کورنۍ په نامه یاده سو. پوهانو ته لا دا خبره ښه پوره معلومه نه ده چې دهندو اروپایي ژبو مبداء چیرې ده (۳). پښتو د همدې کورنۍ د آریانۍ څانګې په ختیځ ښاخ اړه لري.

- ۱) (الستیریتید ورلډ انسایکلو پیډیا - دیارلسم ټوک - ۳۰۳۱، ۳۰۳۳ مخونه - نیویارک)
- ۲) (جیکب لودویګ ګریم Jakob Ludwig Grimm (1785-1863) او ویلیام کارل ګریم
- Wilhelm Karl Grimm (1786-1859) دوه وروڼه وه چې څه د پاسه دوه سوه کاله وړاندې په جرمني کې اوسېدل. دوی پر جرمني فولکلور باندې ډېر کار وکړ او د فولکلوریکو کیسویو مجموعه یې راغونډه کړه چې نن Grimm's Fairy Tales نومېږي. دا کیسې په ټوله نړۍ کې شهرت لري خو په وروستیو کلونو کې د کیسود کرکټرونو د خشن توب له امله تر انتقاد لاندې راغلي دي. (وګ: الستریتید ورلډ انسایکلو پیډیا - لسم ټوک - ۲۴۲۷ مخ)
- ۳) (هماغه اثر - ۲۷۴۲ مخ)
- ۴) (ویکیپیډیا Wikipedia د ایره المعارف - دانټرنیټ په حواله

لیکدود

د لیکلو (writing) عملیه پر یوه وسپله باندي د کرکترونو (تورو) کیندل یا کیندل دي. له دې فعالیت څخه مراد دلغاتو او نورو هغو جوړښتو سره اوډل یا ثبتول دي، چي د یوې ژبي نمایندگي کوي. دا وډلو او ثبتولو له پاره له تایپ څخه هم کار اخیستل کېږي خو د لیک د قیق ماهران تایپ کولو ته د لیکلو عملیه نه وايي. د دوی په نزد لیکل (writing) او تایپ کول (typing) د یوې سره بېلي عملیې دي. په نړۍ کي د لیکلو اساسي سیستمونه پر څلورو برخو وېشل سوي دي: لوگوگرافي، سیلابي، الفبایي او شکلي. په دې ټولو کي یې زموږ د بحث وړ برخه الفبایي سیستم دی. الفبایي د سمبولونو یو مجموعه ده چي هر سمبول یې د ژبي د یوه فونیم (رغ) نمایندگي کوي. بشپړي الفباوي هغه الفباو ته ویل کېږي چي د اړوندې ژبي ټول او اوزونه او حرکتونه په پشپړه توگه سره تمثیل کړلای سي. یعني که یوه لیکونکي ته د یوه لغت تلفظ ورکړه سي، دی یې د لیکلو تر عهده ووتلای سي او که یوه لوستونکي ته یو لیکل سوی لغت وړاندي سي، دی یې د تلفظ کولو تر عهده ووتلای سي. (۱) د سمبولونو یا الفباوو په واسطه د یوې ژبي تمثیل ته د هغې ژبي لیکدود وايي. څرنگه چي د یوې ژبي اوبلي ژبي ترمنځ او دغه راز په یوه ژبه کي دننه د بېلابیلو لهجو ترمنځ د رڼو توپیر سته، ځکه نو لیکدودونه هم توپیر سره لري. هر څومره چي د یوې مشخصي ژبي دلهجودو یو نکتو ترمنځ راشه درشه او نور ټولنیز او کلتوري اړیکي سره نزدې کېږي، هغومره یې د واحدې ژبي او واحد لیکدود له پاره زمينه برابروي.

د یوې ژبي د لیکني سیستم (لیکدود) تل د هغې ژبي د یوونکو د اړتیاوو پر بنسټ بدلون او انکشاف مومي. کله کله دوخت په تېرېدو سره د سمبولونو په شکل کي هم بدلون راځي. له همدې امله دی چي د یوې لیکلي نسخې د انکشاف د څېړني له لاري هم د اړوندو یوونکو د اړتیاوو په باب معلومات ترلاسه کولای سو او هم یې دوخت په اوږدو کي بدلونونو په څرنگوالي پوهېدلای سو. د همدې حقیقت له امله باید د متونو په ثبت او خپرولو کي د خطاط د سلیقې یا لهجې په خاطر بدلون رانه وستل سي ځکه که دا کاروسي، متون مسخه کېږي او د ژبي د تاریخي مطالعې په څېړنه کي څېړونکی یې لاري کېږي او پر خپله څېړنه باندي غلطې نتیجې بنا کوي.

د الفبې تاریخي سابقه لرغوني مصر ته رسېږي او پیل یې د ۲۷۰۰ ق م څخه راننول کېږي. لرغونو مصریانو د هیروغلیف دوه ویشتمو سمبولو په ایجاد او انکشاف سره د خپلي ژبي کانسونینتونه را پېژندلي دي. د لیکدود د تاریخي او د لیک د ډولونو څېړنه زموږ تر بحث و تلې ده

۱) (ارو اېنډ پوهاند ډاکټرالهام لیکلي دي: د پښتو په اوسني لیکدودي سیستم کې د هر کانسونانتي رغیز واحد (فونیم) له پاره یو خاص لیکدودي واحد (گرافیم) شته او کومه ستونزه په کې نه احساسیږي. مگر د پښتو د رغیز سیستم جوړښت واولي رغیز واحدونه لري خود لیکدود په سیستم کې یې یوازی پنځه گرافیمونه موندلای شو. له بلې خوا پښتو ځینې داسې رغونه هم لري چې له دوو واولونو څخه ترکیبېږي او په لیکدود کې گرافیمونه ورته نشته او د پښتو د لیکدود ستونزې له همدې کمبوتیو څخه راولاړیږي .
(وگ: د خان شهید یاد - ۷۴ مخ)

د پښتو لیکدود پرون او نن

د پښتو الفبې د منځ ته راتگ پر خبره باندي کورني او بهرني پوهان په يوه خوله نه دي. او د دې لانجې تادا او پر دغه حقيقت باندي ولاړ دي چې د ليک مرحلې ته د پښتو ژبې د رسېدلو د وخت په باب مورې پوره مدارک په لاس کي نه لرو. د ليکدود پر سر باندي په اوسني زمانه کي لانه توافق او يو لړ نور عيني واقعي تونه د دې خبرې بنکارندويي کوي چې پښتنو دي تر نورو گاونډيو وروسته ليک ته اړتيا موندلې وي. د دې موضوع تفصيلي څېړنه مورې له خپل هدف څخه ليري کوي. د پخوانيو روايتو او اوسنيو څېړنو له مخي د پښتو الفبې ايجاد، ياپه يوه روايت سمول د غزنوي سلطان محمود (۳۸۷-۴۲۱ هـ ق) زمانې ته رسېږي. داروايت د خير اللغات د مولف قاضي خير الله نوبناري له خوا د نوموړي کتاب په

مقدمه کي (د ۱۹۰۳ ع چاپ) بيان سوی او وروسته عام سوی دی. قاضي خير الله د دغه روايت نه راوي بنوولی دی او نه يې هم ماخذ، چې څېړونکي دي دنورو څېړنو له پاره ورته مراجعه وکړي. علامه رشاد (۱۳۰۰-۱۳۸۳ هـ ش) د دغو روايتو تړيادوني وروسته د پير روښان بايزيد (۹۳۱-۹۸۰ هـ ق) هغه ادعا رانقلوي چې وايي پر عربي تورو باندي د پښتو تورو زياتول دده (بايزيد) کارنامه ده. (۱) د پښتو تورو په جوړولو کي دروښان پير دغه ادعا دده يو پياوړي مريد او پيرو دولت لوانې په دغه بيت سره تاييد کړې ده:

افغاني لفظ مشکل و، لوست کوېښ نه شه
ورته وشوه، کنده ديارلس حرفونه

د پښتو د اتوري دروښان پير د لوی عقيدوي او سياسي مخالف اخوند دروېزه ننگر هاري (۹۳۹-۱۰۴۸ هـ ق) له خوا هم کارسوي دي اوله همدې استعمال څخه گيورگ مارگنسترنې (۱۸۹۲-۱۹۷۸ ع) داسي نتيجه اخيستي ده چې گويادر وښان پير پورتنی ادعا حقيقت نه لري (۲). که د غزنوي سلطان محمود په وخت کي د پښتو الفبې په باب غښتلي اسناد تر لاسه هم سي، له دې حقيقت څخه سترگي نسي پته بدلای چې د غي الفبې دا ايجاد له زمانې (پنځمي هجري پېړۍ) څخه بيا دروښان پير تر وخته (لسمي هجري پېړۍ) پوري منظم او پرله پسې تداوم نه دی موندلی او که يې موندلی هم وي، زموږ په واک کي داسي اسناد نسته چې له هغو څخه دي د دغه تداوم د سرته والي په باب د استدلال له پاره کارواخلو. د موجودو اسنادو له مخي د پښتو الفبې مستند ليکلی ثبت چې وروسته يې زموږ تر زمانې پوري له ډېرو بدلونونو سره پرله پسې تداوم موندلی دی، د خير البيان ليکدود د دې چې زموږ په څېړنو کي ورته روښاني ليکدود ويل سوي دی. روښاني

لیکدود د دغه غورځنگ په نشراتو او شعري دېوانونو کې پالل سوئ دئ او په دغه لیکدود باندې لیکلې سوي نسخې د پښتو نسخو په زېرمو کې موندل کېږي. ترروښاني ادبیاتو، چې مرادمي دروښاني غورځنگ د پیروانو دېوانونه دي، په هاخوازمورپه لاس کې اوس داسې کومه خطي نسخه نسته چې دغه لیکدود ددې یې پاللې وي.

دروښان پیرلوی مخالف اخوند دروېزه او دهغه پیروان ځان ته خپل پښتولیکدود لري چې په خپله نوعه کې خویو جلالیکدود ورته ویلای سو، مگر له روښاني لیکدود سره یې په ځینو برخو کې ورته والی لیدل کېدای سي.

تر دغه لیکدود وروسته نو زموږ مخې ته د خوشحال خان خټک لیکدود (ځنځیري لیکدود) راځي. د لیکدود د خوشحال خان خپل ایجاد دئ. دده خپل آثار او دده د زمانو او لمسیو آثار په دغه لیکدود لیکل سوي دي او څېړنې یې ترروښاني لیکدود ځکه زیات دئ، چې د خوشحال خاني غورځنگ ادبي ایجادات ترروښاني غورځنگ زیات او پراخ دي. د خوشحال خاني لیکدود یوه وروستنی بیلگه، چې دده تر عصر دې وروسته دده د کورنۍ د یوه پردېس غړي دوست محمد خټک په قلم را پاته ده، د بحر العلوم (۳) خطي نسخه (د ۱۲۹۰ هـ ق کال خطاطي) ده. په دې نسخه کې دوست محمد خټک خپل قبیلوي نوم (تخلص) په خوشحال خاني لیکدود لیکي او د خټک کلمې د (ت) پر ځای (ط) کارې او ترلاندې (۴) ورته ږدي.

د پښتو لیکدود د تاریخي سیر څېړونکي د پټې خزاني او د دغه عصر د لیکدود په باب هم ږغېږي. خو څرنگه چې د پټې خزاني دغه اوسنی نسخه په دیار لسمه هجري پېړۍ کې خطاطي سوې ده، ځکه نو دهغې له رویه د اصلي نسخې د لیکدود په باب تبصره کول ماته مشکله ښکاري. خودهغو نسخو له مطالعې څخه چې دغه عصر ته نژدې یا تر هغه وروسته لیکل سوي دي، داسې ښکاري چې د خوشحال خاني لیکدود د تراغېزې لاندې چې لیکلې سوي نه وي.

خو دا خبره مو باید په ټینګه په پام کې نیولې وي چې له خطي نسخو څخه په یوه عصر کې د مروج لیکدود یا پخپله د لیکوال یا شاعر لخوا کار سوي لیکدود معلومول ډېره گرانه خبره ده. ځکه خطاطان د نسخو په کاپي کولو کې خپله ځاني سلیقه او خپله لهجه هرو مرو داخلي (۴). په افغانستان کې دامیر شیر علیخان تر زمانې پورې چې د پښتو کوم لیکدود په لږو ډېر بدلون سره رواج درلود، هغه لیکدود ددې چې په مشخصه توګه له احمد شاهي عصره راهیسې په پښتولیکنو کې پالل کېدئ. دې لیکدود کومه معیاري بڼه نه درلوده او ترزیاتي اندازې پورې د هر لیکوال او شاعر په سلیقه او برداشت پورې تړلې و.

په شلمه پېړۍ کې چې افغانستان ته د تجدد او مدنیت پالنې اغېزې د امیر حبیب الله خان (سراج

الملت والدين) په پاچهۍ کې د سراج الاخبار د خپروونو له لارې ورسېدلې، نو پر څنگ يې د پښتو نشراتوله پاره عیني زمينه برابره سوه. سراج الاخبار په لومړي سر کې په سنگي چاپ خپرېدئ او وروسته چې د عنايت مطبعه په کابل کې تاسيس سوه (۱۹۱۱ع)، سراج الاخبار هم په حروفې تورو خپل نشرات پيل کړل. دا توري پارسي توري وه او پښتو مضامين او اشعار يې هم په همدې تورو خپرول. ځکه نوموړې ددغي دورې پر پښتولیکدود باندې د سراج الاخبار د نشراتو پر بنسټ نه سوږغېدلای. مورته معلومه ده چې په سراجي عصر کې د حبيبيې مدرسې له پاره د پښتو درې کتابونه د مولوي صالح محمد په قلم ليکل سوي دي. دا کتابونه اوس زما سره نسته خو پخوا مي تر نظر تېر کړي وه. په هغو کې لومړی پښتو کتاب د بناغلي عبدالکریم بريالي (د پښتولیکدود) په نامه پخپل نوي چاپ سوي اثر ۱۰۵ مخ کې په لنډه توگه معرفي کړی دی. ماته ددغه کتاب په باب د بناغلي بريالي له بيان او خپلو مشاهداتو څخه څرگنده سوه چې د کتاب ليکدود له هغه رسم الخط سره ورته دی، چې وروسته د امانې عصر په (مرکه د پښتو) کې هم منل سوی او تاسې به يې په راتلونکو کورنو کې تفصيل ولولئ.

دامیرامان الله خان په روښانه دوره کې د پښتولیکدود له پاره منظمه رسمي هڅه دهغي ټولني له خواله سره راپيل سوه، چې مرکه د پښتو نومېدله (۵).

مرکه د پښتو تر ۱۳۰۲ هـ ش کال دمخه منځ ته راغلې وه او لومړی رئیس يې مولوي عبدالواسع خان کاکړ او تر هغه وروسته يې دوهم رئیس عبدالرحمن خان لودين و. دې مرکې دوولس تنه غړي درلودل او د وخت په اساسي قانون (نظامنامه د تشکيلات اساسی افغانستان) کې يې په درجېدلو سره رسمي او قانوني بڼه موندلې وه. ددې مرکې وظيفې د پښتو ژبې د قاعدو جوړول او د درسي کتابو ترجمه کول او نقلول وو (۶). د بناغلي رفيع صاحب د څېړني له مخې، دې مرکې چې د پښتو الفبې له پاره کوم ليکدود ټاکلی و، له اوسني مروج ليکدود سره يې زيات توپير نه درلود. يوازنی توپير يې دا و، چې د (خ) څخه له پاره يې د (ح) گرافيم ته يو ټکی پرسر بل په غېږ کې ورکاوه. له هغو بېلگو څخه چې بناغلي رفيع صاحب د (يوازینی پښتو) له کتابه راخيستي دي، بنکاري چې مرکې د کندهارۍ لهجې ځانگړتياوي منلي وې. چې تفصيل به يې تاسې په راتلونکو پاڼو کې ولولئ.

د ليکدود کوم اصول چې (مرکه د پښتو) ټاکلي وه، په طلوع افغان اخبار کې هم په لږوډېر توپير سره تعقيبېدل. خو بل چاپي دپاللو هڅه نه کوله او تر دې بري اندازې د کاغذ پر مخ پاته سوي دي. (۷)

مرکه د پښتو د امانې دورې له ختمېدو سره پای ته ورسېده. کله چې په هيواد کې ترسقوي انارشۍ وروسته دولتي نظم د اعليحضرت محمد نادر خان او دهغه د غښتلو وروڼو په موټه ټينگ

سو، ورسره سم یې په کابل کې د (انجمن ادبی) تر جوړېدو (۱۳۱۰ش) یو کال وروسته په کندهار کې د پښتوانجمن خښته کښېښووله سوه.

د پښتوانجمن د ۱۳۱۱ش کال د لیندۍ په نهمه نېټه د کندهار ولایت په عامه سلامخانه کې د وزیر محمد گل خان مومند په وینا پرانیستل سو. نوموړي په خپله پرانیستونکې وینا کې د انجمن د نندې داسې بیان کړې:

۱- انتشار د یوه مجله علمي او ادبي او اجتماعي او تاریخي چی د پښتانه د شان سره بنایي او مناسب د دغه کام او ژبی یی .

۲- جمع او تدوین د لغات متفرقه د پښتو په هر کام او هر کلی کی د پښتنو چی هر چیری وی او دفع او ورکول د مفهوم دا اختلاف د لغات چی بلا اندیشه د کوم مصیبت څه په میانخ کی وی یا پیدا شی .

۳- جمع کول او ټولول د ادبی کتابونو د پښتو، چی مطبوع یا غیر مطبوع وی او تشویق د تصنیف او تالیف د داسی آثار ادبیه.

۴- ترجمه د درسی کتابونو چی په موجب د پروگرام رسمی د وزارت معارف د افغانستان په مدرسو او مکتبو کی ویل کیږی.

۵- ترجمه او تالیف د نور مفید علمي او فنی او تاریخي او غیره کتابونه عصری دهری ژبی چی وی په شرط ددی چی خلاف د عقاید اسلامی د مسلمان ملت د پښتون او مخالف د سیاست د حکومت مستقله د افغانستان نه وی.

۶- تاسیس دیو (ملی کتب خانه د پښتو) او هم ضمناً د هغه کتابونو چی د پاسنی مطالبو د پاره مفید وی.

۷- په ذریعه د نشر د ((مجله ادبی)) جلب توجه د تمام ملت و دی خواته او حاصلول د نیک بینی په نسبت د ((پښتو)) (۸).

د انجمن په دندو کې د لیکدود په باب مشخصه یادونه نه ده سوې خو د انجمن له نشراتو څخه څوک معلومولای سی چی د لیکدود یوه ټاکلې لاریې تعقیبوله او بناغلی بریالی وایی چی... د لیک په انداز کښی لږ بدلون راوستلی... (۹). بناغلی رفیع په ژبپالنه کی د انجمن د تشکیلاتو او نشراتو په باب ښه پوره څېړنه کړې ده خو د لیکدود په باب یې څه نه دي ویلي .

د کندهار د پښتوانجمن په ۱۳۱۲ش کال د کابل له ادبي انجمن سره یو ځای سو او د دواړو له ترکیبه څخه پښتو ټولنه منخ ته راغله.

پښتو ټولنه د ۱۳۱۲ش کال د ثور په لومړۍ نېټه تاسیس سوه. دې ټولني خپل کار او وظایف تر خپلو مخکنیو انجمنونو منظم او پراخ کړل او هغه په دې ډول وه:

- ۱- د افغانستان د تاریخ تدوین او د افغانستان په تاریخي څرنګوالي له هره پلوه پوره ، پوره رڼا اچول .
  - ۲- ژبي او ادب ته تحول او ترقی ورکول ، ملی آثار (فولکلور) د وطن له هره ګوته راټولول او نشرول .
  - ۳- د یوې عصري او عملي ژبي په حیث د پښتو ژبي د راژوندی کولو او تدوینولو کار .
  - ۴- د کابل مجلې او کالنۍ او نورو وطنی جرائدو په واسطه ادب او ژبی ته ترقی ورکول او جهان ته په یو ابرو مند صورت د افغانستان معرفی کول . (۱۰)
- په ۱۳۳۳ ش کال د پښتو ټولني په اهدافو او وظيفو کي یو ژور بدلون راغی او د نویو وظيفو په لړ کي یې د پښتو ژبي دلغاتو او قواعدو تدوین ، د ضرورت له مخي د نویو اصلاحتو او لغاتو وضع کول ، ادبي او لغوي څېړني او د پښتو په لساني علومو پوري مربوط آثار لیکل او خپرول شامل سول . (۱۱)
- پښتو ټولنه د هماغه پیل څخه د لیکدود د یو کولو په لټه کي وه خو د دغه هدف د ترسره کېدوله پاره یې لومړنۍ منظمه هڅه تر خپل تاسیس پنځه کاله وروسته د ۱۳۲۱ ش د جوزا په میاشت (۲۱ می ۱۹۴۲ع) د یوې غونډې په ترڅ کي چي د هیواد ۲۵ تنه پوهان او لیکوال پکښې راغونډ سوي وه ، پریویشتو اختلافي موادو باندې تریخت وروسته فیصله وکړه . تردې فیصلې شپږ کاله وروسته یې بیا د ۱۳۲۷ ش کال د سنبلې په اتمه (۳۰ اګست ۱۹۴۸ع) د افغانستان اولرو پښتنو یوې ۱۹ کسيزې ډلې غونډه وکړه او په هغه کي یې پریولر اختلافي موادو فیصله وکړه . دریمه فیصله د ۱۳۳۷ ش کال د سنبلې په ۲۵ مه (۲۷ اګست ۱۹۵۸ع) د افغانستان ، پېښور او پښتنو لیکوالو او پوهانو په ګډون غونډه وکړه او د لومړۍ فیصلې پر څلورو موادو یې له سره بیا غور وکړ او د نورو ۷۳ موادو پرسیر یې موافقه سره وکړه .
- په دې فیصلو کي د پښتو الفبې پرسرله (ڼ- ڼر) پرته نور اختلاف نسته او هغه هم په ټولو فیصلو کي (ڼ) ټاکل سوی دی . په لومړۍ فیصله کي په (لار- ولاړ) کي د (ولاړ) شکل فیصله سوی دی او په دوهمه کي دواړه صورتونه منل سوي دي . په لومړۍ فیصله کي په (لڅ- لوڅ) کي (لڅ) فیصله سوی دی خو په دریمه فیصله کي بیرته په (لوڅ) باندې تعدیل سوی دی . په لومړۍ کي په (مونږ- مورږ) کي (مونږ) فیصله سوی و ، خو په دریمه کي دواړه منل سوي دي . دغه راز په ټولو فیصلو کي (ښغ- غښ) دواړه شکله منل سوي دي . په لومړۍ فیصله کي د ارواښاد الفت د کتاب په حواله د (شو ، شي ، شته ، ...) اشکال منل سوي دي خو د ښاغلي بریالي د کتاب په ۱۱۲ مخ کي ورته کښل سوي دي (دواړه صحیح دي) خو د دوهمي فیصلې په برخه کي یې دغه اختلاف ته (دواړه) قیدنه دی وراچولئ (۱۱۵ مخ) . زمالاس اوس اصلي فیصلې ته نه رسېږي چي د دغه اختلافي روایت حقیقت ځان ته معلوم کړم .

ددې فیصلو ټول اختلافي مواد راوړل دلته لازم نه دي اولو ستونګي یې داروا بنادګل پاچا الفت په (لیکوالی، املاء او انشاء) نومي اثر کې او دغه راز د بناغلي عبدالکریم بریالي (د پښتولیکدود) په نامه کتاب کې لوستلای سې. لکه وړاندې چې مې مثالونه راوړل، په دغودو و کتابو کې راغلي فیصلې یوله بله توپیر سره لري.

د لیکدود په برخه کې ددې فیصلو تطبیقي اړخ په افغانستان کې تر یوې اندازې عملي سوځکه چې یوازې مرکزي دولتي ملاتړ ورسره موجود و. خو تر کومه ځایه چې ماته معلومات سته په لرو پښتنو کې د آزادو مطبوعاتو والي ددغو فیصلو په تطبیق کې ځنډونه اچول او عملي اړخ یې نن لاهم کمزوری ښکاره سوی دی.

زموږ معاصر ژبپوه دوکتور زیار صاحب دغو فیصلو ته د اهمیت په سترګه نه ګوري او وایي چې^۴ پخوا به په پښتو ټولنه یا پښتو مرکه کې داسې کار کېده چې لاس به پورته کېده، که به د کندهار یا نولاسونه زیات شوه د کندهار یا نولاسونه شوه، که به دننګرهار یا نولاسونه زیات وو، دهغو به شوه. خو مور د اکار پرېښوده... زموږ له پښتو ټولني او بیاسترانسان محمد گل خان سره د اتوپيرو چې هغوی لومړی غوښتل چې د لاس په پورته کولو او ریفرنډم له لاري یو سټنډرډ لیکنی فورم پیدا کړي او په تېره بیا وزیر محمد گل خان د خلکو په څولو کې ژبه ورسموله، دا امکان نه لري ... (۱۲)

په افغانستان کې د کره پښتو ژبې د غورځنګ تر منځ ته راتګ وروسته د پښتو ټولني په فیصلو کې لاسونه ووهل سول او د (شو، سو، ...) فیصلې خويې د پښتو ستوروله خوالاهم ماتي سوي. او د اکار ددې حقیقت ښکارندويي کوي چې د فیصلو پروخت درايو اتفاق نه و او د پوهاند زیار صاحب خبره پر ځای ده.

د پښتولیکدود په باب وروستی فیصله د باره ګلی د سیمینار فیصله ده. د اسیمینار په ۱۹۹۲ع کال په باره ګلی کې د پښتونخوا او افغانستان د مهاجرولیکوالو په ګډون جوړ سو. د سیمینار د منځ ته راتګ زمينه دهغو ټولنيزو او کلتوري اړیکو له امله برابره سوه چې په افغانستان کې د شور د بخولي (فاجعې) له خاطر په پاکستان ته د افغانانو د ډله ییزه مهاجرت وروسته دلرو او برو پښتنو تر منځ ټینګي سوي وې. په دې سیمینار کې د تېرو فیصلو ځیني مواد تعدیل سول او د بناغلي رفیع صاحب د خولې خبره ده چې په مجموع کې هغه لیکدود تر ډېرې اندازې و منل سو چې په افغانستان کې پالل کېدئ. داسې ښکاري چې د سیمینار له نتایجو سره ځینو پوهانو، چې په سیمینار کې یې برخه نه وه اخیستې، په ځینو برخو کې موافقه نه درلوده. د پېښور نامتو لیکوال اروا بناد قلندر مومند خوله لومړي سره د سیمینار پر ضد و. ځکه ده خپل ځان ته

نوی لیکدود را ایستلی و او کتابونه یې (پته خزانه فی المیزان او خیر البیان او نور) هم په خپاره کړي وه. پوهاند دوکتور زیار صاحب د باره گلی فیصلو ته انتقادي نظر لري او لیکي چې په دې سیمینار کې ځینې منلي او عامي سوي سموني بیرته باطلې سوي دي. لکه عربي ټول پورویونه په اړه بڼه لیکل لکه قمیص، طمع، شمط.. نیم کانسو نینتې (معدوله) و اونه لیکل لکه په خله (خوله)، گت (گوت) ... کې، همدارنگه د پښتو اوږده یا مجهول (و) پر ځای له پېښ (ضمې) او اوږدې یا مجهولې (ې) پر ځای له زېر (کسرې) کار اخیستل لکه په گمان (گومان)، رمان (رومان) او گله (گېله یا گیله)، ډمو کراسي (ډېمو کراسي) اوله دې ټولوسره تر (ک)، (گ) غوره گڼل چې یو بې سر و بوله کار دی، ځکه دا څو کوم غبرگڼیز سپمبول نه دی چې کړي ور واچول شي او خوشې یوتوری پر پښتو اېڅې (الفباء) ورسر باری شي چې هم تخنیکي ستونزه (تایپ، کمپوز او پرینټ په اړه) رامنځته کوي او هم اقتصادي او مهالي هغه. (۱۳)

دې سیمینار ته د زیار صاحب ۱۲۲ معیاري آرونه وړاندي سوي وه خو ونه منل سول چې دوکتور زیار له دې بابت خپل ناراضیتوب بنوولی دی. (۱۴)

ډاکټر پالوال د باره گلی له دې فیصلې سره موافقه نه لري چې وایي په پښتو کې (مد) نسته. د پالوال صاحب په عقیده پښتو مد لري او ده د همدې موضوع او یولړ نورو خبرو په باب خپل دلایل په تفصیل سره پخپل نوي کتاب (معیاري پښتو - ۹۷ مخ) کې راوړي دي.

بناغلی سر محقق زلمی هیوادم مل په دې برخه کې مصلحت آمېزه نظر ورکوي او لیکي: ... کومې فیصلې چې د دې سیمینار په نتایجو مرتبې شوي د تطبیق ساحه یې د پخوانیو فیصلو په پرتله ژوره او پراخه وه، خوزه ورسره دا خبره زیاتول غواړم، چې دا فیصلې ځینې تخنیکي مشکلات لري، د دې لپاره چې د تطبیق ساحه نوره هم پراخه شي د افغان، پښتونخوا (سرحد) او جنوبي پښتونخوا (بلوچستان) د متخصصو ژبپوهانو یوه ډله بیا پرې غورو کړي، هغه مشکلات او تخنیکي گرانۍ چې پکې شته، هغه پکې رفع کړي او بیا یې د تطبیق ساحې ته وړاندي کړي وروسته تردې باید د پښتو د بېلو بېلو سیمو او ثقافتی حوزو رسم الخطونه سره یووي. (۱۵)

بناغلي هیوادم مل دا تخنیکي گرانۍ بنوولي نه دي چې کومې دي خود بیان له سیاقه یې ښکاري چې له فیصلو سره یې بشپړ توافق نسته.

د پښتو لیکدود په باب ځینې شخصي او انفرادي هڅې هم سوي دي لکه د شهید خان عبدالصمد خان لیکدو، د وزیر محمد گل خان لیکدود، د قلندر مومند لیکدود او نور. خود دې ټولو لیکدودونو د دهغوی د مخترعینو تروفات وروسته ورتړلي سوي دي.

د لیکدود په ټاکلو کې زه داسې نظر لرم چې مور باید د پښتو رڼو نو (فونیمونو) له پاره

د سیمبولونو پر ټاکلو فیصلې وکړو، نه د تلفظونو په باب. د مثال په توګه پردې خبره باید توافق وښيي چې اوږده یا مجهوله (ې) څه راز ولیکل سي. په دې برخه فیصله سوې ده چې دوه ټکي دي سرپر سرور کره سي. بس همدافیهله ده. اوس که د ژبې ویونکي په هر لغت کې دا اوږدې (ې) اړتیا احساس کړي، همدغه شکل به ورته راوړي. موږ که په لیکدو کې دا خبره فیصله کوو چې اوږده (ې) دي په پلانی کلمه کې استعمال سي، دا د لیکدو د سمونه نه ده، بلکې د تلفظ اصلاح کول دي. د تلفظ اصلاح کول په فیصله نسبي ترسره کېدلای بلکې دهغه له پاره یو اوږد تدریجي بهیر او مشخص ژبني او تاریخي شرایط برابر بدل لازم دي. د لیکدو د پسر د اختلاف اساسي ستونزه همدغه مسئله ده اوزموږ د ژبې متخصصین ورته ډېره پاملرنه نه کوي. د پښتو ټولني په فیصله کې ویل سوي وه چې شو، شم، شي به لیکو-بخښل، کنښنستل به لیکو-چې، کې، مې به لیکو-ریغ، غږ به لیکو، نور د هر چا خوښه چې هر راز یې تلفظ کوي. سو، سم، سي یې تلفظ کوي او که بخل او کنښنستل او که چې، کې، مې. د دې عجیبي فیصلې له مخې نو گو یاد (ش) گرافیم (د س) او ازمه ورکولای سي، (ښ) چې په کومو تورو کې راغلی دی، دانگرېزي په شان گونگ (silent) کېدلای هم سي او مجهوله (ې) د معروفې (ي) کار هم ورکولای سي. د (ښ) او (ږ) په برخه کې دا خبره پرځای ده چې لیکلی گرافیم باید په همدې شکل وي خو په وینګ کې دي هره لهجه خپل دا په پام ونیسي، ځکه دا د عین گرافیم او فونیم بېلابېل تلفظونه دي. مگر د (سو) او (شو) په باب دا حکم چې (شو) به یې لیکو، نور د هر چا خوښه چې څه راز یې تلفظ کوي، یوه بې بنیاده خبره ده. ځکه (س) او (ش) دوه جلا رغونه او دوه سره بېل گرافیمونه دي او پښتانه د دواړو په لیکنه اولوستنه کې هیڅ راز مشکل نه لري. دا به یوه ژبني مضحکه وي چې (ش) به لیکو، که یې څوک (س) تلفظ کوي، پروانه لري. که دا دیوې قاعدې په توګه ومنل سي نو آیا په نورو شین لرونکو لغاتو کې به هم دا اجرا وړوي که یا؟ له بلي خوا چې لهجوته د تلفظ حق ورکول کېږي او د (س) او (ش) په تلفظ کې دوی خپل اختیار لري، نو په لیکلو کې ولي دا حق نه ورکول کېږي. که د تلفظ له پاره د دغه شان حکم په برخه کې ژبني جواز موجود وي، نو ولي یې په لیکلو کې دغه راز جواز نسته. دا کار که څوک دنه پوهېدني له مخې کوي یا یې یو بدل له مراعته کوي، په دواړو صورتو کې زما په نظر د ژبپوهني په اصولو کې یو ناوړه بدعت دی. د دې پرځای یې معقوله فیصله داده چې د کنښنستل او کنښناستل دواړه شکله دي ومنل سي، چې-مې-کې که چا په مجهوله (ې) تلفظ کول، همداسي دي ولیکل سي او که یې په معروفه تلفظ کاوه (د چې، مې، کې) په شکل دي ولیکل سي. په دې صورت کې به نو د الفبې یوه گرافیم ته د تلفظ دوه بارونه ورپه شاسوي نه وي. په انگرېزي ژبه کې د همدې ضرورت له خاطر ده چې colour او labour-color او labor دواړه شکله هم په ورځنیو لیکنو کې کارېږي او هم یې په

ډیکشنریو کې ثبت کړي دي. ما له همدې اسیته دانگرېزي ژبې ډاکسفورډ کوچنۍ ډیکشنری (۱۹۹۸ع کال چاپ) لومړي څلور رډیفونه سرسري وکتل او یوزیات شمېر توپيري ثبتونه مي پکښې وموندل. که مي ټول رډیفونه کتلي وای ، د توپيري لغاتو شمېر ترسووهرو مرواوبنتی. د اتوپيري لغتونه مي داسي سره طبقه بندي کړل:

هغه لغتونه چي بریتانوی او امریکایي لیکنه یې توپیر سره لري:

Arbour	Arbor (US)
Ardour	Ardor (US)
Armour	Armor (US)
Axe	Ax (US)
Behaviour	Behavior (US)
Cesarean	Caesarean(US)
Caesium	Cesium (US)
Calk	Caulk (US)
Cancell	Cancel (US)
Catalogue	Catalog (US)
Caecum	Cecum (US)
Coenobite	Cenobite (US)
Centre	Center (US)
Centreboard	Centerboard (US)
Centrefold	Centerfold (US)
Clamour	Clamor (US)
Colour	Color (US)
Coulter	Colter (US)
Cosy	Cozy (US)
Defence	Defense (US)
Disfavour	Disfavor (US)
Dishonour	Dishonor (US)
Distil	Distill (US)
Dolour	Dolor (US)
Draughty	Drafty (US)

هغه لغاتونه چي (Z) یې په (S) باندي اوبنتی وي.

Apologize	Apologise
Atomize	Atomise
Authorize	Authorise
Baptize	Baptise
Bastradize	Bastradise

Canalize	Canalise
Capsulize	Capsulise
Centralize	Centralise
Characterize	Characterise
Civilize	Civilise
Collectivize	Collectivise
Commercialize	Commercialise
Computerize	Computerise
Criticize	Criticise
Customize	Customise

د همدې څلوروردیفونوربېلابېل توپيري لغاتونه

Artifact	Artefact
Bail	Bale
Barracouta	Barracuda
Blether	Blather
Bogeyman	Bogyman
Bogey	Bogy
Bond	Band
Botch	Bodge
Boult	Bolt
Brag	Bragg
Burk	Berk
Caddy	Caddie
Calix	Calyk
Carvel	Caravel
Castor	Caster
Combe	Comb
Coney	Cony
Dean	Dene
Dike	Dyke
Dispatch	Despatch
Doyley	Doily
Dryer	Drier
Dryly	Drily

هیڅ انگرېزي ژبی له دې توپيري لغاتو څخه هیڅ یوه ته غلط یا معیاري نه وایي. د دواړو ډولونو ثبت

او کارول یې په ټوله معنا اختیاري دي .

مورکه د دوکتور زیار صاحب خبره ژبه دخلکوپه خولوکي وراصلاح کوو، نوپه دې هم باید سر خلاص کړو، چي د ابارمزه ته نه رسېږي. عملي او معقول حل یې هغسي دی، لکه ماچي بیان کړ. په دې صورت کي به له لهجوي اصطکا کونو څخه هم خلاص سوي یو او په بېځایه ناندرو به مو وخت هم نه وي ضایع سوی .

لهجوي تلفظونه دهغو خپلو ویونکو ته پرېږدئ. که یې دتغیر اړتیا او شرایط برابر رسول، هرومرو بدلون پکښې راځي. زما د خپلي مشاهدې له مخي د پرش کاله وړاندي ماله خپلو پکتیا والو ټولگیو الو څخه د پوهنتون په لیلیه کي د خور، مور کلمات د خپر، مېر په شکل اور بدل. اوس یې هغوی پخپلو منځو کي لاهم نه سره وایي. د تلفظ دا سمېده د پښتو ټولني د فیصلو معجزه نه ده بلکه دهغو اجتماعي اغېزو نتیجه ده چي زما پر دغو ټولگیو الو باندي د نورو لهجو له پښتنو سره د گډ ژوند له لاري پرېوتلي وي.

د کندهار په پارسیبانانو کي زما د وړکتوب پروخت په (غ) باندي د (ق) بدلېدل په ټوله معنا عامه خبره وه. خو اوس د اتلفظ ترزیاتي اندازې پوري په تېره بیا په نوي تعلیم یافته نسل کي له منځه تللی دی. نه کومه فیصله ترمنځ سوي ده او نه تلفظ په فیصلو باندي بدلون مومي.

۱(خیرالبیان د کابل چاپ - سریزه - ۲۲ مخ

۲(هماغه اثر، هماغه مخ

۳(بحر العلوم د دیني عقایدو، فرایضو، نصیحتونو، حکمتونو او اخلاقي، تاریخي او عرفاني کیسو یوه منظومه مجموعه ده چي زیات و کم شل زره بیته کېږي. د دې کتاب یوازنی نسخه د مولف پخپل لیک د کابل په ملي آرشیف کي خوندي ده. لومړی برخه، لس زره بیته یې د دې قلم چلونکي له سریزي او حاشیو سره په ۱۳۷۳ هـ ش کي برابرې کړې او په ۱۳۸۳ هـ ش (۲۰۰۴ع) کي چاپ سوي ده. په دغه کتاب کي دوست محمد خټک د خان د پېژندلو په باب وایي چي د محمد اکرم زوی، د کرم خان لمسی او د زمان خان کړوسی دی. په پښتانه شعراء دوهم ټوک کي یې زمان خان د زرنام خان زوی د پاینده محمد خان لمسی د عبدالقادر خان خټک کړوسی او د خوشحال خان کوسی بللی دی. دوکتور عارف عثمانوف په خپل کتاب خوشحال خان خټک او دده ادبي مکتب - ۱۸۱ مخ کي د مرحوم بینواد پښتونستان نومي کتاب د ۴۱۵ مخ په حواله، زرنام خان د عبدالقادر خان زوی بللی دی .

۴(د دې کار مثالونه دان د پاسه دي او حتی نن ورځ چي د متن برابرولو اصول ټاکل سوي او په

ټولو ژبو کې خپاره سوي هم دي ، د متونو برابر ونکې د شاعر په لهجه کې لاس و هې او په اصطلاح معیاري کوي یې . د (په) پرځای (پر) په تناسبې او برعکس یې لاهم . د عبدالقادر خان خټک د پوان په کندهارۍ لهجه او د احمد شاه بابا ، میرزا حنان بارکزي ، شمس الدین کاکړ او ... د پوانونه په یوسفزی لهجه خپروي .

۵(زمورډلیکوال دانوم د پښتو مرکه کاري چې سمه بڼه یې هم داده . خوموډته په کارده چې دځایو ، ټولنو او مرکزوپه نومو کې لاس ونه وهو او د چا خبره معیاري یې نه کړو . داکارموبیابل وخت دنوموړي عصر د پښتو ژبې په گرامري څېړنه کې خطاباسي . داکټر پالوال په (خوشال خان) باندي د خوشحال خان خټک دنامه بدلول هم د شاعر په نامه کې لاسوهنه بولي او کړي یې . (وگ: معیاري پښتو - ۴۳۲ مخ)

۶(رفیع ، حبیب الله ، ژبپالنه - ۸۴ مخ ، ۱۳۲۱ ش ، کابل
۷(په رویداد لویه جرگه دار السلطنه کابل ۱۳۰۳ چي د پښتو ویناوو کومه برخه خپره سوي ده ، په هغې کې د مرکې لیکدود کورټ په پام کې نه دی نیول سوی .

۸(ژبپالنه - ۹۳ مخ د پښتو مجلې لومړي کال د ۱۸ ، ۱۹ مخونو په حواله
۹(د پښتو لیکدود ۱۰۴ مخ

۱۰(وینس - راز محمد - پښتو کتابونه - ۴ مخ - پښتو ټولنه - ۱۳۳۷ ش
۱۱(پښتو کتابونه ۱۲ مخ

۱۲(نسکلامجله - څلورم کال ، دریمه گڼه ، ۵۰ مخ .

۱۳(د پښتو ژبې دودې اړتیا اولارې چارې - ۸۴ مخ

۱۴(ده د سیمینار افغان برخه والوته په انک (طعنه) سره د (لاستکوي) لقبونه ورکړي دي او ځیني نور پښتوري برخه وال یې د (شیخ العلماء) په لقب ټکولي دي (وگ: پښتو - پښتانه ... ، ۳۱۰ - ۳۱۱ مخونه)

۱۵(تېر ماخذ ۲۴ مخ .

معیار – د ژبي د معیاري کولو اړتیا او اړتیا

څرنگه چې مور پخپله ژبه کې د معیار ټاکلو له پاره په لیري زمانو کې کومه تاریخي او مسلسل له عنعنو نه لرونو مجبور یو چې دنورو ژبو د معیار ټاکلو جریان دخپلي ژبي د معیاري کولو له پاره دلارښود په توګه لومړی زده کړو او بیایې کوزده کړو.

ماته اوس سمدلاسه ددې امکانات سته چې دانګرېزي ژبي د معیاریت پر هڅو باندي څېړنه وکړم او بیاد د غوڅو په روڼا کې د پښتو ژبي د معیاري کولو پر مسئله باندي وږغېږم. ددې څېړني په ترڅ کې به پخپله د معیار (Standard) مقوله هم لږ وږ پر تشریح سي.

په اروپایي ژبو کې د معیار (standard) مفهوم په بېلابېلو معناوو سره ثبت سوئ دی چې په هغو کې یې لږترلږه دوې اساسي معناوي تر نورو ډېرې څرګندي دي. لومړۍ یې دنظامي سمبول مفهوم دی چې په هغه کې بیرغ، مجسمه ډوله تصویرونه اونور اتلاي سي. دغه سمبولونه د جګولو لکړو پر سر دودانیو یا نورو ځایو پر سر ځوړندوي اود یوه معتبر مرکزي ځای دښوولو وظيفه سرته رسوي. دغه ځایونه د فوجیانو د غونډېدو مرکزونه څرګندوي لکه دپاچا دودانۍ، دغتوا شرافویا آمرینو دودانۍ نښانونه. د معیاریا سټنډرډ په دغه راز استعمال کې د عمومیت، یووالي اولږترلږه دیوراز متحد الشکل والي ژور مفهوم نغښتی دی.

د معیار دوهمه معناله لومړۍ څخه بېله ده. په دې معنا کې معیار دیوې اندازې یا وزن یوه نمونه رانښيي. د مثال په توګه داوردوالي داندازه کولو فلزي میله (نیم گزی)، د ظرفیت د معلومولو لوبڼی، د وزن دښوولو اوسپنیزه کتله (کانی) اونور.

یو بل معیار هم سته چې د اصل (original) په معناد نقل (copy) په مقابل کې کارېږي. کاپي په ورځنیو چارو کې دیوه واحد قانوني څرګندونې په توګه کارور کولای سي خواصل ته باید وروستی اونهایي مراجعه وسي. په مثال کې یې د لیک اصل، د کتاب اصل، د فرمان اصل اونور راوړلای سو.

په دې ټولو معیارو کې دا اعتبار authoritative، عمومیت commonality، یووالي unity او متحد الشکل والي uniformity مهم مفاهیم په ګډه پراته دي.

په راتلونکو پاڼو کې به ولولو چې دغه مفاهیم څرنگه د معیاري ژبي په اصطلاح کې په کار اچول سوي دي او په دې ترڅ کې به وینو چې انګرېزي لیکوالو څرنگه د معیار اصطلاح له اولسمي او اتلسمي پېړۍ څخه کار کړې ده او هم به دغه راز هغه هڅې وڅېړو چې په دې اړه دنونسمي او شلمې پېړۍ په ژبنيوانکشافاتو کې سرته رسېدلي دي. خبره به واردو اړه پخپله له معیاري ژبي راونښلوو چې څه ته وايي؟

معیاري ژبه څه ته وايي ؟

معیاري ژبه هغه منلې سوې ژبه ده چې دیوه ژبني قلمرو په هره جغرافیایي سیمه کې د پوهېدلو وړ وي. معیاري ژبه دادبیاتو او میډیا ژبه وي او دادیوې ژبې هغه ځانگړې نوعه (variety) ده چې قانوني یا یوڅه قانوني درېغ ورکړه سوې وي. ویل کېږي چې دادیوې ژبې صحیح ترینه لهجه (dialect) ده. معیاري ژبه زیاتره (هروخت نه) دیوه هیواد د پایتخت پر ژبه تکیه لري. د ژبې دغه شکل په ځانگړې توگه هغوزده کوونکو ته ورزده کېږي چې غواړي دغه ژبه زده کړي او د همدې ژبې ټول لیکلي متون هماغه د معیار په نامه منل سوې املا او گرامري نورمونه پالي. ځینې په نړیواله سویه منلې سوي ځانگړتیاوي چې یوه معیاري ژبه په تشخیص کېږي، دادی: — یو منل سوې قاموس یا قاموسونه چې ټول معیاري سوي لغاتونه او دهغو املاء پکښې درج وي؛ — یو منل سوې گرامر چې د ژبې ټول شکلونه، قاعدې او جوړښتونه پکښې ثبت سوي وي او هم دا خبره پکښې څرگنده سوې وي، چې کوم شکلونه باید استعمال سي او کوم باید نه سي؛ — د تلفظ یو معیاري او منل سوې سیستم چې ویونکي ورته دیوه علمي او مناسب تلفظ په سترگه وگوري او دغه راز له سیمه ییزو اغېزو څخه پاک وي؛

— یوه موسسه (institution) چې ددغي ژبې استعمال چاري پرمخ بیایي او دهغې استعمال دنورمونو په ټاکلو کې واک (authority) ورکړه سوې وي. لکه دفرانسې اکاډیمي Academie francaise یا رویال سپینش اکاډیمي Royal Spanish Academy چې صلاحیت لرونکي موسسې دي؛

— دیوه داسې منشور یا قانون سته والی چې دغي ژبې ته دهیواد په قانوني سیستم کې رسمي قانوني ځای ورکړي؛

— په عامه ژوند کې (په محاکمو او مقننه موسسو کې) ددغي ژبې کارول؛

— دادبیاتو یو مرکز درلودل؛

— په همدې ژبه باندي د مهمو مقدسو کتابو ژباړل چې دویونکو له نظره سپېڅلي او معتبر وي؛

— په ښوونځیو کې د ژبې د معیاري گرامر او املاء تدریسول؛

— بهرنیوزده کوونکو ته د تدریس له پاره د ژبې دغه ځانگړې بڼه یا لهجه ټاکل. (۱)

د معیاري ژبې منځ ته راتلل د بېلابېلو ژبنيو تجویزونو د بریالیتوب نمایندگي کوي. دهغې ټاکل

دامعنالي، چې دهغو سیمو ژبه نور له ارزښته لوېدلې یا غورځول سوې ده، چې له دغه معیار سره توپیر لري. د دې خبرې بیا معناداره چې په ځینو هیوادو کې د معیاري ژبې ټاکنه یوه ټولنیزه او سیاسي مسئله ده.

د مثال په توګه په ناروې کې د دې موازي معیاري ژبې سته. یوه یې Bokmal نومېږي چې تریوې اندازې پورې د ډنمارکۍ سابقې پر هغه سیمه ییز تلفظ باندې ولاړه ده چې پر ناروې باندې د ډنمارک دواکمنۍ پروخت رواج و، او بله یې Nynorsk نومېږي چې د ایبیلویدي ځي ناروې د لهجوله ترکیبه جوړه سوې ده. خواتالویان چې حتی تر ناروې ژبې زیاتې یوله بله مختلفې لهجې لري، بیا هم یوه معیاري ایتالوي لري. عجیبه لاداده چې د ایتالویانو معیاري ژبه دروم پر لهجه باندې تکیه نه لري، بلکې د فلورانس پر لهجه ولاړه ده. په اسپانیا کې هم معیاري اسپانوي د ماډرید پر ګردو د باندې نه، بلکې د ډرلیري شمالي ولایت Valladolid پروینا ولاړه ده. په ارجنټاین او یوروګواي کې بیا معیاري اسپانوي د دغو هیوادو د پایتختو یعنی د بونیس آیریس او مونټیویډو د لهجو پر بنسټ تدوین سوې ده.

معیاري جرمني بیا دیوه ټاکلي بناریاسیمي پر اساس منځ ته نه ده راغلې بلکې د څوسو وکلونو په اوږدو کې یې انکشاف کړی دی. د دغو څوسو وکلونو په اوږدو کې لیکوالو هڅه کوله، داسې رازلیکنه وکړي چې په یوه پراخه ساحه کې د پوهېدلو وړ وي. د ۱۸۰۰ع کال تر شاوخوا پورې معیاري جرمني یوازي په لیک کې موجوده وه. په دغه وخت کې د شمالي جرمني او سپد و نکوته، چې د معیاري جرمني ژبې پر خلاف یې د ټیټې جرمني ژبې لهجې ویلې، معیاري ژبه لکه یوه بهرنۍ ژبه داسې ایسېدلې او د خارجي ژبې په شان یې زده کوله. وروسته شمالي تلفظ د معیار په توګه ومنل سو او په جنوب کې یې هم خپور وکینس. ورپسې د Hanover^۲ (په شان سیمو کې سیمه ییزه لهجه یو مخیزه مړه سوه).

په معیاري فینلینډي ژبه کې د لغاتو اساسي جوړښتونه زیاتره د لویډي ځي فینلینډي لهجې پر بنسټ جوړ سوې دي.

په یوناني ټولنه کې تر اوسه لاهم د ویلیو یوه معیاري ژبه نه ده رامنځ ته سوې ځکه په یونان کې هره کمیونیتی خپل ځان پر نورو ګاونډیو ټولنو باندې د لرغونتوب، وقار، ذکاوت او نورو وړتیاوو له مخې لوړه ګڼي. دوی تل د قدرت، ثروت او نفوذ پر ګډۍ یوله بله سیالۍ کوي او دې ته حاضر سوي نه دي چې د حکومت تر قانون په هاخوا دي د ژبې قوانین هم ولري. (۳)

په جنوبي اسیا کې د هندوستانی ژبي دوو معیاري لهجوتو رسمي بڼه ورکړه سوې ده چې هغه د وې لهجې هندي، د هندوستان رسمي ملي ژبه، او اردو، د پاکستان رسمي ملي ژبه او د هندوستان رسمي محلي ژبه ده. په نتیجه کې له هندوستانی ژبي څخه زیاتره هندي-اردو مراد وي. نوري معیاري ژبي د پرېرله پېچلي اړخونه نه لري. د پاریس د فرانسوي ژبي تفوق د معاصر فرانسوي ادب تاریخ په اوږدو کې په پراخه اندازه منل سوی دی او چاڅه پکښې ویلي نه دي. د بریتانیا په انگرېزي کې معیاري تلفظ د لندن ښار د ممتازو طبقو پر ژبه باندې ولاړ دی او دغه راز د انګلستان د ښوونځیو د خصوصي بورډ پر sociolect باندې تکیه لري.

د امریکا په متحده ایالاتو کې د امریکایي انگرېزي بېلابېل ډولونه سته خو عمومي امریکایي لهجه رسمي نه ده ځکه په هغې باندې زیاتره امریکایان په روانه توګه پوهېږي. په داسې حال کې چې د امریکا د متحده ایالاتو فیدرال حکومت رسمي ژبه نه لري، زیاترو امریکایي ایالتونو انگرېزي ژبه د رسمي دولتي ژبي په توګه ټاکلې ده او په هغو کې لوزیانا، نیو مکسیکو، هاوایی، پیرتوریکو، ګوام، او امریکایي سامووا انگرېزي او یوه بله ژبه د رسمي دولتي ژبو په توګه غوره کړي دي. د شمالي مایانا ټاپوګان درې رسمي ژبي لري. عربي ژبه چې د پنځه ویشتمو هیوادو رسمي ژبه ده او تقریباً دوه سوه او یو میلیونونه تنه ویونکي لري، د معیاري (ادبي) ژبي پر څنګ یې خورا ډېرې سیمه یيزې لهجې، چې عامیانه عربي (Colloquial Arabic) ورته وایي، هم سته. د عربو په نژاد بې عربي، معیاري عربي (اللغه العربیه الفصحی) ده. له ادبي عربي څخه یې مراد قرآن ژبه او په شمالي افریقا او منځني ختیځ کې ډله ییزو رسنیو (میډیا) ژبه ده. په میډیا کې ټول لیکلي آثار، کتابونه، ورځپاڼې، مجلې او رازازاسناد راځي. عامیانه یا لهجوي عربي له کلاسیکي عربي څخه ټولې راپیداسوي ملي او سیمه یيزې عربي دي چې په شمالي افریقا او منځني ختیځ کې د ویلو ورځنۍ ژبي دي. په دغو لهجوي ژبو کې ښه پوره اندازه ادبي آثار، په تېره بیا ډراماتیک ادبیات او شعرونه سته. خو کلاسیکه عربي د ټولو عربي هیوادو رسمي ژبه ده او په ښوونځیو کې هم دا ژبه تدریس کیږي.

د هر هیواد تعلیم یافته عرب هم خپله سیمه ییزه لهجه او هم په ښوونځیو کې زده کړې ادبي عربي لېږد پرته وایي. د عربي ژبي مصري، مغربي، شامي، عراقي، خليجي، اندولسي، سوداني، حجازي، نجدی او یمني لهجې دیادوني وړ دي. تردې لنډو یادونو وروسته به هغه بهرلږڅه په تفصیل سره بیان کړم چې د معیاري انگرېزي د منځ ته

راتگ تر وخته په انگلستان کې تېر سوی دی.

په اتلسمه پېړۍ کې د معیار اصطلاح د انگلستان په هغو ساحو کې ډېره کارېدله چې د ژبې په باب څېړنې او بیانونه پکښې کېدل. دې خلکو معیار ته د یوه ژبني ارزښت په توګه کتل او زیارې ایست چې دغه ارزښت تر لاسه کړي او په ټولنیزه توګه په رسمیت وپېژندل سي.

معیاریت دغه وخت تر زیاتې اندازې پورې د تصفیې او سوچه توب په مفهوم پېژندل کېدئ. سویفت (Swift)، چې داوولسمې پېړۍ د فیلسوف جان لاک John Locke نزدې معاصرو، پخپل یوه وړاندیز کې د انګرېزي ژبې د تصفیې کولو غوښتنه وکړه او څرګنده یې کړه چې دا تصفیې به همېشني وي. ده پردې خبره ټینګار کاوه چې ژبه دې تر یوه ټاکلي حالته پورې تصفیې سي او بیادې نو دغه حالت پخپله د یوه اعتباري معیار په توګه ومنل سي چې دهغه له مخې د ژبې ویونکو ته لارښوونه وسي. دده دغه ټینګار د اتلسمې پېړۍ په زیاترو ژبنيو نظریاتو کې یوه مسلطه موضوع سوه. د سویفت په تعقیب لارډ چسټرفیلډ Lord Chesterfield د انګرېزي ژبې د سوچه کولو او وروستي ځل سمولونځ وکړ. دغه راز یې څرګنده کړه چې ژبه باید د یوه معیار له مخې تصفیې سي چې بیانو د یوې نمونې په توګه کار وکړي. چسټرفیلډ له دې امله ډېر خواشیني و، چې تر هغه ګرېه پورې ولي انګرېزي ژبې کومه ټاکلي معیاري بڼه نه درلوده. خو په دې بې بیازره بڼه و، چې د معیار له نه سته والي سره سره په انګرېزي ژبه کې د مقدس کتاب هغه ژباړه پرته وه چې King James سر ته رسولې وه. د اتلسمې پېړۍ ګرامریان زیاتره په دې عقیده وه، چې د انجیل همدغه ژباړه ډېره بڼه معیاري انګرېزي ده. په دغه مقدس کتاب کې کار سوي ژبې دوه راز ه اعتبار درلود، چې یو یې ژبني اوبل یې دیني و. پردې نظر باندې تر نولسمې پېړۍ پورې لاتریاتې اندازې پورې توافق موجود و.

هیجنسن Higgenson په دې باب لیکلي وه چې د انجیل انګرېزي په عملي توګه زموږ د ژبې معیار دی په هغه کې دنورو زیاتو تاثیراتو تر څنګ د انګرېزي ژبې د ښوونې وسایل سته چې په پرتلېزه توګه یې د دوه نیمو سوو کالو په اوږدو کې بدلون نه دی موندلی. هیڅ یوې اکاډیمۍ یا معتبرې ډیکشنري د دې توان نه دی موندلی چې دغه راز عام سټنډرډ دي منځ ته راوړي، یادي ملت ته دغه شان متحد الشکله لارښوونې وړاندې کړي.

دهیجنسن په استدلال کې دوه ډېر مهم ټکي دادي چې د معیار دواړې معناوي پکښې په پام کې نیولي سوي دي. دی وايي چې د انجیل دغه ژباړه د انګرېزي ژبې معیار دی او د دې معناداده چې دغه معیار ته باید په اعظمي توګه مراجعه وسي. دی انجیل ته په دې خاطر هم د معیار په توګه قایل دی چې هغه د یوې راغونډونکې او یو موټي کوونکې قوې په توګه کار وکوي، د داسې قوې په

توگه چې خلگ دیولر ځانگړو ارزښتو پر شا و خوا باندې راغونډ بدلوته رابولي. (۴) هغه څه چې مورته په دې نظریاتو کې په زړه پوري دي، دادي، چې په هغه کې د معیار د واره معناوي په گډه سره کار سویدی. معیار له یوې خوا د داسې یوه ارزښت په توگه راڅرگند سوی دی چې باید تر لاسه سي اوبل واریاد یوه متحد الشکل عمل په توگه رامنځ ته سوی دی چې باید تر سره سي. اود دې پر څنگ دا خبره هم له دلچسپې خالي نه ده، چې د لیکلو او ویلو ژبه باید سره پتلپس سي. اساسي پوښتنه داده چې آیا له ژبني معیار څخه مراد یوه ځانگړې سطحه ده چې په لیکلې ژبه کې ځان باید ورو رسول سي او که یوه ځانگړې سطحه ده چې د ویلو په ژبه کې باید ځان ورو رسول سي؟ د دغې سخر غوټې خلاصول په حقیقت کې یوه ډېره سخته ستونزه ده اود دې ستونزې داوارولو له پاره دهغو هڅو مطالعه ضروري ده چې د معیاري ژبې د اصطلاح د کارولو په برخه کې یې د نونسمي او شلمې پېړۍ له ژبنيو څېړنو څخه څرک ایستلای سو. زه به په دې برخه کې هغه ستونزې و سپړم چې په نونسمه پېړۍ کې انگلیسي ژبپوهان ورسره مخامخ سوي وه. په دې ستونزو کې یوه د لهجې او ژبې د تشخیصولو ستونزه وه او داسې یو مشکل و، چې حلېده یې اسانه کار نه و.

په انگلستان کې دانگرېزي ژبې د معیاري کولو د هلو ځلو په وخت کې د لهجې مسئله یوه جدي موضوع وه. دهغې د اهمیت او په معیار ټاکنه کې وهغې ته پاملرنه د معیاریت د خوځښت د برخه والو په لیکنو او ویناوو کې ډېره توده مسئله وه. مایکل جان (Meiklejohn) خو حتی ژبه یوه لویه لهجه گڼله او لهجه یې یوه کوچنۍ ژبه بلله. (۵).

امریکایي ژبپوه ډوايت ویتني (W.Dwight Whitney) خو د لهجې په برخه کې نور هم پرمخ تللی دی او وایي په رښتینې معنا سره هر فرد د بل فرد په نسبت بېله ژبه وایي. د ژبې هر ویونکی په تلفظ او دلغاتو په درک او استعمال او دغه راز د ژبې په گرامریت grammaticality کې فردي پېچلتیاوي او ځانگړتیاوي individual quirks & peculiarities، لري... د هر یوه مفکوره، چې دلغاتو د استعمال له مخې یې وړاندې کوي، له بل یوه سره توپیر لري. په دغه توپیر کې دده د کرکټر، پوهنې او احساساتو ټول فرديت شامل دی. (۶) خود ویتني نظریاتو هم جدي تناقضات درلودل. که دده له دې نظر سره، چې ویل یې هر فرد د بل فرد په نسبت بېله ژبه وایي، موافقه سوې وای نو د یوه هیواد د واحدې ژبې درلودل خویبېخي له امکانه وتل. دیوې واحدې او متحد الشکله ژبې د پلویانو سره هم په دغو توپیرونو باندې ښه خلاص و. دوی هڅه کوله چې د دغې ستونزې له پاره یو منلی حل پیدا کړي. دلجوله پامه ایستل او نفی کول د مسئلې حل ورته نه ښکارېدی. د دې معضلې لومړی حل دا و، چې د ژبې یو بشپړ قاموس تدوین سي چې په هغه کې د ژبې ټوله موجوده

زېرمه دهغې له تلفظ سره یوځای خپره سي. دمخه تردې چې دغه راز یو قاموس برابرسي ، دانگرېزي لهجو یوه ټولنه جوړه سوه (۱۸۷۳ع) چې English Dialect Society نومېده او په لنډ ډول یې (EDS) بلله. ددې ټولني هدف دهغو لغاتو راغونډول وه چې نور ورته په معیاریت باندي قابل نه وه. ددې پرڅنگ یې دغه لاندي اهداف هم ځان ته ټاکلي وه:

- د ټولو هغو کسانو چې دانگلستان په محلي لهجو کي مطالعه کړې وه او هغو کسانو چې دمحلي انگرېزي له مضمون سره دلچسپي درلوده، سره راغونډول ؛
- دیوه عمومي مرکز د جوړېدو له لاري دمحلي لغاتو دراغونډونکو د کارونو خوندي کول خو ترهغه وروسته د ټولو دغو لغاتو د ثبتولو له پاره مواد برابرسي ؛
- دبېلابېلو هغو ډیکشنريو (collections of Provincial English Words) بیا چاپول ، چې نادري موندل کېدلې یا په لږتېراژ چاپ سوي وې ؛
- دهغو سیمه ییزو لغاتو د مجموعو چاپول چې په هغه وخت کي یې خطي نسخې موجودي وې ؛
- دلغاتو د غونډونکو، زده کونکو او ټولو هغو کسانو له پاره د اطلاعاتي منابعو ماخذونه برابرول چې په دې برخه کي عمومي یا ځانگړې دلچسپي ولري. (۷)

له دې کار سره د پوهانو عمومي دلچسپي پیدا سوه. ماکس میولر (Max Muller) ترادبي ژبي پر لهجو باندي کارته د لومړیتوب حق ورکړ او وې لیکل:

“... ادبي اصطلاحات مصنوعی دي... د ژبي واقعي او طبیعي ژوند له هغه استبداد سره سره، چې د کلاسیکو او ادبي اصطلاحانو له خوا سوی دی، دهغې په لهجو کي دی... (۸). د ماکس میولر نظریه که څه هم ډېره استقبال نه سوه خو دهغه د نظریاتو یوه برخه د سټینډرډ ژبي د پلویانو د کار په بهیر کي د منلو موقع وموندله .

چې خپلي خبري سره رالندې کړم د سټینډرډ ژبي د منځ راتگ جریان په پای کي بري ته ورسېدئ او د West Saxon لهجه د معیاري ژبي له پاره اساس وگرځېد او د اکسفورډ ډیکشنري په برابرولو سره د بري لوړ پړاو ته ورسېد. دا ډیکشنري د معیاري ادبي انگرېزي له پاره یوه تیوري کي منبع سوه. موريس R.Morris و لیکل: “زموږ او سنی معیاري انگرېزي په لومړي سر کي یوه سیمه ییزه لهجه وه، چې تر ټاکلو شرایطو لاندي د یوې ادبي ژبي پورته وړلوړه سوه. دا شرایط نورول هجو ته میسر نه ول.”

ددې بحث په پای کي بده نه وي چې ووايم په دغه وخت کي دانگلستان خلگ ، نارینه په سلو کي ۲۲ او نسخي په سلو کي ۵۰ د لیک لوست په نعمت نازول سوي وه (۱۸۴۰د احصائیه). دا سلنه

(فیصدي) دهماغي پېړۍ په پای کې په سلو کې ۹۷ ته لوړه سوه (۹). دا احصائیه مورپښتنو ته باید راوښيي چې ژبني معیار ته رسېدل د لیک لوست د سطحې څومره لوړېدل غواړي .

۱(له Wikipedia دايره المعارف څخه دانټرنیت په مرسته.

۲(دهانوراوسېدونکي دلومړي جورج له وخته بیا د ویکتوریا تر زمانې پورې دانگلستان په پاچاهي قلمرو کې شامل وه .

۳(حاشیه: ټوني کراولي - ۱۰۷ مخ

۴(دانجيل دغي ترجمې ته ژبپوهانو په هغه نظر کتل چې د عربي ژبې پوهان د قرآن عربي ته دادبي او معیاري ژبې په سترگه گوري . په دغود وارو نظرو کې تر ژبني اصل مذهبي تقدس تر ډېرې اندازې پورې طرحه دئ او دې نظر د ژبني د معیار ټاکلو په ستونزمنه لار کې دیوه توافق له پاره ډېره ښه زمينه برابره کړې وه .

۵(ټوني کراولي - ۸۱ مخ

۶(ټوني کراولي ۸۱ مخ

۷(ټوني کراولي - ۸۸، ۸۹ مخونه

۸(هماغه اثر - ۹۰ مخ

۹(وگ: ټوني کراولي ۸۷ مخ.

د پښتو ژبې د معیاري کولو هڅې څه وخت پیل سوې؟

ددې هڅو هدف د ژبې معیاري کول و، که د لیکدود؟ (۱))
 زموږ څېړونکي چې کله د پښتو ژبې د کلتوري کېدلو لوړه و ژوره مطالعه کوي، نو په عمومي توګه یې له بایزیدرونښان څخه رانښلوي. ورپسې د خوشحال خان او عبدالقادر خان نومونه اخیستل کېږي او د هغوی له خوادلغت جوړونې هلې ځلې د پښتو د معیاریت د تاریخي ځنځیر یوه کرې-ګرزول کېږي. بیانود پیر محمد کاکړ معرفت الافغاني او ورپسې بیادامیر شیرعلی خان پښتو بولی-او عسکري او دولتي نومونه او دهغه په تعقیب مرکه د پښتو، پښتو ادبي انجمن او په پای کې پښتو ټولني ته وارسېږي. څرنګه چې زموږ په څېړنو کې د پښتو ژبې د صیقل کولو او سمولو هڅه تر ډېرې اندازې دلغت جوړونې پر عملیه باندي حواله سوې ده، ځکه نو په دغه ټول تاریخي او ادبي جریان کې په جوړو سوولغا توپسي خراغ وپلته را اخیستل کېږي او که هورې پر ځینو داسې کلماتو باندي سترګې ولګېدلې، چې په لومړي وار لیدلو سره څوک د جوړو سوولغا توخیال پر کولای سي، نو همدا کار د ژبې د توحید و لوله پاره یو تلابن بلل کېږي. دا چې دلغتونه به په رشتیا سره دیوه تاریخي او ژبني ضرورت له مخې جوړ سوې وي او کنه تردغه وخت پخوا به هم په ژبه کې موجود وه، یوه مسلکي څېړنه ده، چې زه به یې دخپل صلاحیت په حدودو کې وروسته یو څه وشنم. دلته دومره وایم چې که د دغولغا تو نوې جوړونه ثابتې هم سي، هغه باید د پښتو پالنې او پښتو روزنې په حساب کې درج سي، نه د پښتو معیاریت په جمع و خرڅ کې.

دامیر شیرعلی خان د وخت پښتو نومونې دهغه امیر له خوا په هیواد کې دنوي مدنیت او یوه منظم دولت د جوړېدو له پاره د عمومي پلان یوه کوچنوتې کرې ده او په رشتیا سره هم باید د نوموړي امیر په محاسنو او هیواد پالو هلو ځلو کې وشمېرل سي. دده د اکارد پښتو پالنې یوه ستره نمونه ګڼل کېدلای سي.

مرکه د پښتو دامیر امان الله خان دوخت یوه وطنپاله او پښتو پاله هڅه ده. ددې مرکې یوازني چاپي آثار (یوازینی-پښتو) او (پښتو پښویه) ده. یوازینی-پښتو د سوچه توب له هغه نړیوال تمایل سره په تړاو کې منځ ته راغلې ده، چې داماني عصر دملي او مشروطه غوښتونکو مبارزو مخکښ ارواښاد علامه محمود طرزي په عثمانی ترکیه کې د تورکي نیشنلیستانو له مبارزو څخه اخیستی او افغانستان ته یې راوړی و. په هغه وخت کې تورکي ملتپالو له عربي او فارسي ژبې څخه دخپلي ژبې د پاکولو خورا غښتلی خو ځښت راپیل کړی و.

دیوازیڼی پښتو په سرکي د مرکې د مشر^۱ خادم العلماء عبدالواسع قندهاری^۲ په قلم داسي لولو: دا خبره وهریوه ته ښکاره ده چې دهر تېر ژبه خو خپلنی نسی اولیک او لیکي په خپله ژبه نسی لور توب او پوره والی نسی درلودلی او د پردی له اړی نسی وتلای... دادی نن ورځ چی لومړی پک د پښتانه د ټولو اکی بلل کیږی مشربا د ارد پښتانه (الغازی امیرامان الله خان) چی په کلو زوی او په پوهانده پلارد تیر سوو او اوسنیو پښتونودی په دی راز د لورتابه دخپل تېراو د ودانی دخپلی مینی پوه سو چی دتوری مټ د کښی بی مټه نه ځلیږی او پردی کټ تر ننګړی شپی دی نه خپلیږی اود هیڅ اولس میرانه دبل په ژبه پر ټوله محکمه نه خپریږی نویه وتېری ژبه خپلی ته مخه سوه چی هر و مرو دی خپله ژبه بشپړه سی او په ټولو اکی او ټولو اګی کی دی بله ژبه نه بنوری...^۳ (۲)

د اهڅي د کاغذ پرمخ پاته سوې او په هماغه کابل کې لا هم د پښتنو لیکوالو (برهان الدین کشککی) له خوا ونه پالل سوې چې تفصیل به یې تاسي د پښتو د سوچه توب په برخه کې ولولئ. د پښتو مرکې پښتو پښویه او یوازی پښتو د پښتو پالنې یوه مخلصانه هڅه وه او داماني عصر د پښتو پالنې یو ثبوت دی. دهغه وخت پښتنو د راوینولو او خپلې ژبې ته د پام اړولو له پاره یو تلابن و خو د پښتوله معیاریت سره یې تړل داوسني نسل له ذهن څخه راوتلی قضاوت دی ځکه ددغي مرکې نوم (مرکه د پښتو) پخپله لا هم غیر معیاري اود پښتو گرامر له اصولو سره مخالف دی.

تر دې وروسته چې د پښتو ادبي انجمن د کند هارد منورینو او د تنظیمه رئیس محمد گل خان مومند په اراده منع ته راغی اودده په حضور کې یې د پښتو لیکني کومه لار تعقیبوله ، هغه لار پخپله د وزیر صاحب مرحوم له خوا ونه پالل سو او په (پښتو سیند) او (د پښتو ژبې لیار) کې یې خپله را ایستلې لار تعقیب کړه. د پښتو ادبي انجمن د پښتو د عامېدلو اورسمي کېدلو پر لور یوه هڅه وه نه د معیاري کولو. د ژبپالنې ښاغلي مولف د پښتو ادبي انجمن د نشراتي اورگان (پښتو) مجلې له یوه پاراگراف څخه داسي نتیجه اخیستې ده چې گویا ادبي انجمن غوښته پښتو یې معیاري وي (۳). په هغه پاراگراف کې داسي راغلي دي: ... د محترم کتونکو د لور نظر څخه پته نه ده چې په نورو ژبو کې معارف په کافی اندازه سره لیکلی شوی دی ، چې دعوامو د ضرورت او غوښت یې په پوره دی... بالعکس په پښتو د بده مرغه دونه علمی کوټه او ذخیره موجوده نه ده چې دعوامو ضرورت دی پوره کی نوبه ضروری وی چې انجمن دی په خپله مجله کی زیات مخ د عمو مو وروڼو د اذهان او علمیت وگوری چې د (کلم الناس علی قدر عقولهم) پر معیار برابره وی چې شکوه دگران والی اونه پوهني ځنی پیدانشی...^۴ (۴)

په پورتنی پاراگراف کې د (معیار) کلمه د (کلم الناس علی قدر عقولهم) له پاره استعمال سوې ده

او معنایې داچې د مجلې نشرات دي د دغې مقولې پر معیار برابر وي یعنې ساده دي وي. دلته یې د ژبې د معیاري توب مسئله په پام کې نه ده نیولې.

د پښتو ژبې له پاره د یوه واحد لیکنې معیار منظمه هڅه د کابل د پښتو ټولني له جوړېدو سره سمه رامنځ ته سوې ده. په تېره بیا کله چې په ۱۳۳۳ ش کال د پښتو ټولني په اهدافو او وظایفو کې یو ژور بدلون راغی او د نویو وظایفو په لړ کې یې د پښتو ژبې دلغاتو او قواعدو تدوین، د ضرورت له مخې د نویو اصلاحاتو او لغاتو وضع کول، ادبي او لغوي څېړني او د پښتو په لساني علومو پورې مربوط آثار لیکل او خپرول شامل سول. (۵). د پښتو ټولني دا هڅه د لیکنې ژبې د معیاري کولو لومړنۍ هڅه ګڼل کېدلای سي. تردې وړاندې چې د پښتو مرکې، پښتو ادبي انجمن څه کارونه کړي وه، هغه ټول د پښتو پالنې او پښتو روزني او د لیکدود د یووالي له پاره هڅې ګڼل کېدلای سي. خوله بده مرغه پښتو ټولني ونه سواي کولای چې د لیکنې معیار مسئله تر (سو) او (شو) په هیسته پرمخ بوزي. د پښتو ټولني په پېشنهاد سوو مادو کې د لیکدود د یووالي پر سر فیصلې سوي دي نه د ژبې د معیاریت پر موضوع، وروسته له لیکوالو څخه د لیکدود د یووالي او د تلفظ یووالي ګډه سوی دی.

د پښتو ټولني د کاواکو هڅو پر څنګ له نن څخه زیات و کم پنځه ویشته کاله وړاندې د یوازنی کره لیکنې پښتو په نامه یو بهر راروان دی چې پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار یې د تاد او ایښوولو د عاکوي او وایي چې دغه بهر د نوموړي په اراده، نوبت او فعال ګډون سره راپیل سوی او تراوسه پرمخ وهل کېږي. د څو کلونو راهیسي چې پر افغانانو باندې د نورو بدمرغيو پر څنګ د پوهانو او عالمانو دنده جېبېر کېدو نكي مرګو خپې راماتي دي، او د افغانانو په تېره بیا د پښتنو د پري ستري هستۍ د مرګي غېږته تللي دي، اوس د یوې پښتو له بهر سره د نورو پوهانو او د پوهنتون د استادانو او د اکاډیمۍ د غړو نومونه هم تړل کېږي؟! دا حرکت لږ موافقین او خورازیات مخالفین لري چې زما د همدې کتاب ګوتې په ترڅ کې به تاسې دهغه په باب بېلابېل نظرونه ولولئ.

۱) (د مخه تردې چې د پښتو ژبې د معیاریت په برخه کې وږغېږم، د یوه ټکي یادونه ضروري ګڼم او هغه داچې زموږ پښتنو څېړونکو د وې خبرې سره ګډې کړي دي او هغه د پښتو ژبې پالنه او د معیاري پښتو ټاکنه ده. زموږ څخه د ژبني فعالیت دغه د وې برخې ګډې سوي دي اوزه به په دې بحث کې د نورو موضوع ګانو پر څنګ پر همدې برخه هم روڼا واچوم.

۲) (بینوا - عبدالروف - پښتوروزنه - ۱۴۲، ۱۴۷ مخونه - د پښتو څېړنو بین المللی مرکز - کابل - ۱۳۵۷ ش.)

- دغه راز وگ: ژبپالنه- ۸۷ مخ دیوازنی پښتو د ۲-۷ مخوپه حواله
- (۳) ژبپالنه- ۹۵ مخ
- (۴) ژبپالنه- ۹۵ مخ
- (۵) پښتو کتابونه ۱۲ مخ.

د معیاری لیکنې پر هڅو باندې د نیولو گیزم هڅه

په ژبه کې دنو لغتونو جوړول له بابا ادمه تردې دمه پورې یو معمول دود دی. دنو و اختراعاتو او کشفیاتو او نوو مفاهیمو له پاره هر قوم اود هرې ژبې ویونکو نوي لغتونه جوړ کړي دي. زما په نظر د علم ادم الاسماء کلها (البقره سوره ۲ آیت) څخه به هم مراد همدغه لغتونه جوړول او ورسول وي. دلغت جوړولو له پاره په ننی ژبو هڅه کې د نیولو گیزم یا نیولو جیزم neologism اصطلاح کارېږي. نیولو گیزم هغه لغت، اصطلاح یا عبارت ته ویل کېږي چې نوی جوړسوی وي او زیاتره پریوه نوي مفهوم باندې دلالت کوي یا یوې زړې اصطلاح ته نوی ژبني رنگ ورکوي. نیولو گیزم دا اختراعاتو، نوو پدیدو یا هغوزرو مفاهیمو د پېژندلو له پاره گټور دی چې په یوه نوې کلتوري قرینه کې واقع سوي وي. د نیولو گیزم یو مثال e-mail دی چې مورې په مدني ټولنو کې د انټرنیټ په برکت له نامه سره د پراشنایو. د تعریف له مخې هر نیولو گیزم باید نوې بڼه ولري خو کله کله په مستقیمه توگه ځانگړو اشخاصو، نشراتو او یا یوې حادثې ته منسوب وي. د نیولو گیزم اصطلاح د اتلسمې میلادي پېړۍ په شا و خوا کې رامنځ ته سوه خود نونسمې پېړۍ د پیل تر یوه وخته پورې لا د نیولو گیزم لغت پخپله نیولو گیزم و.

د طب د عقلي و عصبی ناروغیو په څانگه (سایکیاتري psychiatry) کې د نیولو گیزم اصطلاح بل راز معنلري او هغه وخت کارېږي چې یو ناروغ داسې کلمات ترخولې را باسي چې له ده پرته یې بل څوک په معنانه پوهېږي. (۱) په کوچنیانو کې دغه راز پېښه غیر عادي نه ده خو په لویانو کې دغه راز کلمات ترخولې را ایستل د افکارو د بې نظمۍ یوه نڅښه ده چې د شیزوفرنی schizophrenia په شان د عقلي او دماغي ناروغۍ نمایندگي کوي.

د نیولو گیزم کلمات ترخولې را ایستل کله کله د ماغزو د ستروک stroke یا د انسان سرته د صدمې رسېدلو له اسیته هم پېښېږي. په دغه وخت کې د ناروغ ژبه گنګوره سي او نامفهومه کلمات ترخولې را باسي چې په سایکیاتري کې ورته نیولو گیزمونه وایي.

په الهیاتو کې هرې نوي نظریې ته په نسبي توگه د نیولو گیزم په سترگه کتل کېږي او نیولو گیزم د عقایدو د سیستم په برخه کې نوبتگرسې وي چې د مذهبي موسساتو او دودیزو روحانیونو په نظر بیا زیاتره مرتد او ورا نکار گڼل کېږي (۲).

که د ژبو د جوړښت جریان ته په ځیرو کتل سي نو هر لغت به یو وخت نیولو گیزم و. هغه لغات چې د ټولني له خوا منل سوي دي، نور نود نیولو گیزم له حالتو و تلي او د ژبې زېرمه گرزېدلې ده.

د نیولو گیزمونو رواجېدل زیاتره د خبري او اطلاعاتي رسنیو (media) پرلاس سرته رسیږي . د ژبو ماهران کله کله له نیولو گیزمونو سره له دې اسیتته مخالفت کوي چي دنوموړي مفهوم له پاره په ژبه کي پخوالغت موجودوي . دغه راز مخالفت د غیر ما هرواشخاصو له خوا هم سرته رسیږي او هغوی نیولو گیزم وژبي ته سپکاوی گڼي .

نیولو گیزمونه عموماً د ساینس ، سیاست ، تجارت او اعلاناتو په برخه کي ډېر رواج لري . په انگریزي ژبه کي د ځینو ادبي کتابو او دهغوی د لیکوالو نومونه د نیولو گیزم په توگه کارېږي او کله چي د دغه کتاب یاد هغه د لیکوال نوم په ورځنیو محاورو کي استعمال سي ، لوستونکي او اورېدونکي یې په یوه خاصه معنا باندي تعبیروي .

د نیولو گیزمونو په رواجولو کي که له سمې دلچسپو ، لهجوي لوړتیا غوښتنو او سیاسي تمایلاتو څخه کار واخیستل سي ، پخپل مقابل کي یې مخالفتونه رازیري . مگر که دیوه سالم جریان په توگه تطبیق سي ، په ژبه کي یې د پاته کېدلو او منلو چانس ډېر سته . خودا حقیقت مو باید تل په پام کي نیولی وي چي له نیولو گیزمونو سره موافقت او مخالفت دواړه له ژبي سره د خواخوږۍ په انگېزه کیږي . که له هغه څخه یوه سیاسي او سمې موضوع جوړه سوه ، ترگټه یې تاوان سل واره زیاتېږي .

په افغانستان کي د پښتو ژبي درواجولو او کره کېدلو جریان له هماغه پیل څخه په نوو جوړو و نور اشروع سو ، ځکه نوزموږ د زمانې لیکوالو چي کله د پښتو ژبي د معیاریت پرتاریخي سیر باندي څه کښلي دي ، نو د معیاریت له پاره هڅي یې له هغو تلابونو سره تړلي دي ، چي په پخوا کي د پښتنو له خواد معیاریت له پاره نه ، بلکي دیوه یابل مقصد په خاطر ترسره سوي دي . دې ذهنیت دومره ریښه ځغلولي ده چي د کره لیکنۍ پښتو بنسټگر یې لاهم دې ته اړ ایستلی دی چي پخپل نوبت راپیل سوي خو ځښت له هغو شعوري او غیر شعوري ژبنيو بدلونو سره ونښلوي چي ترده وړاندي په بېلابېلو انگېزو منځ ته راغلي دي . د دې نښلوني تیوریکي تادا او له دغه تصور سره تړلی دی ، چي د معاصر معیاریت هڅه پخپل ذات کي هم پر لغت جوړونه ولاړه ده او د کره ژبي له پاره تر ټولو کارو مهم تره کار د نیولو گیزم پالنه گڼل کېږي . د دغه ذهنیت د توجیه کولو په خاطر هڅه سوي ده چي د پښتو ادبیاتو او پښتو ژبي په پخواني بهر کي هم د نیولو گیزم څرکونه و موندل سي خو له دې لاري دلغت جوړوني نني جریان ته تاریخي تادا او جوړ کاندې . دوخت په نرخ باندي د پخواني ادب او ادبیاتو د ذهنیت او افکارو د تعبیرولو نور مثالونه هم سته (۳ . .)

په دې لړ کي ویل کېږي چي امیر کروړ جهان پهلوان هم نوي لغاتونه جوړول . خودې نظر ته چي په

ډېرې خوشبینۍ سره هم وکتل سي نوبه يې نتیجه داراووزي چي دانظرپراټکلونوباندي ولاړيونظردي. البته له دې څخه انکارنه سي کېدلای چي داميرکروپه وياړنه کي داسي لغات سته چي دجوړو سوولغاتونوم پراينبول کېدلای سي اوکه جوړوني هم وي ، ډېرې طبيعي جوړوني دي . خوودې طبيعي پېښي ته ديوه شعوري حرکت رنگ ورکول يوه داسي خبره ده چي اثبات به يې يوازي له دغي وياړني څخه مشکل وي اونورواسنادوته به اړتياولري . ځکه دامعلومه نه ده چي آيادغه ترکيونه چي داميرکروپه وياړنه کي راغلي دي ، دده ترويارني دمخه هم په ژبه کي موجوده او که دده خپلي جوړوني دي . ترڅوچي داميرکروپدعصريا ترهغه دمخه او وروسته مواد موندل سوي نه وي ، پردغولغاتوباندي دنيولو جيزم دتوجيه له پاره استدلال کول ، علمي ارزښت نه لري . داميرکروپه وياړنه بې له شکه دپښتوادبياتودپرليري څرک راکوي . خوپه هغه وخت کي پښتو ژبه خولاڅه ، چي نوري نژدې گاونډي ژبي لاهم په دې موقعيت کي نه وي چي دمعیارپاکلو اړتياوي ورته مطرح سي .

پوهاندزيارصاحب يوځای داميرکروپه وياړنه کي دستايوال ، دريځ ، هريوال ، مخسور ، پيژندوی ، پلن ، زړن ... لغتونه يوه ادبي بشپړه تروني (مصنوعي) وي جوړونه يانيولو جيزم بللی دي (۴) خوبل ځای يې په شک سره څرگنده کړې ده چي گمان نه کوم چي اميرکروپه (اتل) له ځانه جوړکړی وي ، امکان لري (دريځ) يې جوړکړی وي . (۵) له دغه شان تذبذب سره به مورڅرنگه وکولای سواميرکروپدنيولو گيزم په لارويانو کي ودروو .

ددې جريان دليکني په لړکي درونبان پيرپه لاس دلغت جوړوني کارته هم اشاره سوې ده . په خيرالبيان کي رشتياهم بايزيدرونبان دعربي اصطلاحاتواولغاتوله پاره پښتومعادلونه راوپري دي . درونبان پيردا کارکه دپښتودسوچتابه اوپښتوپالني له پاره دهخوپه مطالعه کي راوپره سي ، لايوه خبره ده ، خودنولغاتوپه جوړونه کي يې ځکه نه سوراوړلای ، چي دلغات خوتول دپښتوخپله زېرمه اوتررونبان پيروړاندي هم زمايقين دي چي موجوده وه اورونبان پيرله خپل ټوليز پښتني ماحول څخه راغونډ کړي او استعمال کړي دي . علامه رشاد(رح) دخيرالبيان لغتنامې ته پخپله سريزه کي وايي چي ددې کتاب له ليکني څخه څلورسوه کاله تېرسوي دي . ځيني لفظونه يې زماني غرابت لري او اوس يې دمعناوو موندل لوستونکي هرورپوښتني او گروېږني ته اړباسي .

له بلي خوادمولف کورنۍ دوزېرستان په گانې گرام کي اوسېدله او دی په دغه غرنۍ سيمه کي ځوانۍ ته رسېدلی دی . دده لهجه دهغه وختني مسيدو (مسعودو) اووزيرو لهجه ده . په دغه لهجه

کي اوس هم ځيني داسي لغتونه او محاورې سته چي ترهغې سيمي د باندي پښتنو ته يې پوهه آسان کارنه دی. (۲)

علامه استاد که دروېبان پير په فرهنگي هڅو کي دلغت جوړولو څرک موندلای وای ، هر وروبي بيان او ه .

ښاغلي رفيع صاحب په خپل خوندور کتاب ژبپالنه - کي چي دروېباني ادب له ځينو قلمي نسخو څخه يو لړ کلمې (تهت سر ، خسلتونه ، زور ، هرس ، بسات ، غلت ، الفاز ...) را اخیستي دي او پر هغويي د مفغنو کلمو خيال کړی دی ، ماته دروېباني ادب د لارويانو له خوا يوه ارادي هڅه نه ښکاري ، بلکي د خطا نو د بېسوادی ، نخښه يې بولم . دغه راز بېسواده کاپي - نوري هم ډېري سته .

د دغه شان ارادي او د قافيوي ضرورت له مخي تصرف يو مثال د ميرزا حنان بارگزي او حميد مومند په دېوانو کي مالوستی دی ، ښايي نور هم وي . حنان وايي :

په لويي د زمانې خوشي غلط سوم
لکه دود پر سرد اور درومي عبس
(دېوان ۴۶ مخ د محمد معصوم هوتک په زيار)
حميد وايي :

د مظلوم د آزار غشي رسالگی
هيڅ گوزار يې خطانه درومي عبس
(دېوان ۱۲۵ مخ)

خوشحال خان خټک چي پخپل يو شعر کي دکال د مياشتو مخي ته پښتو ترجمې راوړي دي ، هم دده خپلي جوړوني نه دي (۷) بلکي د حمل ، ثور ، جوزا ، ... پښتو نومونه دي چي په خلکو کي يې له پخوا څخه دود درلود . دی پخپله هم وايي چي دی ددې نومونو پښتو معادل راښيي :

چي دلو ، حوت ووايي يو بهمن بل اسفندار کړه
پښتوله مـانـه واوره يو بوکه ، دوهم ماهي

که دانو مونه د خوشحال خان خپلي جوړوني و بولو نو معنا به يې دا وي چي په پښتو ژبه کي د خوشحال بابا تر وخته پوري (وري ، غوايي ، زمري ، تله ، لړم ، لينده ، مرغومي ، سلواغې ، ماهي) ته نومونه موجود نه وه . دا خبره خوبه هيڅوک ونه مني چي دا حيوانات او خزندې او نور شيان په محيط کي هم نه وه . هر ورو ه . نوڅه به يې بلل ؟ آيا دې موجوداتوپه محيط کي خارجي

وجود درلود خو نوم یې نه درلود چې خوشحال خان مجبور سو، نومونه یې ورته جوړ کړل؟! دا خبرې ټولې د منلو نه دي.

دامیر شیرعلی خان دوخت پښتو بولی او یولی پښتو نومونې مور د دغه وطنپال امیر په پښتو پالنه کې شمېرلای سونه د پښتو د معیاري کولو له پاره یو تلابن. دغه وخت امیر د یوه منظم لښکر د جوړولو په فکر کې دی او د لښکر جوړول د هغو اصلاحاتو په سر کې راتلل چې ویل کېږي امیر شیرعلی خان د سید جمال الدین افغاني په مشوره رانښلولي ول (۸).

ددې لښکر د جوړولو له پاره مقررې او کتابونه له انگرېزي، څخه په فارسي ترجمه سول چې (شرح قواعد پیاده گان پلتن)، (کتاب قواعد رساله) او (کتاب قواعد پلتن) نومېږي. ددې کتابو ژبه فارسي ده خو بولی او عسکري اصطلاحات یې پښتو دي.

دوکتور حسن کاکړ لیکي چې دامیر شیرعلی خان دوخت پښتو نومونې دامیر عبدالرحمان خان په وخت کې نه دي پالل سوي او امیر عبدالرحمن په دغه اهمال سره په دولتي چارو کې د مدد او مت اصل تر پښو لاندې کړ... (۹) دامیر عبدالرحمن په وخت کې د ډیورنډ خط هاخوا پښتنو سره مراده او مکاتبه په پښتو کېدلې او امیر د پښتو عرایضو احکام هم په پښتو ژبه د ملا محمد افغاني نویس په قلم ورکول او پخپله یې لاسکیک پر کاوه (۱۰). دامیر داکار هم د پښتو پالنې یا پښتو روزنې په برخه کې څېړل کېدلای سي.

دامیر امان الله خان دوخت د (مرکه د پښتو) نومونې مابل ځای هم څېړلي دي. دا د پښتو د سوچه کېدو یوه ناکامه هڅه وه چې بشپړ بیان به یې تاسي پر خپل ځای ولولې. دا هڅه د همدې حرکت د بنسټ ایښوونکو له خوا اهم پالل سوې نه ده.

د کره پښتولیکني په نامه چې کوم خوځښت په افغانستان کې د ثورانقلاب؟ تر بری وروسته زور اخیستی دی، په ټولو مورنيو او اوسنيو لیکلو اسنادو کې یې د خپل کار اساس پر څلورو ستنو باندې ولاړ بللی دی: دارکاییکو لغاتو راژوندي کول، له لهجو څخه لغات اخیستل، له نورو ژبو څخه پورول او دنویو لغاتو جوړول. دې کار ته یې فیصدي هم ایښې ده او هرې برخې ته یې په سل کې ۲۵ ونډه ټاکلې ده.

دویي پانگي د پراختیاله پاره هم دغه لاري (پلتنه، ټاکنه، پورونه او جوړونه) غوره سوي دي (۱۱)

ددغي ژبنی تگلاري اصول پخوا هم د الفاظو په لړېدلون سره منل سوي وه. مرکه د پښتو هم پردغه اصولو متفق وه، د پښتو ادبي انجمن هم او پښتو ټولنه هم.

خوپه دې څه د پاسه دېرشو کلو کې په پلټنه، ټاکنه، پورینه کې د دوو فیصدو په اندازه گوتې چا وهلي نه دي. په دې برخه کې چې څه کتابونه لکه زره پانگه، دلرغونې شاعری، گړنې (۱۲) او نورخپاره سوي هم دي، له هغو څخه په اصطلاح معیاري لیکنه کې چا بېخي لږ کار اخیستی دی. خود جوړوونو په برخه کې د حجم له مخې دومره زیات کار سوي دی، چې پښتو خوار کې یې په هضمولو کې پر باکیو (کانگو) راغلي ده.

په لهجو کې لغاتونه سته خو څوک دی، چې راټول یې کړي. زیار صاحب وایي چې په لرو او برو پښتنو کې داسې لهجه پاته نه ده، چې دوی دي څېړنه پکښې کړې نه وي. رشتیا به یې هم کړې وي. خود دې څېړنې نتیجه په کتابچو کې بندي ده. د تحقیق میدان ته راوتلې نه ده چې نور هم ورڅخه استفاده وکړي. په یوه ژبه کې چې دلته دوهمه پرمېاني وي اوله دې پرمېاني سره حتی دیوې لهجې کوچنوټې قاموس چاپ سوي نه وي، نو انفرادي هڅې به څوک څه وکړي. پوهاند زیار صاحب وایي چې د پښتو غونډې نوې مدنی کیدونکې ژبه تر هر څه لومړی دیوې پراخي او بشپړې ویي پانگې (لغوي ذخیرې) تثبیت ته اړتیا لري. او هغه په دې ډول چې لومړی یې دلته لومړنی څیړنی او پلټنی له لارې خپله آره او اصیله پانگه راټوله شي او بیایي تشه (خالیکاه) له یوې خوا د ځینو نوو مدنی او علمی نومونو په ژباړنو او ټاکنو اوله بلی خوا په پورونو او اخیستنو ډکه شي. (۱۳)

تر دې وړاندې یې د ویي (لغت) پلټنې چمونه بنوولي دي اولیکي: ... په ویي پانگې پسې د ژبې ټول گړدودونه وپلټل شي هر ویي په خپله فونولوژیکي، سیمانتیکي او ایډیمی ځانگړنوسره په غږلیک او غږنیوونې (ټایپ ریکارډر) ثبت کړي، که څه هم هغه ویي په یوه ویونکي پوري اړه ولري ... کله چې د دې راز پلټنې له لارې ویي پانگه راټوله او جوتته شوه بیا واردې ته رسي چې د ژبپوهنې له بنسټوسره سمه یې د قاموسونو په بڼه خوندي کړي او هغه هم په بیلابیلو ټولنو او کتگوریو لکه د وییو قاموس، د گړنو (محاوړو) قاموس او داسې نور. په دې توگه چې د ژبې خپله آره او سوچه ویي پانگه لاسته راغله له یوې خوا به مود خپلې ژبې اړتیا یوه لویه برخه پوره کړي او سې اوله بلی خوا به مودو یې پانگې د پراختیا یوه وسیله ترلاسه شوي وي. (۱۴) دا ټولې هغه خبرې دي چې د (خو) ځای پکښې نسته. مگر آیا په دغو زرينو اصولو باندې عمل سوي دی؟ آیا دلته لومړی قاموسو، چې پوهاند زیار صاحب یې سپارښتنه کوي، یوه کوچنوتې نمونه څوک رانېولای سي چې خپره سوي دي وي؟ زه له دې انکار نه کوم چې د ځینو لهجو گرامري جوړښتونه به د انفرادي سلیقې او علاقې له مخې ثبت سوي وي. خو آیا دغه ثبت سوي مواد کافي دي؟

کړه پښتو او یوه پښتو یو ازي او یو ازي لغت جوړونې ته جو غېدلې ده. نور درو بر خوته یې شاورگرزولې ده. د تېرود پر شو کلو نو په موده کې څوک درې مغزني مقالې راښوولای نه سي چې په دغو څانگو (پلټنه ، ټاکنه ، پورونه) کې دي لیکل سوي وي خو پر لغت جوړونه باندي که ټولې مقالې راغونډي سي ، کتابونه به ځني جوړ سي. ارواښاد دوست شينواري په ډېرو خوا ريو زره پاڼه راغونډه کړې ده خوزه ويلاي سم چې ددغي پنډي زېرمې په سلو کې پنځه لاهم درو اوجولوله پاره انتخاب سوي نه دي. د کره ژبي د څلور وېر خو ترمنځ موازنه که دلغات جوړونې په گټه دومره وړانه سي ، لکه وړانه سوي چې ده ، نو د چاپه ذهن کې هرومرو د اپوښتني ورگړي چې: آيا له جوڅخه اخیستنه یو ازي د کاغذ پر مخ یوه بې ارزښته یادونه ده چې د خلکو د خولو د بندولو له پاره لیکلې سوي ده؟ آيا کره پښتود یوې لهجې سیادت دی؟ نوري په رسمیت نه پېژني؟ دوکتور زیار صاحب وايي: نوې جوړونه باید یو اځې په علمی ، تخنیکي ، مدني ، اداري او داسې نورو مفاهیمو پورې تړلې وي چې زموږ فکري او کلتوري زیربنه نه وي لکه ژبپوهنه (لنگویستیک) ، ټولنپوهنه (سوسیولوجی) پوهنتون (یونیورسټی) ، څارندوی (سکوت او پولیس) توغندی ، دراکټ او ورکتون د کود کستان لپاره. مگر که سوکړک یا سوپر سک ته د جوړو ډوډۍ نوم وټاکو ، یوه بې ځایه ټاکنه به وي. (۱۵) مگر په همدغه کتاب کې بیا په عمل کې دخپلي سپارښتني پر خلاف شاعر ، کتاب ، قلم ، پنسل ، بلبل ، تاریخ ، انور و په سوو غیر تخنیکي او غیر ساینسي لغاتونه جوړ کړي دي !؟

پوهاند زیار صاحب ورپسې داسې وايي: باید هر هره جوړونه په یوه سر نه وي ، بلکې د یوې داسې ډلې له خوا وي چې دوه غړي یې د څانگې والاوي او یو دوه یې ژبپوهان. په دې مانا چې که د مثال په توگه د ټولنپوهنې نومونه وي ، په کار دي د ټولنپوهانو او ژبپوهانو په گډه مرسته جوړه شی. البته که پخپله د ژبپوهنې نومونه وي بیا د جوړونکي ډلې غړي یو اځې ژبپوهان کیدون لري. له بله پلوه دا چې په پښتو کې لاتراوسه د هري علمی څانگې او ژبپوهنې څانگه وال دومره ډېر نه دي ، نو د جوړوونکي ډلې د غړو لړنې شمېر دوه تنه د منلو وړ دي ، یو مربوط څانگه وال او بل ژبپوهاند. اولاد هم پېښیږي چې په ډېر اختصاصی ډول په یوه څانگه کې یوتن هم نه وي ، په هغه ترڅ کې بیا د بلې ژبې له پوهانو مرسته غوښتل په کار دي. (۱۶) بل ځای وايي: خپلاسي یا مصنوعي ویی (نیولوگیزم) هغه دی چې په بیلبنستي یا تر بنستي ډول د یوې علمی ټولني له خواد تیارو بیلگوله مخې جوړ شوی وی.... (۱۷) اوس نوراسئ خدای ته مخ کړئ او بنده ته شا ، چې آیدغه سپارښتنه په عمل کې نیم په سلو کې پلې سوي ده؟ د ټولو پښتنو پوهانو ، استادانو له چیغواو مخالفتو سره سره بیا هم

د اتول کاروان په فردي اراده او تصمیم باندې روان دی. نه د چاپر چیغو غورځول کيږي، نه یې پرورانديزونو. او دلیل هم دا راوړل کېږي، چې تاسې لایسنس نه لرئ؟! هغوی چې یې بیالري، ور ته ویل کېږي چې ستاسې لایسنس د پلاني هیواد دی، د منلو وړ نه دی (۱۸)

حقیقت دادی چې لغت جوړونه اوس په یوې اپیدیمی (ساري ناروغۍ) بدله سوې ده. زه یې ژبني سرطان (cancer) بولم. ډاکټر عبدالرازق پالوال څه کم د پېرش کاله وړاندې چې دغه ناروغي لادومره عامه سوې نه وه، دهغې د منفي اغېز په باب داسې خبرداری ورکړې و: ... که دغه دلغت جوړونې او پښتو کوني عادت افراطي شکل واخلي - پر ژبه باندې دوې منفي اغېزې بندي: یوه منفي اغېزه یې داده چې ژبه د ملنډو او تمسخر وگرځوي چې دغه هم د لیکوال او هم د ژبې و حیثیت ته صدمه رسوي. نو پر ځای ددې چې د ژبې قدر مو کړي وي - سپکه کړې به مو وي. دوهمه منفي نتیجه یې د ژبې په دیوالی دی. د زړو یا مرو کلماتو پښتو کونه او دنوولغاتو جوړونه یوازساري او حیاتي مبتلایي ده چې او مه ځوانان لکه متعلمین او محصلین یې په مقابل کېني معافیت نه لري. که دغه جریان په اوسني شدت سره دوام پیدا کړي، دوه درې نسله وروسته به مور په کابل کې یوه بېله لهجه ولرو چې هغه به نو کابلۍ پښتو بلله کيږي. (۱۹) ارواښاد سر محقق محمد صدیق روهي (۱۳۱۳-۱۳۵۷ ش) هغه وخت چې د پښتو ټولني درئیس په توگه یې کار کاوه، دنووجوړسوولغاتو په باب دیوې پوښتنې په جواب کې ویلي دي: یوزیات شمېر خلک فکر کوي چې دانوی لغتونه به د پښتو ټولني له خوا جوړشوی وی... ځیني پر مونږ انتقاد کوي او وایي چې مونږ د رادیو په څېر ونونه پوهېږو، تاسې ولې هره ورځ نوی لغتونه جوړوئ.

پښتو ټولني په دې برخه کې له مسئلو مراجعو څخه غوښتنه وکړه چې که دوی نوي لغتونه او اصطلاحات خپروي باید د پښتو ټولني سلا او مشوره وغواړي... زما شخصي نظر دادی چې په افراطي بڼه د پښتو سوچه کول به ژبه له ویونکو څخه تجرید کړي. افراطي تصفیه نه ضروري بریښي او نه ممکنه. (۲۰)

ارواښاد علامه رشاد (۱۳۰۰-۱۳۸۳ ش) تر خپل وفات څلور کاله وړاندې د گوربت مجلې (لومړي کال، شپږمه گڼه ۲۴ مخ) د خبریال دیوې پوښتنې په جواب کې داسې ویلي دي: ... مجرد ژبه په دنیا کې نه سته او مشترکات د ژبې حتمي اولازمي دي مخصوصاً دیوې کورنۍ ژبې په خپلو منځو کې خوراډر مشترکات لري او مور د داسې مشترکاتو څخه چاره نه لرو، مور یې باید و منو... د لیکني او د لیکلو ژبه باید د قوم ژبه وي، ژبه د قوم ده، ژبه د خاصو څو کسولیکونکو نه ده. علامه مرحوم دیوې بلې پوښتنې په جواب کې داسې ویلي دي: البته دا خبره منم چې

د نويو لغاتو درانتو تلومخه باید و نیول سي ، دهغوی له پاره په اول کي باید تدبیرو نیول سي . مثلاً زه به ډ پر خوشاله وای چي د سیلو کلمه مورته نه وای راغلي او په هغه وخت کي ډ ووی ، پخولو یو یاد ناپزی ، موسسه نوم پرايښودل سوی وای ... مکروریان کلمه که مورته نه وای راغلي ... او د غسي یوه کلمه ورته استعمال سوې وای دا به ډ پر ه ښه وای . نو نويو لغاتو درانتو تلود مخنیوي له پاره دا کار سم دی . امدازرو مرو جو لغاتو او د قوم په ژبه معمول لغاتو لپاره د نويو کلماتو جوړول ژبه واقعاً له قوم څخه لیري کوي ... په وضع کي دي ډ پر تلوار نه کېږي اول باید ټولي لهجې ثبت سي او وکتل سي چي په لهجو کي د دغه مطلب لپاره څه سته او که نه سته ، که نه وي نويادي وروسته وضع وسي ... تلوار په وضع کي پخپله د تامل وړ خبره ده .*

د بناغلي نجیب منلی لا ، چي له خپل گړدود پرته یې له نورو سره جوړه نه ده ، هم له نیولو گیزم سره وړانه ده . دی لیکي : ... د پښتو په هکله هم دا و پر ه شته چي د کره کوونکو لور پښې به ورته د مخالفانو له نارو او ونه ډ پر تاوان ورواړوي ... دی ورپسې زیاتوي : له بلې خوازه ، چي نژدې ټول عمر مې د کتاب سره تېر کړی ، درې څلور پردی ژبې مې زده کړي او ځان د پښتو د تاریخ او ادب له پېژندنې هم بې برخې نه گڼم ، که د گوربت مجلې یوه گڼه راواخلم او د استاد صمیم مرکه یاد استاد زیار لیکنه لولم نو په نیمايي یې هم نه پوهېږم او حیران شم چي دا خبري د چا لپاره دي ؟ بناغلي نجیب منلی د نويو لغاتو جوړول د ژبې پر مختگ بولي خوزیاتوي چي : ... په وچ زورد هغو پور شویو ټکو پښتو کول چي ژبې د سپړیو او لسیزو په اوږدو کي خپل کړي دي د ژبې لپاره به گټورې وي یا به نه وي خود ژبې دویونکو سره ظلم دی .

د فرمان په زور نه چاته کور ، ډ ووی ، کالي رسېږي ؛ نه څوک جنتي کېږي او نه ژبه کره کېږي ، هر تحریک چي د فرمان او وچ زور له لارې د تاریخ یون بدلوي له ناکامۍ سره مخ کېږي ، افغان ولس ته خو تاریخ دا هم ورزده کړه چي دا ډول ماجراگانې ډ پرې سختې تاواني دي .

په زورد پښتو کره کول ماته د پښتني فرهنگ جرړې ایستل ښکاري ... نو دیو عادي پښتو ویونکي په حیث هغو درنو مشرانو ته چي د نیو لوجېز مونو په لار کي بې شانه ستونزې گالي په ډ پر ه عاجزی سوال کوم چي خپله انرژي اوزمور د زده کړې وخت په داسې بې ضرورته سوغاتو نونه لگوي تشریحي او ایتمولوژیکي قامو سونه دې راته جوړ کړي چي د خپل ولس د خبرو ژبه په ښه شان زده کړو .*

دی ، ځوانان لیکوال او فرهنگپال د کره پښتو د محتسبانو په مقابل کي مقاومت ته رابولي او وایي چي "خپله پوهه او قلم د پښتنو خدمت ته وقف کړي په کره پښتو لیکل زموږ هیڅ درد نه رادواکوي

خود پښتنو په ژبه چې څومره د پښتنو لپاره لیکنې ډېرېرې هغو مره به پرې پښتو کره کېږي. (۲۱))
 اوس له بده مرغه د اساري ناروغي عامه سوې او افراطي سوې ده او تردې اندازې عامه سوې ده چې
 پخپله پوهاند زیار صاحب هم په مشکل ورسره اخته دئ او وایي چې زه یوازې دخپلو جوړو سوو
 لغاتو مسئولیت اخلم ، نور په ماږه نه لري (۲۲) تردې پخوا یې ویلي وه چې له بده مرغه وروسته په
 دې برخه کې د ځینو خلکو بی سرو بوله جوړونې ددې سبب شوي چې زموږ ژبني ټولني دالری
 گرد سره پرېږدي .... (۲۳) خوزه وایم ددې بې مسئولیتۍ مسئولیت به دهغه چاپر غاړه وي ، چې له
 مکررو خبرداریو او سپارښتونو سره سره یې دلغات جوړولو د کار خانو د تاسیس لار خلاصه کړه .
 دا پدل چې هرچامات کړی دئ ، له پښتو سره یې په رشتیا جفا کړې ده او د پوښتنې مستحق دئ (۲۴)
 . پښتو ژبه زموږ د متخصصینو له لاسه ریشخندي کېږي . دعوا مو ژبه که د ما هرانو په لاس وړانه نه
 سي ، پخپل تدریجي پرمختګ سره خوراسم تکاملي سیر تعقیبوي . زه د پوهاند زیار صاحب دا خبره
 منم چې د معیار په ټاکلو او سمبالولو کې د پوهانو رول ډېر ستر دئ . خبره د پوهانو پر رول نه ده ،
 خبره د پوهانو پر بې وخته لاسوهنه ده . خبره پر هغه ټاکلې او مشخصه زمينه باندې ده چې د معیار په
 منځ ته راتګ کې حتمي او لازمي ګڼله کېږي . پوهاند زیار صاحب داروانباده پوهاند دوکتور الهام
 هغه خبره یادوي چې دوی ته یې د پښتو ژبې د کره لیکنې د تاریخي زمينې (سرمایه داري نظام) په
 برخه کې کړې وه ، خو خپل هغه دلایل نه راوړي ، چې ولي یې نود الهام مرحوم پردغه اصولي مشوره
 باندي غوږنه و نیولی . پر مشخصې تاریخي زمينې سربېره ، د ژبې د معیار منځ ته راتګ دهغې
 دویونکو لازمه تکاملي سطحه غواړي ، د لیک لوست (سواد) تعمیم غواړي ، د تعلیم عام رواج
 غواړي او په خلکو کې د مدنیت او مدني ژوند غزېده غواړي . یوقوم چې په نس مورپه وي ، په تن
 پټ نه وي ، مکتب او تعلیم ورته مهیانه وي ، صحت ونه لري ، څلور لسيزي یې په جنگ کې تیري
 کړي وي او اوس لاهم په جگړه کې ولاړوي ، هیواد ته یې دفنا او بقا سوال مطرح وي خو څوک ورته
 د ژبې د معیار جوړولو او بنس لاهم چوکوي او هغه هم د (س) او (ش) په تعریف . داکارنه څوک پر علم
 برابرولای سي او نه یې د عملي کېدو چانس سته .
 نوڅه بایدوسي ؟ لاس ترزنه خپلي ژبې ته باید کښېنو ؟ ددې پوښتنې جواب د همدې کتابگوټي په
 پای کې درکوم .

۱) (د پښتو ځینې نیولوګیز مونه کټ مټ همدغه شان وي
 ۲) (وګ) : نیولوګیزم - ویکیپیډیا دایره المعارف - دانټرنیټ په حواله .

۳) (په افغانستان کې د غوايي د لومړي اړودور په دوران کې هڅه کېدله چې په کلاسیکه شاعري کې د طبقاتي مفکورې او طبقاتي مبارزې نمونې وموندلې سي . په دې لړ کې یې د صوفي عبدالرحمن بابا په شاعرۍ کې د ابیت د طبقاتي مبارزې انعکاس و باله چې ویلي یې دي:

نشي د خانانـــــــــــــــــــــو و ملنگوسره کلي

چیرته عزیزخان چرته ملنگ عبدالرحمان

ما په هغه وخت کې د کابل مجلې د ۱۳۲۵ کال په ۱۲، ۱۱، ۹۲ مخ کې ولیکل:

“... د غور وږ خبره ده زموږ څپر ونکې کله کله له پخوانیو لیکوالو څخه له خپل تفکر سره سم اثر غواړي ، او که یې دا کارونه کړنویې محکوموي . او کله چې بیا دیوږ پر پخواني شاعر په آثارو کې ځیني داسې مواد ومومي چې له نني تفکر سره په تصادفې توګه سم راغلی وي . نو بیا دهغه په باب دا ډول قضاوت کوي چې د شاعر اروا به لاهم په خبره نه وي . مثلاً په یوه بیت یې له صوفي عبدالرحمن بابا څخه ننی متفکر جوړ کړی دی ....”

۴) (وګ : د پښتو ژبې دودې اړتیا او لارې چارې - ۸۱ مخ

۵) (بنسکلا مجله - څلورم کال ، درېیمه ګڼه - مرکه - ۵۰ مخ

۶) (د کابل چاپ خیرالبيان - لغتنامه - الف ، ب مخونه .

۷) (دا شعر ښاغلي رفیع په ژبپالنه - ۴۴ مخ او پوهاند زیار صاحب په ..... کې اخیستی دی .

۸) (ښاغلی دوکتور حسن کاکړ له دې نظر سره مخالف دی . دی لیکي : دا چې ځیني کسان وايي چې

امیر شیرعلي خان اصلاحات دهغه پلان له مخې عملي کړل ، چې سید جمال الدین ورته تهیه کړي

وو حقیقت نه لري . حقیقت دا دی چې امیر شیرعلي خان سید جمال الدین د ۱۹۲۸ کال د نومبر پر ۱۲مه

یاني پخوا تر دې چې پر اصلاحاتو یې پیل کړی وي ، د کندهار چمن له لارې هندوستان ته شړلی و .

وګ ؛ د پښتو ژبې دودې اړتیا او لارې چارې - د پوهاند دوکتور محمد حسن کاکړ مقاله - ۳۵ مخ .

۹) (هماغه مقاله - ۳۷ مخ)

۱۰) (وګ : میرزا عبدالودود د هوتک - ۵ مخ د حاجي محمد اکبر هوتک د عریضي متن

۱۱) (ويي پوهنه - تر ۱۵مخ وروسته

۱۲) (زړه پانګه دارو اښاد سر محقق دوست شینواري (۱۳۱۴ - ۱۳۷۲ هـ ق) لیکنه او دلرغونې شاعرۍ

ګرڼې داستاد محمد آصف صمیم تالیف دی .

۱۳) (ويي پوهنه - ۲۳مخ

۱۴) (ويي پوهنه - ۱۸، ۱۹مخونه .

۱۵) (ويي پوهنه - ۲۴ ، ۲۵ مخونه

- ۱۲((ويي پوهنه - ۲۵ مخ
- ۱۷((ويي پوهنه - ۹ مخ . پر کلماتو تاکیدز مادئ - م . ه
- ۱۸(پوهاند زیار صاحب په پخواني شوروي اتحاد کي روزل سوي افغاني ژبپوهان په رسمیت نه پېژني او (تش په نامه ژبپوهان) یې بولي. وگ: د پښتو ژبي دودې اړتیا اولارې چارې - ۸۷ مخ
- ۱۹(پښتو چاپي آثار - ۲۲۹، ۲۷۰ مخونه - ۱۹۷۸ ع. دغه مقاله په نوموړې مجموعه کي یوازنی مقاله ده چي صحافت یې ورگډوډ سوی دی. خدای دي وکړي چي داکار په ارادي توگه سرته رسېدلی نه وي.
- ۲۰(وگ: د پښتو ټولنی تاریخچه ۵۱ - ۵۲ مخونه - ۱۳۵۲ ش
- ۲۱(گوربت مجله ، لومړی کال ، شپږمه گڼه ، ۱۲ مخ
- ۲۲(ښکلا مجله - څلورم کال - درېیمه گڼه - ۵۱ مخ
- ۲۳((ويي پوهنه - ۲۴ مخ
- ۲۴(په دې برخه کي د کتاب په پای کي د ضمیمې برخه ولولئ.

دنوو جوړوسو لغتونو د تلفظ ستونزه

لکه د لیکدود په برخه کې وړاندې اشاره ورته سوې ده ، پښتوالفبې د پښتو ژبې د ټولو د غونډو د تمثیلولو تر عهدې نسبي و تلاي . دراديو ويندويان نوي لغتونه د همدې نيمگړي الفبې له لاري لولي او پخپل اټکل يې تلفظ کوي . دا اټکلي تلفظ هر و مرو د لغات د جوړوونکي د تلفظ نمايندگي نه سي کولای او په دې ډول د غلط تلفظ خورا ډېر احتمالات سته . د ويندويانو غلطې د ژبې عامو ويونکو ته لار پيدا کوي او پسي عامېزې . زه دخپلي مشاهدې له مخي و ايم چي غلط تلفظ نوي جوړسوي لغات بېخونده او پتېخ کړي دي . د لغات جوړوونکي نه په دې جريان خبرېږي او نه يې د تعقيبولو امکانات لري . که چيري خبر هم سي ، بيا دومره ري هم نه پکښې وهي . که دنوولغاتوله پاره يوې صلاحيت لرونکي موسسې وجود درلودای ، نوبه يې لومړی ويندويانو ته سم تلفظ وربښولای او بيا به يې دميديا نشرات هم ورپسي تعقيبولای (۱) .

(وگ: دضميمي دوهمه مقاله.

د ژبې د سوچه توب (Purism) دوه اړخه

(هم درڅخه مرم، هم درپسي مرم) سوچه ژبه هغه ژبه ده چې دنورو ژبو اغېزې ورباندي سوي نه وي، دخيل کلمات ونه لري او دچا خبره له خپله ځانه پوره وي. هيڅ ژبه دخلقت له مخي بشپړه نه وي. پر ژبو باندي اغېزې هرو مرو پېښېدونکي دي او پېښې سوي دي. دا اغېزې له گاونډيو ژبو، قومونو، اولسونو او مدنيتونو سره د ټولنيزي او اقتصادي راکړي ورکړي اوراشه درشي له لاري ياپراولسونو باندي دنورو اولسونو له خوادپوځي عملياتو او فتوحاتو له لاري کيږي او سوي دي. مغلوب اولسونه دغالبو فاتحانو ژبني اغېزې پر ځان مني او منلي يې دي. په نړۍ کي دهغه اولس ژبه سوچه پاتېږي چې له ځانه پرته له بل هيڅ قوم، هيڅ ژبي، هيڅ دين او هيڅ مدنيت سره اړيکي ونه لري. داسي قوم پخپله مېنه کي محدود او ايسار پاته سوي وي او په اصطلاح بدوي قوم وي.

ژبني سوچه توب (Linguistic purism) په يوه ژبه کي له هر راز بدلون سره مخالفت ياد ځينو هغو بدلونونو او اغېزو له منځه وړل دي، چې په پخوا کي په ژبه کي راغلي وي. پيوريزم ځان ته بېلابېل ډولونه لري. ريفورميست پيوريزم د ژبې له پخواني حالت سره خپلي اړيکي شلول غواړي. ددغه راز پيوريزم ښه مثال هغه ژبني ريفورم دي چې د ترکيې دانقلابي مشرانو د معاصري ترکيې د موسس کمال اتاتورک په وخت کي په تورکي ژبه کي راغی اوله دې ژبې څخه يې هغه فارسي او عربي لغتونه وايستل چې د عثماني تورکانو په وخت کي يې ژبه اخيستي وه. د پيوريزم بل ډول ته وطنپال پيوريزم (patriotic purism) وايي چې په ژبه کي د بهرنيو لغاتو کمول يا يومخ ليري کول غواړي.

دغه راز پيوريزم په نړۍ کي عام دی. دنونسمي اوشلمې پېړۍ انگرېزي ليکوالو دانگرېزي ژبې ددغه راز سوچه توب له پاره ډېرې هڅې کړي وې. په فرانسوي، جرمني او يوناني ژبو کي هم ددغه راز ميلان نخښي پياوړي وې خو جرمني ژبه ونه توانېدل چې دانگرېزي ژبې دلغاتو د سيلاو مخه ونيسي. انقلابي پيوريزم د ليکنۍ ژبې دانکشاف په لومړي سر کي راڅرگندېږي. د ژبو د معياري کولو پرمهال باندي دغه راز پيوريزم ډېر زور (momentum) اخلي خو وروسته بيا له خپله زوره لوېږي (۱)

۱) (ويکيپيډيا انسايکلوپيډيا - دانټرنيت په حواله.)

پښتو د سوچه توب پر پیچمو

کله چې په اروپا کې دنوو ملتونو له منځ ته راتگ سره سم د ژبې پر اهمیت باندي د ټینګار خوځنده څېړنې په باډاسکووي ، او د ژبې سوچه کول دهغه وخت د نیشنلیستانو په منځ کې یوه گرمه ورځنۍ موضوع وه ، دغه وخت پر افغانستان باندي دامیر دوست محمد خان د زمانو او لمسیانو تر منځ د قدرت پر ګدی باندي د جنګ او جګړو سوران نازل و. نه د چا ژبې ته پام و او نه هم ژبنيو پر مختیا ووتله . د جنګو او پاچاګښتو په وخت کې کلتوري او علمي مسایلو ته د چا پام نه وراوړي . علمي او فرهنگي هڅې آرامه فضا او د چا خبره د خاطر اطمینان غواړي . دغه راز نسبتاً مساعده فضا دامیر حبیب الله خان (سراج الملت والدين) د پاچهۍ په وخت کې منځ ته راغله . دغه وخت په ټول افغانستان کې بشپړ امنیت ټینګ و او په دې سیمه کې د آرامۍ او ثبات پر سر نړیوال توافق هم موجود و . دامیر حبیب الله خان په وخت کې هغه منوري کورنۍ چې دده د پلار د مطلقه پاچهۍ پر مهال له افغانستانه ایستل

سوي وي ، بیرته هیواد ته را ستنې سوي . په دغو کورنیو کې د سردارانو د کندهاري وروڼو د روحاني او متصوف شخصیت او منلي شاعر سردار رحمدل خان د دانشمندانو سردار غلام محمد خان طرزي کورنۍ او دغه راز د غازي محمد ایوب خان دملي او انگلیسي ضد خوځښت د وفادار پلوي جرمیاني بادار کندهاري وراره غلام محی الدین افغان او نوري کورنۍ او افراد هم شامل و . د دې خلکو پر اذنانو باندي له افغانستان څخه د تبعید په وخت کې د اروپایي هیوادو سیاسي اوضاع او دهغي قارې ملي خوځښتونو لږو ډېره اغېزه کړې وه . د سیاسي تبعید په دغه دوران کې ترکیه او ایران د افغان سید جمال الدین د علمي او سیاسي هڅوله امله د منورینو او تجدد خوښوونکو د نیشنلیستي مبارزو مرکز و . دغو مبارزو ته د اروپایي نیشنلیستانو افکار او نظریات رسېدلي وه . په دغو هیوادو کې د تبعید سوو کورنیو زلمیانو د تنور او وطنپالنې روحیه واخیستله او په دې ترڅ کې یې دخپل ملت د ژبو حالت ته زیاته پاملرنه واوښتله . د اروپایي نیشنلیستانو په پیروي یې د سوچه ژبې ، سوچه نژاد ، سوچه ملت ملي او سیاسي مفاهیم د تبعید د وخت دارمغان په توګه خپل هیواد ته راوړل . (۱) د تبعید یانود دې کاروان قافله سالار ځوان محمود طرزي و . محمود طرزي هیواد ته له راستنېدو سره سم له شاهي کورنۍ سره دخپلو خانداني اړیکو او خپښو په مرسته امیر حبیب الله خان ، چې پخپله هم په افغاني پاچهانو کې تر ټولو زیات منور او تجدد خوښوونکی پاچا و ، د نوي مدنیت له ښېګڼو څخه استفادې ته وهڅاوه او په هیواد کې یې د مطبوعاتو هغه پورنډي چې د مولوي عبدالروف خان کاکړ په لاس بلي سوي وي ، له سره تازه کړې او په دې ډول یې

د سراج الاخبار افغانیه فرهنگي مرکز جوړ او د حبیبیې مدرسې زده کوونکي او کار کوونکي یې پر امارات کړل .

د سراج الاخبار له مطالعې څخه څوک په څرگنده توگه دهغو هلو ځلو اغېزې لیدلای سي چي په اروپا په تېره بیا ترکیه کي دنیشنلیستي غورځنگ پلویانو د ژبي د سوچه کولو او په تعقیب یې د ژبي د معیاري کولو له پاره په کارا اچولي وې. د سراج الاخبار مدیر او متفکر مغز محمود طرزی د دغو هڅو په باب معلومات او دهغو مطالعه په ترکیه کي داوسېدني پروخت او په تېره بیا د سید جمال الدین افغاني په محضر کي د دوه میاشتني حضور پر مهال تر لاسه کړي وه .

دهمد غوهڅو اغېزه وه چي محمود طرزی د سوچه فارسي او سوچه افغاني نژاد په باب په سراج الاخبار کي نشرات پیل کړل. ده د سراج الاخبار په یوه گڼه کي دامیر حبیب الله خان تر عکس لاندې یو اوږد پاراگراف لیکلی و اولوستونکو ته یې چلینج ورکړی و ، چي که چا دامیر حبیب الله تر نامه په هاخوا بل کوم عربي لغت وښود ، د سراج الاخبار یو کلکسیون به دانعام په توگه ورکول سي . په دې اعلان سره یې غوښتل وښيي چي فارسي ژبه ترکومي اندازې پوري له خپله ځانه پوره او سوچه ژبه ده . سوچه لیکنه د دغه عصر د لیکوال په محاسنو کي شمېرل کېده . د همدې تمایل اغېزه وه چي علامه عبدالحی حبیبی هم کله چي د طلوع افغان اخبار چلاوه ، دې اعلان ته ورته پښتو اعلان خپور کړ او لوستونکو ته یې بلنه ورکړه چي که چا غیر پښتو لغت پکښې وموند ، د طلوع افغان کلکسیون به دانعام په توگه ورولېږي . د دې انعام پر سر د مولانا محمد شریف حبیبی او د طلوع افغان د چلوونکي ترمنځ یوه مناقشه هم منځ ته راغله . مولانا د یوې عربي کلمې مفغن شکل ته اشاره کړې وه چي دا اعلان په متن کي موجود و او ځان یې دانعام مستحق باله خو د اخبار چلوونکي بیا مفغنا ته په پښتو کلماتو کي شمېرل (۲).

په پښتو کي د عربي ژبي دلغاتو افراطي استعمال او د چا خبره ملایي پښتو هم پخپل وار سره د پښتو د سوچه کولو زمینه برابره کړې وه . د عربي ژبي دلغاتو افراطي کارول دهغه وخت په ملایي ذهنیت کي د فضیلت او علمیت نڅښه وه او دغه ذهنیت زموږ په منورینو کي ځکه نفوذ وکړ ، چي هغوی پخپله په یوه دیني او ملایي ماحول کي دروزني له لاري د قلم او سیاست میدان ته راوتلي وه . دوی په مدرسو کي ښوونه او روزنه بشپړه کړې وه . او کله چي یې داروپایي انکشافاتو په باب لږ څه پوهنه وموندله ، نویې سمد لاسه په ژبه کي د عربیت پر ضد پاڅون وکړ . خودې پاڅون ښه نتیجه ځکه ورنه کړه چي عربیت زموږ پښتنو ذهنونه د دیني عقایدوله لاري تسخیر کړي وه . دهغوی له ذهنو څخه د عربي ژبي ایستل د دین د ژبي د ایستلو په معنا تعبیریدله .

د سوچتابه هڅي پر مرکه د پښتو هم اغېزه وکړه او یوازینی پښتو د همدغي اغېزې په نتیجه کي

څېړه سو.ه. (۳))

خو دیوازیني پښتولارښوونې په سر سره د مرکه د پښتو د مشر مولوي عبدالواسع کاکړ له خوا هم عملي نه سوې. ده چې په ۱۳۰۵ ش کال د جدي پر ۱۲ د (تعاونو اعلی البر والتقوی) په نامه اوږده منظومه ویلې ده (۴) په هغه کې د سوچه توب نخښي کورټ نسته او د لاسه لا د عربیت اغېزه پر غالبه ښکاري.

حسن وقبح له ماورک سوو هیونی یم
زیان وگټه راته یو سوو بهولی یم
تعاون له قبیلې له سوو مه ورک سو
ل سو یې ږیري مگر کار مو د هلك سو

.....
زما تعطیل، غفلت، نخوت که څه یو آن دی
د عالم عالم، مادي معنوي زیان دی

زه د دې نظم له ژبې سره هېڅ مشکل نه لرم اولوستونکي یې هم زما یقین دی، چې نه یې لري، خوددې درو بیتوله راوړلومي مراد دادی چې دیوازیني پښتو هڅه چې پر (مرکه د پښتو) باندي تپل سوې وه، یو تفنني اولکه دمخه چې مې یادونه وکړه، له بهره راغلی ذهنیت و. د (مرکه د پښتو) بل کتاب پښتو پښویه و او د دې کتاب له نامه پرته نور گرامري اصطلاحات له یوه مخه عربي یا پارسي دي لکه تاکید و مبالغه، تفعیل و مبالغه، فتحه مجهوله خالص، صیغه مذکر، صیغه مونث او نور.

دا چې وايي پښتو ژبه سوچه ژبه پاته سوې ده. د دې ادعا معناداره چې پښتانه له هېڅ گاونډي قوم او هېڅ راز مدنیت سره په تماس کې راغلي نه دي. تاریخي حقایق د دې خبرې پر خلاف دي. پښتانه پر داسې یوه سیمه پراته دي چې د مدنیتو، د فاتحانو د لښکرو، د جهانکشایانو د تلو راتلو لاره وه. د دوی ژبه له دغو اثراتو څخه هېڅکله هم پاکه پاتېدلای نه سي. دا چې موږ وایو پښتوله آره سوچه ژبه پاته سوې ده، په حقیقت کې مو پر تاریخي پېښو او حقایقو باندي پرده اچولې ده. دا څرنگه امکان لري چې کندهاردي د پېړیو په اوږدو کې دمغولو او پارسیانو له خوالاس پر لاس سوې وي او پښتانه او پارسیان دي څنګ پر څنګ کلی او کور سوې وي خو یو د بل پر ژبو دې اغېز نه وي ښندلی. دا څرنگه امکان لري چې په ننگرهار کې دي د تاریخي گندهارا ژبني اغېزې نه وي پاته سوې. پردغه پراخه اور شوي د پښتنو په څنګ کې شاري، پشه یان، ترکان، اشکون، کاتیر (کاتیان) پراچیان، گوجران نور څنګ پر څنګ له پېړیو راهیسي او سي (۵) خو ژبې دي یو د بل

له تاثیر په امان پاته وي. دا څرنگه امکان لري چې وردگ او هزاره دي یو د بل په چم او گاونډ کي اوسېدلي وي او ژبې یې یو پر بل اثر نه وي کړی. دا څرنگه امکان لري چې په لوگر کي دي د پښتنو، تاجکو، برکیو پوله او پتی گډ وي خو ژبې دي یې یو د بل له تاثیر خوندي او سوچه پاته وي. دا څرنگه امکان لري چې د پښور او کوټي پښتانه دي په ورځني ژوند او ژواک کي له اردو ژبو او پنجابیو او بلو څو سره شریک وي خو ژبې دي سوچه پاته وي. ژبه لکه ژوندی اورگانیزم له خپل ماحول څخه هرومرو متاثره کیږي. دا که د چا خوښه وي او که نه، که د چاښه راځي، که بد. دا د طبیعت قانون دی زما او ستا ذهنیت ته نه گوري او خپل کار کوي. لکه د پردیو ژبو د افراطي بهر په مقابل کي چې دخپلي ژبي مدافعه یو ضروري کار دی، دغه راز د ژبي افراطي سوچه توب او تصفیه هم یو غیر عملي، بې گټي او کله کله مضر عمل دی.

د بناغلي رفیع خبره په خطاطانو کي د پښتو د سوچه تابه اشتها زموږ د ځینو شاعرانو رنگین شعرونه له شعرتوبه ایستلي دي اولاس وپښې یې ورمات کړي دي (۲) دا کار له بده مرغه اوس هم روان دی. اوس د پخوانیو شاعرانو لهجه د معیاریت په فتو ابدلېږي. (په) یې په (پر) وراړوي او (پر) یې په (په). د کلماتو د پای یا گاني یې پخپله سلیقه وراچوي (۲). دا کار به څو پېړۍ وروسته د پښتو ژبي دلهجوي څېړونکي غبرگ غاښونه وروباسي او په قضاوت کي به یې د کعبې پرځای ترکستان ته ورسوي. ځکه دی به فکر کوي چې دنوموړي شاعریه وخت کي (په) او (پر) استعمال په دغه شان و، لکه په چاپي دېوان کي چې راغلی دی. خبره نه وي چې دا استعمال د معیاریت په اشتها پرتیل سوی دی د شاعرانو لپاره دغه راز استعمال خبره نه وه. دغه شان لویې ترموږیو نسل وړاندي د عبدالقادر خان خټک او نورو پخوانیو شاعرانو په دېوانو باندي د خطاطانو له خوا سوي دي. بناغلي رفیع وروسته له هغه چې د پښتو د سوچتابه هڅو ته کتنه له اتمې هجري پېړۍ څخه رانښلوي او تر نن ورځي یې رارسوي، په پای کي د دغو هڅو اهمیت پخپله له ډاگه وهي او داسي لیکي: "موږ ولیدل چې ددی کار (د پښتو د سوچتابه - م. ه.) لپاره کله، کله د تفنن لپاره لاس غزول شوی او یا هم د ځینی نورو هیوادونو په اغېز کي د اکار شوی دی خو له ټولو سره - سره یې نتیجه نه ده ورکړې او دا هڅه ناکامه شوې ده.

ددی ناکامۍ یو لوی علت دادی چې نړۍ ورځ په ورځ وپېږي، انسانی راشی درشی اوراکړې ورکړې زیاتېږي، د ساینس له برکته تلنې راتلنې گړندی کیږي او په اجتماعی، اقتصادی او نورو چارو کي هیوادونه یو بل ته اړ کیږي او ددی راشو درشو، راکړو ورکړو، تلنور اتلنو او اړتیاؤ په ترڅ کي کلتوري او ژبني راکړی ورکړی هم دود پېږي او د تجرید او یوازیتوب ژوند له منځه ځي... بناغلي رفیع وروسته ارواښاد محمد صدیق روهي یوه خبره رانقلوي، چې ویلي یې وه که

د ژبو تکاملی سیر ته وگوروی په نړۍ کې خالصی ژبه نشته او که وی هغه به د ځینی بدوی ټولنو ژبی وی چی له نوری نړۍ سره علمی او ثقافتی اړیکی نه لری. (۷). رفیع صاحب پر خپله څېړنه باندي داسی نتیجه بنا کوي: په دې اساس د ژبې د سوچتابه له پاره هڅه له یوې خوا ژبه او اولس یې تجرید کوی له بله خوا د ژبی د خارجی زده کوونکو لپاره ستونزی رامنځ ته کوی اوله بله پلوه په خپله د ژبی د ویونکو له پاره د افهام او تفهیم لاره اغزنه کوی نو ځکه باید دی ناکامی هڅی ته زړه نښه نه کړو او په زور خپله ژبه تجرید او کړاو منه نه کړو... (۸) د نتیجه په رشتیا سره یوه واقعی اوله علمی اصولو سره برابره نتیجه اخیستنه ده. د ژبی سوچه کول د کره پښتو لیکنی ننی لاریان هم په خوله غندي خو په عمل پرهماغه لاریان دي، چی دوی یې تر بل هر چا دنه عملی توب له پاره ډېر څه ویلی دي.

لکه د دې بحث په سرکي چی تاسی ولوستل د ژبی سوچه توب له یوې خوا د نورو قوی ژبو د وارداتو په وړاندي یو عکس العمل دی چی تریوې اندازې یې د توجیه کولو له پاره د میړی لارموندله کېږي. خوله بل پلوه یوه داسی ناکامه هڅه ده چی د ممکناتو په ساحه کې ورته د نوک ایښوولو ځای لاهم نسته. نو د دغسی یوې غیر عملی پروژې له پاره نوکان ایستل چاته د کند هارد پښتنو هغه متل ورپه یادوي، چی وایي: عبث دارو مردک دي، چی په ولي ده ختی (۹).

۱) (ارواښاد کانديد اکاډميسن محمد صديق روهي خو حتی د ظاهر شاه د پاچهۍ په سرکي پر پښتو ادبیاتو باندي دارو پایي افراطي ايډيالوژيو، الماني نیشنلېزم (فاشېزم) او شوروي کمونېزم، سیوري ته اشاره کوي اولیکي چی دې ايډيالوژيو په ټولو هیوادو کې د افراطي یا معتدل نیشنلېزم د رامنځ ته کېدو امکانات برابر کړل. په افغانستان کې یو معتدل نیشنلېزم مینځ ته راغی، چی عمده مضمون یې ملت پالنه، د تاریخي مواریثو او عنعنو درناوی، حماسی ادب، پرځان ویسا او ملی غرور و.

(وگ: د پښتو ادبیاتو تاریخ- معاصره دوره- ۸۵ مخ)

۲) (طلوع افغان ۱۲ کال ۷۷۸ گڼه. دادوه اعلانونه ما پخپله په سر سره کتلي وه خو اوس می د سراج الاخبار کلکسیون ته لاس کورب نه رسېږي او د طلوع افغان حواله می د ښاغلي رفیع د ژبپالنه نومی کتاب- ۳۲ مخ څخه واخیستله.

۳) (یوازی- پښتو) په ۱۳۰۱ ش کال کې د (مرکه د پښتو) له خوا د پوهني وزارت په مطبعه کې خپور سو. د کتاب ټول مخونه ۱۵۲ ښوول سوي دي چی په سرکي یې خادم العلماء مولوي

- عبدالواسع قندهاري سریزه کښلې ده. (وگ: ژبپالنه-۲۵مخ)
- ۴(وگ: دافغان یاد-دعلامه حبیبی مقاله-۹مخ
- ۵(پالوال- معیاري ژبه- ۷۸، ۷۹، ۹۰مخونه
- ۲(ژبپالنه-۴۳مخ .
- ما(هوتک) چي کله دلوی احمد شاه بابادپوان له خو خطي او چاپي نسخو څخه ترتیب او په ، پردغه رازلا سوهنو او دلغاتو پرترجمو باندي پېښ سوم اوزما په نزد مي لاسوهلي ځایونه په نوي متن کي وانه خيستل. د هغولا سوهنو يو څو مثال له دادي :
- دلفریبه- زړه فریبه
- شکر لبه- خوړشونډې
- پریرویه- پری مخه
- دامنگیره- لمن گیره
- موی کمره- ملاوینسته
- ۲(وگ: دلوی احمد شاه بابادپوان- د۱۳۷۸ش = ۱۹۹۹ع کال چاپ
- ۷(ژبپالنه-۳۲مخ
- ۸(هماغه کتاب- ۳۲مخ. نقل قول کت مت را نقل سوی دی.
- ۹(ده ختی دکندهارنبار په جنوب کي دیوه کلي نوم دی. دامتل ځیني کسان په دي ډول هم وايي: عبت دارومردک دي ، فتح خان یې ډزوي.

په خوله کرلې تصفیه په زړه منلی سوچه توب

د پیوریزم په باب تاسې په تیرو پاڼو کې ښه پوره تفصیلي بیان ولوست او دهغه دغه عملي توب او تاواني توب په باب موهم نظرونه تر نظر تېر کړل چې اتفاق ته په نژدې اکثریت ټولو پوهانو ورسره خپل مخالفت څرگند کړی دی. خو په عمل کې د پیوریزم له کرني سره سره د پښتو ژبې د سوچه تابه بازار ښه تود دی. د دې مسئلې د ښه څرگند تیاله پاره به زه یو څه شاته ولاړسم او د ژبې له پاره به د نوو جوړونو پر سابقه یو وار بیا مرور وکړم.

علامه محمود طرزي چې د افغاني ژبو (فارسي او پښتو) د سوچه تابه له لومړیو پلویانو څخه و، په دې برخه کې لیکي: «... به فکر عا جزائۀ خود ما، یگانه وظیفه انجمن عالی معارف باید اصلاح و ترقی و تعلیم زبان وطنی و ملتئ افغانی باشد، ازار باب علم و دانش این زبان یک گروه مخصوص تشکیل یافته کتابهای تعلیمه ضروری لازمی آموختن آنرا تدوین و حاضر باید کرد. حتی برای تطبیق دادن کلمات فنی و صنعتی و اختراعات جدیده بی که نامهای آن در زبان افغانی غیر معروف است، کلمات مناسب و نامهای متناسب به زبان افغانی پیدا باید کرد و هر قدر اصلاح و ترقی که لازم است در آن باب اجراء باید کرد.» (۱) محمود طرزي د (فني او صنعتي کلماتو او نوو اختراعاتو) له پاره د مناسبو او متناسبو کلمو د پیدا کولو سپارښتنه کوي. په (پیدا کولو) کې د کلماتو پلټنه او جوړونه د واره راتلای سي. خودی د اکلمات مشخص کوي او د نوولغاتو د پیدا کولو اړتیا یوازې په (فني، صنعتي او د اختراعاتو) په برخه کې را محدودوي. علامه عبدالحی حبیبی هم، چې په طلوع افغان کې (د پښتو د علمي اصطلاحاتو یانوولغاتو وضع) تر سرلیک لاندې د دغه کار اصول بیان کړي دي، په هغو کې یې د پښتو سوچه لغاتو پلټنه او د لغاتو وضع د جلا مادو په توګه ټاکلي دي. د نوولغاتو وضع کول یې یوازې په تخنیکي، صنعتي او علمي برخه کې سرته رسولې دي لکه ټیلګراف (لیرلیک)، فوتوګراف (بشرلیک)، فونوګراف (رغ لیک) او نور، چې ښې ډېرې نمونې یې په ژبپالنه ۷۰، ۷۱ مخونو کې د طلوع افغان اخبار په حواله رانقل سوي دي. گویا د علامه حبیبی سپارښتنه هم پرفني او تخنیکي نومونو باندې تکیه درلوده. لرو پښتنو هم خپلې جوړونې ساینسي څانګې ته متوجه کړي دي.

ښاغلي رفیع هم په شاعرانه ژبه باندې د ساینسي علومو د اصطلاحاتو له پاره د نومونو ټاکل لازم ګڼلې دي. دی لیکي: «د ساینس او تخنیک له پرمختګ سره د نړۍ په وړاندې تللو هیوادو کې هر ورځ نوی-نوی ساینسي زېږېدنی کیږي او په هره زیږېدنه دهمهغه هیواد د ژبې یونوم ایښودل کیږي او بیا د علم نوی پیغله له خپل نامه سره بل هیواد ته و دیري او هلته میشتیږي. که وروسته پاتې

هیواد وژبې پته خوله پاتی شی او په دی نوی ناوی نوم کینږدی نو ددی ناویانو سلسله خواورده ده او کله چي ددی هیواد خلک سترگی غړوی گوری به چي ددوی دژبې ټول انگرې به دپرمختللیو هیوادونو راغلیو ساینسی ، تخنیکي او نوو منځ ته راغلونو یونیولی وی او اصلی ژبی ته به یوازی چوکاټ او چار دیوالی وریاتی وی ...^(۲))

دبناغلي رفیع له بیانه هم دا خبره واضح څرگند یږي چي ساینسي او تخنیکي ناویانو ته باید نومونه کنسپنډول سي.

او دپوهاند د وکتور زیار صاحب هغه نظریه بیار اوړم ، چي وړاندي مي هم رانقل کړی و . دی لیکي :
 "نوي جوړونه باید په علمی ، تخنیکي ، مدنی ، اداری او داسی نورو مفاهیمو پوری تړلی وی چي زموږ فکري او کلتوری زیربنده نه وي ، لکه ژبپوهنه (لینگویستیک) ، ټولنپوهنه (سوسیولوجی) ، پوهنتون (یونیورسیتی) ، څارندوی (سکوت او پولیس) ، توغندي دراکټ او ورکتون د کود کستان لپاره . مگر که سوکرک یا سوپر سک ته د جوارو ډوډی نوم وټاکو ، یوه بې ځایه ټاکنه به وي ."^(۳) بل ځای وایي چي ساده وییونه په مصنوعي توگه جوړول غیر اصولي کار دی .^(۴)

خوپه عمل کي چي گورو خبره بالکل له جلوه وتلې ده . حتی د کتاب ، قلم ، دپوان ، شعر ، شاعر او په سوونوروپه ژبه کي دودسوي لغتوته لگيادي ، نومونه جوړیږي . دپنسل له پاره یې دپښتو مرکي (وچکښی ، وچکښ) بیرته ژوندی کړ . په ژبه کي رنځور او ناروغ سته او عام دی خو دوی (رنځمن) ورته راوایست ، سرانښ (د حریص په معنا) په لهجو کي پروت دی خودوی (اسویلانډ) ورته اختراع کړ ، په ژبه کي تلابښ سته او عام دی خودوی ورته (ډډون) جوړ کړ ، په ژبه کي طبیعت دد خیل لغت په توگه دوولس پېړۍ ژوند کړی دی خودوی ورته (پنځون) وموند ، په ژبه کي بلبل له زرو کلوراهیسی سندري وایي خودوی ورته (ډانگ لکی) پیدا کړ او څه موده وروسته یې بیا همدغه ډانگ لکی د (ډایناروس) له پارو ټاکه (۵) . نه پوهېږم چي دبلبل او دغه ماقبل تاریخ حیوان ترمنځ کوم ورته والی سته ؟ په ژبه کي بنکلی ، بنایسته سته خونه پوهېږم دوی ورته (بناو) له کومه کړ ، په ژبه کي نیاو د عدل او انصاف په معنا رواج موندلی دی خودوی ورته (سماو) راوایست ، په ژبه کي خپتو ، خپتورسته خودوی ورته (شینازگېډی) تولید کړ ، په ژبه کي پاسپورت سته او عام دی خودوی ورته (لارلیک) وزېږاوه ، په ژبه کي (کرنپیل) سته خودوی ورته (پښه خاپونه ، پښو خاپونه) وضع کړ (۶) ، (غونښی) په ژبه کي ژوندی لغت دی خودوی ورته (بنگن) راوایست (۷) ، (کتابتون) جوړسوی دی خودوهم وارورته (کتاب خونه) جوړسواو هغه هم دپارسی ټکي په ټکي ترجمه (۸) ، (بدلون) پخوا جوړسوی و ، نو (ونجون) ته څه اړتیا وه ؟ ، د (بېکسی) پرځای ټکي په ټکي ترجمې (بېخوکتیا) ته څه ضرورت و ؟ .

ځینو ډېرو بې خونديو او پټخو ترجمه سوو لغاتو ته خوزه بيخي حيران پاته يم ، چي ددې ضرورت څه و. لکه (اوسپنکښ) د (آهن ربا) له پاره ، (کوډلوبي) د (جادوگر) ، (کوډگر) له پاره ، (پرنده مړه) د (کورموش) له پاره ، (پلغت) د (چابک) له پاره (۹). ددې وروستي لغت له پاره خو په ژبه کي (چټک) لغت سته ، نه پوهېږم چي هغه ته يې ولي چته او بنسټې ده . مورديغ د بلي او شرنگ سوتي له پېغوره لاخلص سوي نه يو چي د ابل سرباري هم پر لوبډاو او دا وار د معيار په نامه !

پوهاند دوکتور زيار صاحب وايي چي تر پوېزونه يانړيوال ويونه (انټرنېشنلزمونه) لکه راهيو ، تلويزيون ، تيلگراف يا تېلگرام ، تېلي فوتو ، تېلي تايپ ، تېلېفون ، اکسري يا ليزر (وړانگې) کمپيوټر ، ډاکټر ، اکسيجن ، هايډروجن ، نايټروجن ، الکترون ، نايټرون ، پوزيټرون ... يا ځانگړي جغرافيايي نومونه او يا په زرگونو کيمياوي او درملي نومونه ... دنړۍ په زياتو علمي ژبو کي له يو څه جوليز (شکلي) اډاپټېشن (راخپلوني) سره يورازدود لري ، په نيولو جيزم کي راگډول بيا هم د پيوريزم په مانا اخیستل کېږي ... (۱۰) يعنې نوي لغاتونه ورته مه جوړوي . خو تر دغه سپاربنسټي دوې کرنبي وروسته بيا وايي چي که څه هم په عربي ، تورکي ، پارسي ، هندي کي نن سبا ډېر انټرنېشنلزمونه راژباړل شوي دي يعنې که موچم ورته جوړسو ، ژباړئ يې . داچي تراوسه دغو نړيوالو نومونو ته نوي کلمات جوړسوي نه دي ، د چا خبره په چم يې نه پوهېږي چي څرنگه لار ورته ومومي . د مثال په توگه اکسيجن ته به څه راز نوم جوړکړي ؟ پارسي ژبي وايي ترک عادت موجب مرض است په ژبه کي او بتل سته او عام سوی دی خوددوی زړه په سوړسوی نه دی او (اوبډوب) يې هم ورته جوړکړ ، په ژبه ، ادب او فولکلور کي زرگرسته خوددوی ورته (زرينس) وزېراوه ، په ژبه کي ترينگلی د (عبوس ، پيشانی ترش) له پاره سته او قاموسو هم اخیستی دی خوددوی ورته (اريپه اوربوز) وزېراوه . يوځای وايو چي بين المللي تخنيکي نومونه به پر خپل حال پرېږدو خو بيرته خپله خبره اخلو او تيلفون ته (غرون) ، تلويزيون ته (لروينون) او تيلگراف ته (لرليگون) پېشنهادوو (۱۱) .

دمرو جو لغاتو د وژلو په کار کي هم سيالي بنه په زور روانه ده . د پېړيو پېړيو مروج لغات د معيار په فتواله رواجه لوېږي . ما په يوه بله ليکنه کي ددغو لغاتو يوه ډېره کوچنوتې برخه داسي بيان کړې ده :

زما د مشاهدې له مخي موډ په تېرو دوو درولسيزو کي (بډای) او (موډ) لغات په (شتمن) باندي تري تم کړل ، (يرغل) موډ په (بريد) له منځه يووړ ، (ايلچي) موډ په (استازي) ورک کړ ، (جنگ) موډ په (جگړه) ووايه ، (وطن) موډ په (هيواد) نېستي کړ ، (غولی) موډ په (انگرې) پايمال کړ ، (تاداو) موډ په (بنسټ) له بېخه وکښ ، (رپړه) موډ په (ستونزه) پسي واخیستله ، (ليکه) موډ په (کرنه) پاکه کړه ، (کوچنيواله) موډ په (وړکتوب) ووزله ، (جنگيالی) موډ په (جگړه مار) بنخ کړ ، (اخته) (بوخت) او (مشغول) موډ په (لگيا) ايش کړل ، (تلابن) موډ په (هڅه) نفی کړ ، (کرنه) موډ په (غندنه)

محوه کره ، (نجلی) موپه (جنی) ترپینولاندي کره ، (کرار) موپه (ورو) وخور ، (په) مود (پر) په فتوامسوخه کر او لالگیاو د مسوخه کولو او محوه کولو د ابهرپسي پالو او په ځان نه پوهېږو چې دخپلي ژبي لغوي زېرمه مود چونگېسو د هغه منگوتې په شان گرزولي ده چې (یوه وراچوو ، دوي بیرته ځني غورځي) . دالیست که پسي راواخلم ، خبره بل کتاب ته رسیږي . زه پوښتنه کوم چې تصفیه او سوچه توب (purism) لکی لري ، ښکرلري ، څه لري ؟ دغه جریان چې اوس روان دی ، تاسي چې هرڅه نوم پرايږدی ، خوداکت مت او په مطلق ډول تصفیه ده . او تر ټولو بیا د خواشینۍ خبره داده چې که چا په لیکنه کي دغه جریان تعقیب نه کړ ، لیکنه یې ناکره ، لهجوي ، سیمه ییزه او نور او نور بلله کیږي .

زیار صاحب هم وایي چې هرڅوک باید لغات جوړنه کړي . ډاکټر پالوال هم دغه کار په صلاحیت پوري تړي زما چيغې هم د همدې بابته دي چې اوس په دې ژبني سرطان (cancer) هرڅوک اخته دي د صلاحیت والاو جوړوني او دې صلاحیتو د اسره بېلېږي نه . د نیولو گیزم دنده که افرادو ته پاته سوه ، که صلاحیت والاوه ، که بې صلاحیته ، خبره انارشیزم ته رسیږي او رسېدلې هم ده .

څه موده وړاندي مي په یوه مجله کي دیوه متوفی مشر حقدار له خولې داسي ولوستل چې که دوزیر صاحب محمد گل خان وس رسېدلی د ټول افغانستان دخلکو نومونه یې هم پښتو کول (۱۲۱) دلیکنې له خوند او شخوند څخه څوک پوهېدلای سواي چې د ژبي د تصفیې اشتها لا تراوسه هم ښه پوره موجوده ده او همد اذهنیت اوس هم د الفاظو تر پردې لاندې ذکره لیکنې پښتوپه نامه پالل کېږي . په دغه شان روحیه باندي یوې ژبي ته انکشاف ورکول دیو ویشتمې پېړۍ له انکشافاتو سره جدي تناقض لري ځکه په دغه پېړۍ کي دنړۍ ژبي تر بل هر وخت زیاتي یوه په بله ننوتلي دي . مورته زیاتره ویل کېږي چې دنړیوالو علمي او فني او سیاسي ترمینالوجۍ سیلاب ته که لاس ترزنه کښنو ، ژبه راڅخه لاندې کوي . دا حقیقت زه هم منم . خودنوولغاتو او په ژبه کي دا خنبل سوواو مروجو لغتو برید باید وټاکل سي . که دا کارونه سي ، نوچي بیایدیارس لیکی (۱۳) لاس راسره کښېږدی ، بیا هم ددغي اوسنۍ چاري نوم تر تصفیې په هاخوا بل څه نه سي کېدلای اوله دې منحرف جریان سره به د مخالفت آواز د سورت شپېلۍ پوري روان وي . که هرڅومره ددې اوسنۍ ژبني بخولي مخالفین ځان ساتي ، لندا ندي ، مرتجعین وبلل سي او حتی ښکنځل (کنځاوي) ورته وسي بیا به هم هغوی د گاليله په شان پر مخکې باندي د توبې ایستلو پروخت لاهم ووايي چې په دغه ژبه د افهام او تفهیم عملیه سرته نسي رسېدلای . له دغه راز نشراتو څخه لوستونکي سمه استفاده نسي کولای . دا پښتو پسي عامېږي او خلک ځني خوا توري کیږي . ددې چاره په کار ده او همدانن

یې په کار ده. د پېریانانو دې ژبې په پښتنو کې درزونه واچول، د دې کار له پاره فکر کول په کار دي، دا درز پراخېږي او چاره یې په دې نه کېږي چې ووايو:

کاروان به تیرېږي او سپي به غپېږي (۱۴). د پښتو ژوند د پښتانه له ژوند سره تړلی دی، نه له نیولو گیزمونو سره. که خدای مه کړه پښتون مرسو، پښتو او نیولو گیزمونه دواړه ورسره مري. په نیولو گیزمونو باندې د پښتو ژوند نه راگرزي. دیوې شېبې له پاره یې فرض کړی چې په پښتو ژبه کې یو لغت لاهم پردی نسته مگر که پښتون همدا سي شپون او عسکروې او روزي یې د شپښتوب او ځان وژني له لاري مقرره وي، دغه خالصه ژبه به یې کوم درد وړدو اکرې؟ بناغلی پوهاند حسن کاکړ د خپلو تاریخي څېړنو په پای کې دې نتیجې ته رسېدلې دي، چې: پښتو چې بیرته پاتې ده او علمی شوی نده د ژبې د څنگه والی له امله نده، بیرته پاتې توب یې د پښتنو له لاسه دی. د دوی بیرته پاتې توب د پښتو بیرته پاتې توب شوی دی* (۱۵) نو پر پښتو او پښتنو باید زړه وسوځل سي. د شهرت، د نامه، د عقدو له پاره باید ژبه قرباني نه سي. دغه اند پښني دي، چې په مایې دا کتابگوټی وکینس.

اوس په ځینو لیکنو او مرکو کې د نیولو گیزمونو پر ۲۵٪ باندې ټینګار کېږي. زه تاسي ټولو درنولو ستونکو ته واک درکوم چې که مو هروخت دغه فیصدي په عمل کې تطبیق وموندله، زما د کتاب په هماغه ورځ په اور کې وسوځی چې نوریې څوک ونه لولي. ځکه زما ارمان به ختلی وي او نوره د پښتو ژبې له بابتنه د اند پښنو ځای راته پاته نه وي.

د کره لیکنې پښتوله نني بهر څخه داسي نڅښي او نښانې لیدلي کېږي چې دا خو څښت په نهایت کې په یوې لهجې باندې د نورو د نفی کولو له پاره دی. زه به ډېر خوښ سم چې که د پښتو یوه لهجه د ژبني انکشاف هغه حالت ته ورسېږي چې ټول پښتانه یې هم ولیکي او هم یې ووايي. دا که زما لهجه وي، که د بل، که د هابل، ماته مهمه نه ده. مگر دا کار د پېږیو دی او باید په طبیعي توګه لکه په فارسي او نورو ژبو کې چې راغلی دی، عملي سي. نه دا و سنیو ژبنيو ماجراجویو له لاري.

۱(ژبپالنه- ۲۴، ۲۳ مخونه دمقالات محمود طرزی د ۷۷۴ مخ او سراج الاخبار په حواله

۲(ژبپالنه- ۷۵ مخ

۳(ویي پوهنه- ۲۵، ۲۴ مخونه. نقل قول کټ مټ رانقل سو

۴(پښتو- پښتانه ۳۱۲ مخ

۵(زیار- د پښتو ژبې دودې اړتیا ولاري چارې- ۹۷ مخ

۶(زیار، پښتو پښتانه ۲۰۷ مخ

- ۷(وېي پوهنه ۱۲۱مخ
۸(وېي پوهنه ۴مخ
۹(وگ: وېي پوهنه ۲۸۸- ۲۹۰ مخونه
۱۰(د پښتو ژبې دودې لارې او چارې- ۹۹مخ
۱۱(وېي پوهنه- ۲۰مخ
۱۲(ورځ مجله- شپږم کال ، ۳-۴ ګڼه- ۱۰مخ ۱۳۸۴ ش
۱۳(په کندهار کې د دیارلس لیکي اصطلاح د قرآن عظیم له پاره کارېږي . په نورو سیمو کې به هم رواج لري .
۱۴(وگ: استاد زیار د پښتني فرهنگ یو ځلاند ستوری- ۱۵۵مخ- ۱۳۷۲ ش
۱۵(آئینه افغانستان مجله- ۱۰۴ مسلسل ګڼه- ۵۴مخ- میزان ۱۳۵۸ ، اکتوبر ۲۰۰۲

پښتو نیولو گیزم ژبني اړتیا ده که سیاسي تقلید؟

په یوه ژبه کې چې دنړیوالو پرمختیاوو او ساینسي و تخنیکي انکشافاتو او اختراعاتو له اسیته دنوولغاتو د جوړونې اړتیا منځ ته راسي او دې کار ته نیوگلو بیزمونه استخدام سي ، معنایې داده چې دا ژبه اوس هغو حوادثو ته ځان تیاروي چې پرنوروتپرسوي او پردې اوس راغلي دینه ددې پرڅنگ هره ژبه چې دخپل انکشاف په بهیر کې داسې ځای ته ورسېږي چې نورو ته دنیولو گیزمونو اړتیا محسوسه سي ، معنایې داده چې دې ژبې دانکشاف نورپراوونه وهلي دي او ویونکي یې هم د فرهنګي سطح په یوه داسې مرحله کې واقع دي چې نور ټول کارونه سرته رسېدلي دي ، اوس نو د ژبې د سره کېدو و اړ رسېدلی دی . په دغه وخت کې که دمعیاریت او کره ژبې خبره رامنځ ته سي ، څرنگه چې له حالاتو سره موافق شعار دی ، نه به پرچا بدولگېږي او نه به مخالفت ورسره وکړي . خو که دمعیاریت هڅه د سیاسي سیالیو زېږنده وي ، دانود ژبني اړتیا له مخې نه بلکې دنورو انګېزو پربنار اړتیا ته سوی تلابن دی او هغه څوک چې نه غواړي په دغه انګېزو باندي خپله ژبه ولري ، یادغه سیاسي سیالی ورته د سیاست دمداریانو سرکسونه ثابت سوي وي ، نو طبیعي ده چې لومړی خوله دې لوبې سره څو نې نه غورځوي او که ډېره درنه پرتما مه سوه نو یې . بیا په مخالفت کې درېږي .

ماچي به د پښتو ژبې د کره توب له پاره دهغو تاریخي سوابق او اوسنی هڅې له ځانه سره څېړلې ، نو د چا خبره شپږم حس به راته ویل چې په دې هلو ځلو کې تر ژبني اړتیا نور مسایل ډېر دخپل دي . ددې نورو مسایلو پریوه برخه باندي زه د (سوچه توب) په بحث کې ږغېدلی يم . پوهاند زیار صاحب اوس پخپله یوه مرکه کې زما پردغه گومان باندي د یقین ټاپه ووهله چې زمونږ نوي جوړونې له پارسي سره د سیالی اود هغې په تقلید راپیل سوي دي . دی وایي : پارسي چې زمونږ سره یوه رغنده سیالی روانه ده ، هیڅوک په نظر کې نه نیسي ، که پارسیوان زمونږ سره منفي سیالی کوي ، زمونږ سره رغنده سیالی کوو .

تاسو د پارسي پخواني او اوسني متن وگورئ چې هر څومره يې پارسي قوي وي ، تاسو به ووينئ چې څومره منځته تللي ده ، په پارسي کي څومره نوي ټکي راغلي دي ؟ نو دانيو که يوازي پرېښتو ده ؟ (۱) ماته د حيراني ځای دادئ چې استاد له ټول ژبني اکاډميت سره څرنگه د دغې سياسي لوبي په دام کي کښوتلی دی او نورو ته يې لاتوصيه هم کوي . د دغې سيالۍ د سالميت ذمه څوک ترپايه پوري وهلاي سي . څرنگه امکان لري چې پارسيوان دي ددوی په وينا ، منفي سيالۍ کوي او پښتون دي بيا ورسره سالمه سيالي وکړي . داسيالي له لويه سره پر منفي تمايلاتو راپيل سوې ده او يوه کرغېړنه لوبه ده چې دوخت غير ملي حکومتو پښتون او پارسيوان دواړه پکښې سته کړي دي .

زما په فکر خو هره ژبه د انکشاف او پرمختگ په لار کي خپل موقعيتونه او خپلي درجې لري . دنورو ژبو په پرتله يې د انکشاف سرعت هم توپير لري ، ژبني اړتياوي يې هم ځله بيلي وي . پښتوله بده مرغه اوس لاهم د خوشحال خان خټک خبره بکره پرته ده . د دغه واقعيت په ليدلو ، کتلو او منلو باندي بايد هيڅ پښتون نه د حقارت احساس وکړي او نه هم دخپلي ژبي دنيمگړتيا . دارواښاد نوميايي خبره پښتو د ژبي په حيث نه ترچاپاته ده او نه ترچا زياته ده . (۲) لکه په انسانانو کي چې زور او وور سته ، په ژبو کي هم سته . د سيالۍ په وجه په ژبه کي بدلونونه راوستل ترگټه تاوان ډېر پېښوي . داسيالي هغه ناوړه دود د ستورته ورته ده لکه ځيني کسان چې له خپلو تربرو سره د سيالۍ په انگېزه خپل نابالغ زوی ته واده وروکړي او دخپل ماشوم زوی ژوند له خورا ډېرو دنگلو سره مخامخ کړي . وايي شرمښکۍ له ماره سره غزېده ، پرمنځ دوه ځايه سوه . داراز سيالۍ ته ځوان مغزونه دخپل طبيعي جوش و خروش او احساساتي جذبوله امله خورازيات آماده دي او ډېر ژر په دغه راز دامونو کي لوېږي . دسرې سينې درلوونکي مسن پوهان هيڅکله بايد ځوانان دغه راز بازاری لوبو ته تشويق نه کړي .

پارسي ژبه په دې پرمخ نه ده تللي چې نوي لغاتونه يې جوړ کړي دي . پارسي په دې وړاندي ده چې د ضرورت ژبه ده ، د دربار ژبه وه او ده ، د علم ژبه ده ، ويونکي يې پخپله د تعليم او سياست پرميدان تر پښتنو وړاندي دي . پېړۍ پېړۍ ورته دهند ، ايران ، ماوراءالنهر او افغانستان پاچهانو او دربارو کار کړی دی . دې ژبي چې نيولو گيزم ته مخه لا کړې نه وه ، هم پرمختللي ژبه وه .

تر عربي ژبې وروسته د منطقي د علم، د سياست، د ادب او تجارت ژبه وه. د پارسي د پرمختگ دلايل بايد د هغې په ويونكو كې ولټول سي نه په لغاتو كې. له بلي خوا د پارسي ژبې خپل پوهان بيا په دې عقیده دي چې ددې ژبې د برياليتوب يو علت دادی چې ددې پروژبولغات يې پخپل ځان كې هضم كړي دي او د ژبې دروازه يې دنورو ژبو پرمخ تړلې نه ده. ارواښاد پوهاند دوكتور عبدالاحمد جاويد په دې برخه كې وايي چې په فارسي ژبه كې د دخيلو كلماتو د بنسټونو له پاره به تاسي صبحانه (سبانه) ته دعوت كړم. ميز پرتگالي، كلمه ده (۳)، چاينك چينايي، قاشق توركې، صندلی عربي، نعلبکی عربي ده. او په پای كې په ظريفه لهجه وايي ما مي مانيم ونان خشك. مراد يې دادی چې يوازي (نان) فارسي كلمه ده نور يې ټولي دخيلې دي اوله نورو ژبو څخه اخيستل سوي دي. (۴) ارواښاد دې كلماتو ته په كركه نه گوري بلكې داد پارسي ژبې په كمالونو كې راوړي چې څرنگه يې دنورو ژبولغات پخپل ځان كې حل كړي او خپلې ژبې ته يې د افادې وسايل پرېمانه كړي دي. زموږ پوهان بيا تراو بودمخه گاولي كاري او وايي، مور لغتونه ځكه جوړوو، چې كه سباد دهقان لمسی او كړوسى تعليم كوي د هغه لپاره (به) اسانه وي. ته دبزرگروى ته د تعليم زمينه برابره كړه، بيا د پښتو تعليم زمينه ورته مساعده كړه، ژبه يې خير دى سوچه دي نه وي؟ د سباد بزرگروى غم به خورو خپل او سني زامن موله خپلې ژبې څخه خواتوري كړل. موريې چې كومه ژبه ورزده كړې ده او ده ته تر هر څه گرانه ده، هغه اوس په كتاب كې نسي موندلای. د كتاب ژبه ده ته د يوې خارجي ژبې د زده كولو په شان ستونزي لري. طبيعي ده چې وخت تردې په بلي قوي ژبې (انگريزي، اردو، فارسي او نورو) مصرفوي ځكه په هغه ژبو يې هم اړتيا رفع كيږي او هم يې په زده كړه كې تردغي نوي پښتو مشكلات لږ دي. له يو چاسره مي په دې برخه كې بحث كاوه، را ته وې ويل: ژبه متخصصينو ته پرېږده، چې هغه يې سمباله كړي. په جواب كې مي ورته وويل: ما خو په هغو نامرادو باندي ډېرې هديرې ډكې ليدلي دي، چې د متخصصو ډاكټرانو په نسخويې زني ورتړلي سوي وي. د متخصص سهوه د مرگي گولۍ ده اوبس

بنكلامجله - ۴ كال، ۳ گڼه ۵۱ مخ (۱)

د پښتونود ټولنيز تاريخ مبادي - ۱۰۹ مخ (۲)

- دده په نظریه فارسي کي (میز) دمېلمه په معنا دئ او په مثال کي یې (میزبان) راوړی دئ (۳)
- که زما حافظې غلطې نه وي کړې، دامقاله په امید جریده کي نشر سوې وه. ما یې یادونه په یوه (۴)
- بله مقاله کي پخوا هم کړې وه او تاسي به یې په ضمیمه کي ولولئ. له تکراره یې بڅښنه غواړم

نظري معيار عملي گډوډي

په کار ده. اتاريتي دوي خواوي لري (authority) ژبپوهان وايي د ژبني معيار ټاکلوله پاره اتاريتي يوه يې د علم او صلاحيت خواده چې په ژبپوهانو او بله يې اجرائيوي اړخ دي، چې په دولت يا اکاډميکو ټولنو او په لري. ژبپوهان علمي اړخ څيړي او دولت يا نور اکاډميک سازمانونه يې د ترويج له پاره قانونيت ورتسجیلوي.

د پښتو په معياريت کي د دې دواړو خواوو خلا محسوس ده. د صلاحيت په برخه کي پوهاند زيار صاحب هيچاته غاړه نه ده ايښې. نه الهام ته، نه تربي ته، نه پالوال ته، نه شپون ته، نه ستوروته، نه پښتو ټولني او اکاډيمي ته. ارواښاد الهام ورڅخه دوستانه گيله کوي او ليکي چې ... که څه هم زيار مور د تربي په شمول د تاريخي - مقاييسي ژبپوهني متخصصان نه گڼي او بنايي چې رښتيا به وايي^(۱). گوياد معيار په برخه کي يوازي د دوی خپل نظر معيار دي. او د اجرائيوي صلاحيت خلا خو په دغو کلونو چي کي دا خوځښت راپيل سوی دی، په ټوله معنايي محسوسه ده. خلا خو پر لار پرېږدي، په دغو تېرو دېرشو کلونو کي خود خلقي او پرچمي دولتونه شمول (ټول دولتي نظام د پښتو او پښتنو پر ضد ولاړو. ۲)

د دغه شان دوگانه خلا وپه موجوديت کي ديوه خوځښت قانونيت او اغېزمنتوب پخپله تر پوښتني لاندي راځي. او د همدې عامل نتيجه ده چې دغه خوځښت تردو درو ملاتړلو پلويانو زيات نورو نه موندل.

دا چي اوس دنو و لغاتو په اعتياد اخته کسان د خوځښت په پلويانو کي شمېرل کېږي او بيا د هغوله مخي دا حرکت د بري لوړ پوړته رسېدلی گڼل کېږي، يوه ذهني نتيجه گيري ده چې داستناد پايه يې پروا قعيتونو ولاړه نه ده. حقيقت دادی چې د دغه خوځښت له امله يوه نوي ژبه يا لهجه د تکوين په حال کي ده. تاسي د لاندي گډوډيو ته څيرسي چې ديوه خوځښت تردېرش کلن فعاليت او بري ته

تر رسېدو وروسته! په هغونشراتو کې موجودې دي، چې د کره لیکنې له بهیر سره په یوه یابل دلیل
. ځان تر لې گڼي.

پښتو او پښتانه ته د الهام سریزه - پنځم مخ (۱)

زیار صاحب په هغه خصمانه چلند پر بنه خبردئ چې زموږ سره د باختراژانس د پښتو خبرونو په (۲)
. ریاست کې د دولتي مقاماتوله خوا کېدئ

د(په) او(پر) گډوډي

د پښتو په ځینو لهجو کې سره گډیږي او یو د بل پرځای یې په (prepositions) دغه دوه سر بلونه ناسمه توگه کاروي. په دغو لهجو کې (په پښتولیکل) او (پر پښتولیکل) نسي سره بېلیدلای. په داسې حال کې چې دا دوی خبرې جلا جلا معناوي لري. په (پښتولیکل) معنا د لیکنې ژبه پښتوده او (پر پښتولیکل) معنا د لیکنې موضوع پښتوده. د پوهاند زیار صاحب په عقیده* له کندهاری او تاریخي ادبي پښتو پرته نور زیاتره گړدودونه (په) او (پر) سره گډوي* (۱) له تاریخي ادبي پښتو څخه یې مراد د کلاسیکو شاعرانو پښتوده. حقیقت هم دادی چې په کندهاری گړدود کې د دغو دوه سر بلونو استعمال دیوه نالوستي شخص څخه هم نه غلط کېږي. دوی (په خره سپور) (هیڅکله هم نه وایي. په داسې حال کې د (په) دغه شان استعمال په نورول هجو کې عام دی. (۲)

پوهاند زیار صاحب په ویې پوهنه کې د دغو سر بلونو د سم استعمال ټول موارد راوړي دي چې په یوه برخه کې زه د داسې یوه پښتانه په توگه چې د پوهاند د وکتور زیار صاحب د څېړني په تاییدمي د دغو سر بلونو سم استعمال د مور له غېږې څخه زده کړی دی، موافق نه ییم او هغه (پلانی پر کوم کال مردی)، په دې برخه کې باید (په کوم کال کې مردی) کره شکل وي ځکه زما د څېړني له سره (on) او (in) مخي په دغه مشخصه برخه کې د کندهاری گړدود استعمال دانگرېزي ژبې له ناسم (on 2006) کره دی او (in 2006) خوله په خوله برابر دی. په انگرېزي ژبه کې هم

ارو اباد علامه رشاد (رح) په دې برخه کې د گوربت مجلې د لومړي کال په شپږمه گڼه، ۲۳ مخ کې داسې څرگندونې کړي دي: د (په) او (پر) ترمنځ توپیرسته. (پر) داستعلاتوری دی، پر مېز باندي، پر چوکۍ باندي کښېناست، پر مېز یې کتاب کښېښود (۳)، پر مایې پور باندي دی او داسې نورد (پر) په کلمه باندي راځي او (په) د ظرفیت او آلیت لپاره راځي (۴). مثلاً په لښته یې ووا هه. دلته (په) د آلیت دنده اجرا کوي. په کور کې دی، په مکتب کې دی، دلته د ظرفیت مانا ورکوي*. او کله چې مرکه چې د (په کال) او (پر کال) په برخه کې توضیحات ځني غوښتي دي، نو علامه مرحوم ورته داسې جواب ورکړی دی: *... که (کې) ور سره راسي باید (په) و کارول سي ولي هلته

د ظرف زمان مفهوم ورکول کېږي. ظرف پر دوه ډوله دی، یو د زمان ظرف دی او بل د مکان ظرف. په کور کې، په مکتب کې دا ظرف مکان دی. په پسرلي کې داسې کېږي، هغه وخت هغه د زمان ظرف دی، په کال کې داسې کېږي یا داسې وسول، دا ظرف مکان دی نو هلته د ظرف مکان لپاره تر(پر)، (په) غوره ښکاري او دا استعمال لپاره بیا تر(په)، (پر) صحیح دی.*

د(په) او (پر) استعمال له پاره ترسمي لارښوونې وروسته ځینو لیکوالو د یوه غلط فارمول پیروي پیل کړه او هغه دا چې که په دغو سر بلو نو پسي وروسته د(کې، سره) کارېدئ، باید(په) ولیکل سي او کله نو(پر) سم دئ. ددې فارمول (postposition) او سترېل حالت کې راځي او هورې او سترېل نه (instrumental) غلطې په دې کې ده چې (په) کله کله په (آلي- ورسره ملگری کېږي. لکه (په لښته یې وواکه). ددغه غلط فارمول پالونکي په داتېرمثال کې هم (پر) ځکه استعمالوي چې وایي وروسته او سترېل نه دئ راغلی. نویي (پر لښته یې وواکه) ولیکي. د(په لښته یې وواکه) او (پر لښته یې وواکه) جملې د معناله مخي له مخکي تر اسمانه پوري توپیر سره لري. (په لښته یې وواکه) معنا د وهلو وسیله یې (لښته) وه، لرگی یا توره یا بل څه نه وه. (پر لښته یې وواکه) معنا د وهلو انگېزه یې لښته وه. ښایي وهلی یې په سوکانو، په لغتو یا په لرگی. (وي خو جنجال یې پر لښته سره پېښ سو) ۵

ددغه ناسم استعمال لیکوال د (شینیت) له معافیت څخه په گټه اخیستنه باندې دخپل ځان لیکنه معیاري گڼي او دنورو پر سمو مشورو غوږونه نیسي. په نتیجه کې یې د معیار تر پردې لاندې یوه لویه گډوډي رامنځ ته کړې ده او د ښاغلي منلي خبره د معیار محتسبانو هم غوږونه کانه اچولي دي. دې :

(ناسم - د الله دلوی او عظیم ذات پر امر دنړۍ ټول مسلمانان د عبودیت ... (امخ

.... سم - د الله دلوی او عظیم ذات په امر دنړۍ ټول مسلمانان د عبودیت

(ناسم - د همدغه کال دشعبان په ۲۳ د پنجشنبې پر ورځ ... (هماغه مخ

سم - د همدغه کال دشعبان پر ۲۳ د پنجشنبې په ورځ ...*

(ناسم - پر پښتني درنښت - اداره ۲) مخ

. سم - په پښتني درنښت - اداره

(ناسم - محمد گل خان مومند بآباد اخلاقو او شخصیت پر لحاظ د سپېڅلي کرکټر ... ۹) مخ

..... سم - محمد گل خان مومند بآباد اخلاقو او شخصیت په لحاظ د سپېڅلي کرکټر

(ناسم - سردار علي احمد جان ... کابل ته واستول شو او پرتوپ وويشتل شو ۱۰) مخ

سم - سردار علي احمد جان ... کابل ته واستول شو او په توپ وويشتل شو. پرتوپ وويشتل شو معناداچي پرتوپ يې ودراره او په توپک يا بل څه يې وويشت. يابله معنایې داسي کېدای سي چي دتوپ پر سر باندي يې ترمنځ شخړه سوه ، په نتيجه يې دهمدې شخړي له اسسته وويشت. خوپه توپ وويشتل شو ، معناداچي دوژني وسيله يې توپ و. دتوپ مخي ته يې وتاره او توپ ته اورورکې

(- ناسم ۱۱) دوزير صاحب زيات ناچاپ آثاريې ځان سره دچاپ پرهيلې ساتلي وه. ۱۱) مخ

. - سم - دوزير صاحب زيات ناچاپ آثاريې له ځان سره دچاپ په هيله ساتلي وه

(- ناسم - ... دپخوا پرڅپر ... ۹۲) مخ

سم - ... دپخوا په څپر

(ناسم - ... په عوامو کښې پر استاذ صاحب (رح) مشهورو ، ۹۸) مخ

. سم - ... په عوامو کښې په استاذ صاحب (رح) مشهورو

پر استاذ مشهورو) معناداچي تراستاد زيات مشهور. خو (په استاذ مشهور) و معناداچي دوهم نوم) . يې استاذ و ، خلکو استاذ باله

(ناسم - ... پر امربا المعروف لاس پورې کړو ... ۹۸) مخ

....سم - په امر بالمعروف لاس پورې کړو

(ناسم - په گل اغاشپرزې ځان مرگي برید شوی) (ټول افغان وپیاښه - ۳۱ - ۷ - ۲۰۰۶ ع

. سم - پر گل اغاشپرزې ځان مرگي برید شوی

په گل اغاشپرزې برید شوی معنادا چې گل اغاشپرزې پخپله په ځان پوري بمونه ترلې وه. او پر گل اغاشپرزې برید شوی معنادا چې د برید هدف گل اغاشپرزې و، چې له منځه یې یوسي

(ناسم - د ۱۳۶۶ لمریز کال پر کب میاشت ....) (بنکلا مجله ۲ گڼه ۴ کال ۵۸ مخ

سم - د ۱۳۶۶ لمریز کال د کب په میاشت کې .... ، یا د ۱۳۶۶ لمریز کال په کب میاشت کې .... دلته میاشت د زمان ظرف دی

(ناسم - د خپل مطبوعاتې کار له پیله راپدېخوا ....) (هماغه مجله هماغه گڼه ، ۵۹ مخ

.... سم - د خپل مطبوعاتې کار د پیل راپه دېخوا

(ناسم - د ۱۳۷۹ لمریز کال د تلې پر میاشت ....) (هماغه مجله ، هماغه گڼه ، هماغه مخ

. سم - د ۱۳۷۹ لمریز کال د تلې په میاشت کې . دلته هم میاشت د زمان ظرف دی ، نه استعلا

(ناسم: که بومیان پکې پر لږه کې (اقلیت) و اوړي ... (پښتو ، پښتانه ۲۳۱ مخ

سم: که بومیان پکې په لږه کې (اقلیت) باندي بدل شي . پر لږه کې

او بنسټل معنادا چې د بومیانو شمېر تر لږه کې زیاتېږي . او بنسټل د زیاتېدلو معنا ورکوي . په ۲۳۲ مخ کې بیاد اتېروتنه سمه سوې ده

(ناسم: ... د قلم پر ژبه ترموډرار سولي دي .) (پښتوتاج التواریخ - ج مخ

. سم: ... د قلم په ژبه ترموډرار سولي دي

. حالت کې د (په) استعمال صحیح دی (instrumental) د قلم په ژبه دلته آله ده . په آلي

(ناسم: قضاوت پر لوستونکیو اړه لري) (پورتنی اثر - هـمخ

. سم: قضاوت په لوستونکیو اړه لري

. په پارسي کي هم په دغسي جمله کي (به) تر (بر) سم دئ اود (به) پښتو معادل (په) دئ

(ناسم: لس باروړونکي خره به مي تل پر غوځله ولاړوو...) (هماغه اثر - ۱۱۹مخ

.... سم: لس باروړونکي خره به مي په غوځل کي ولاړوو

خرپه غوځل کي ولاړوي نه پر غوځل . غوځل دلته مکاني ظرف دئ او په ظرفي حالت کي (پر) يې کره شکل دئ. پراو خورولاړوي لا استعمال يې ځکه هلته = in استعمالول سم نه دي ، بلکي په . يوراز استعمال يې حالت موجود دئ

(ناسم: ... پر لاندنيو ژبو خبري کولای شم اوليکونه يې هم لوستلای شم) (هماغه اثر ۳۱۷مخ

سم: په لاندنيو ژبو خبري کولای شم اوليکونه يې هم لوستلای شم . پر ژبو خبري کولای سم يعني دنوموړو ژبو په باب معلومات ورکولای سم ، خو په ژبو خبري کولای سم معنادا چي نوموړي ژبي مي زده دي .

ناسم: که چيرته دافغانستان دوگرو پاچاد هغوی هم دين نه وي او په هغوی حکومت کوي...) (هماغه اثر ۳۲۹مخ

. سم: که چيرته دافغانستان دوگرو پاچاد هغوی هم نه وي او پر هغوی حکومت کوي

په هغوی حکومت کول) يعني دهغوی په واسطه حکومت کول او په دې صورت کي حکومت (معنادا دافغانستان خلک . خو (پر هغوی حکومت کول) معنادا ميرله خواد افغانستان . پر خلکو حکومت کيږي

ناسم: ... دخو قند بنار تر نيولو وروسته يې هلته نوی بنار جوړول پيل کړل او پر (سيم) بنار يې ونوماوه ( ) (هماغه اثر ۱۲۴مخ

. سم: ... د خوځندښار تر نیولو وروسته یې هلته نوی ښار جوړول پیل کړل او په (سیم ښار) یې ونوماوه. د (په) او (پر) د اټول ناسم استعمالونه له ناسمي لارښوونې څخه پېښ سوي دي. د لیکونکي له پاره. فارمول د (کي، سره) سته والی او نه سته والی د دې خبرې پر ناسمه لار روان کړی دی. د امثالو نه دومره ډېر دي، چې که ټول راوړم یو کتاب به ځني جوړ سي. د اورانی ټول د معیار په نامه ناکافي لارښوونو پېښ کړی دی که یې له خپلي لهجې سره سم لیکلی وای، ښایي دومره زیاتي وړانی یې نه درلودلای. زه پر لهجه باندې اعتراض نه کوم. ماته پخپله لهجه کي هم ځيني گرامري وړانی را معلومې دي. هروخت مې چې اړتیا احساس کړې ده، بې پردې مې بیان کړي دي او دخپلي لهجې زلمیولیکو الوته مې یې د سمولو سپارښتنه کړې ده. خودلته د اورانی ناسمو لارښوونو منځ ته راوړی دی. دغه ځای دی چې زه وایم معیار په فیصلو او فرمانو نسي عملي کېدلای او که عملي سي بیاداسي دنگلې هم لري. معیار باید د ښوونځي له تاداوه تدریس او وروښوول سي. دادیوې ورځي، یوې لسيزي او یوه کال کار نه دی په تېره بیاد افغانانو په دا اوسنۍ پاشلې ورځ کي چې د پښتونشرات یې په سلو کي نوي ترخپل هیواد د باندې سرته رسېږي. د معیار بېړۍ له اروپا څخه نسي پر لار برابرېدلای

. او مزله ته رسېدل یې هم نسلونه غواړي

ويي پوهنه - ۴۷ مخ (۱)

په دې برخه کي زما او د ښاغلي استاد صمیم صاحب تر منځ یوه دوستانه ادبي مناقشه یو وخت (۲) راغلې وه. ارواښاد عبدالجلیل و جدي صاحب په دغه وخت کي په ټورنټو کي و. ماته به یې پخپل ټول صداقت سره ویل، چې د (په) او (پر) په دغه مباحثه یې سر نه خلاصیږي. علت یې دا و چې دده په محیط کي هم د دغو سربلونو ناسم استعمال عام و او ده خپله مورنۍ زده کړې قاعده نه سواي. هېرولای.

. مرکه چې د استاد په ژبه کي تصرف کړی دی او د استاد خبري یې په خپل زعم معیاري کړي دي (۳)

. په گوربت کي (عالیت) راغلی دی چې د مرکه چې تېروتنه ده (۴)

. وگ: لېمه مجله - کال - گڼه - مخ - ددې قلم لیکنه (۵)

دمجهولي (ې) لانه

دختیځي اولویدیځي او جنوب لویدیځي لهجې ترمنځ د مجهولي (ې) د استعمال په برخه کې ښه پوره محسوس او د پاملرنې وړ توپيرونه سته. دې توپيرونه پاملرنه نه کول او ترسریې تېرول یا په یوه جرأتمندانه حکم سره گام ترارول او هیسته غورځول د پښتو ژبې په گټه کار نه دی. په پښتو پښویه (درېم چاپ) کې راغلي دي چې سویل-لویدیزه گړدودي ډله د نورو (منځنیو، سوېل-ختیزو او شمال ختیزو) گړدودي ډلو په وړاندې له تاریخي پلوه زیات رغاونیز لرغونوالی لري خوله دغې اړکایيکې ځانگړتیاوو سره سره یې په کره لیکلار کې له پامه غورځولې ده (۱) دغه ځانگړتیاوي یې چې بېله مثالو په ډېره مختصره توگه هیسته و دورې راوړي دي، د کتاب دوه مخه یې نیولي دي او پر زیاته کرې یې ده چې که د کند هاری، پښتو دغه پاسنی، ځانتیاوي یو مخیزه په پام کې ونیسو نو دغه د پښتو پښویه کتاب به دوه چنده غټ سي. دغو ځانتیاوو یا ځانگړتیاوو ته یې بېقاعده گۍ ويلي دي. اوس نو که څوک په دې برخه کې نظر څرگندوي خو د لایسنس نه لرلو متروکه به پردا ککړی، و خوري او ورته وبه ویل سي چې ته د ویلو حق نه لري. مگر که لږ څه د بیان آزادي موجوده وي نو د یو چاپه ذهن کې هر ورو داپوښتنه پیدا کيږي چې د پښتو د یوې ارتې بیرتې گړدودي ډلې هغه ځانگړتیاوي چې په یوازي سردنورو ټولو گړدودونو په پرتله دیوه بشپړ کتاب په اندازه حجم لري (۲) او تر نورو گړدودونو یې تاریخي لرغونوالی هم منل سوی دی، د (بې قاعده گيو) په نامه هیسته غورځول د علم لارده؟ د انصاف لارده؟ عملي لارده؟ له تعصبه خالي لارده؟ دیوالي لارده؟ کره لارده؟ کومه لارده؟

د پښتو پښویه کتاب د لومړي چاپ (۱۳۲۲ش) او درېم چاپ (۱۳۸۴ش) په سریزو کې د محتویاتوله مخي خورازیات توپيرونه سته، چې ځیني دغه توپيرونه د لوستونکي په ذهن کې یولړنوري پوښتنې هم را پیدا کوي. د کند هاري گړدود په اصطلاح بې قاعده گۍ چې ښاغلی مولف یې په آب و تاب بیانوي، د لومړي چاپ په سریزه کې نسته. له دې امله د لوستونکي په ذهن کې دا خبره ورگړزي چې آیا ښاغلي مولف ته د کتاب د لومړي چاپ پروخت دغه بې قاعده گۍ معلومي نه وې

؟ هر ورو معلومي وي. نودنه یادولو علت یې څه و؟ ښایي د ابه یې مصلحت نه وي گڼلې چې دنورو لهجو پرې قاعده گیباندي سترگي پتي کړي او یوازي کندهاری گړدودلو ستونکو ته د بېخرته بې قاعده گیبو درلوونکی وښيي. که د اښاییدنه رشتیاوي ، نونن هم ددې راز وړانوونکو قضاوتو یادونه د مصلحت پر مقوله نه سي برابرېدلای. د پښتو په دې دونه زیاتو لهجو کي یوازي دیوې لهجې په اصطلاح بې قاعده گۍ بیانول ، پخپله د سکه او ناسکه مفهوم ذهن ته تداعي کوي. زما بشپړ یقین دئ چې ښاغلي مولف ته د پښتو د نورو لهجو گرامري بې نظمۍ هر ورو څرگندي دي. پر هغو باندي غوړونه کانه اچول او دیوې مشخصې لهجې په مقابل کي دریځ نیول ، پخپل ذات کي مناسب کارڅه چې ، لادلاسه خصمانه عمل دئ .

دلومړي چاپ په سریزه کي ددغو یادوونو دنسته والي دوهم تعبیر داسي هم کېدلای سي چې ښایي اوس به یې توبه له مېړنو خالي لیدلې وي. ځکه ددریم چاپ پروخت دهمدې مغضوبې لهجې درې ویونکي ستوري (علامه حبیبی ، استاد بینوا او علامه رشاد) اودغه راز د ژبپوهني نور ټول متخصصین داکتران دلحد بندیان سوي ول. گویا د پوښتنې او بازخواست څوک نه وپاته. په دغه صورت کي زه نورڅه نه سم ویلای ، یوازي به دومره قدر ووايم چې خدای دي د اښاییدنه نه رشتیا کوي .

د پښتو پښویه ددریم چاپ دسریزي په ۱۵مخ کي څرگنده سوې ده چې دلویدیځ گړدود د ځانگړتیاوو دپه پام کي نه نیولو حق یې دنوموړي لهجې د پرتلیزلرې کيوالي له امله ترلاسه کړی دئ. دحیرانتیا ځای دادئ چې ددغي فتوا ورکوونکي له پښتو ټولني سره لانجه پردې وه چې هغوی په ریفرنډم ژبني مسایل حلول. اوس دی پخپله داکثریت و اقلیت په حکم یوه پراخه لهجه په پام کي نه نیسي او ځانگړتیاوي یې له تاریخي قدامت سره سره ، چې دی یې پخپله هم مني ، (ببقاعده گۍ) بولي او په گرامر کي نه راوړي. که دا ځانگړتیاوي ټولي (ببقاعده گۍ) وي ، نوددې خبري خومعناده چې دپښتو ژبي ټول تاریخ پرې قاعده گیبو ولاړدئ. له لویه سره یې گرامر بې قاعده دئ اوس دوی معیاري گرامر ورته جوړوي. ځکه ددغو ځانگړتیاوو تاریخي لرغونتوب خو مولف پخپله هم منلی دئ. آیا دا خبره به له امکانه وتلې وي ، چې دا ځانگړتیاوي دپښتو خپل گرامري اصول وه ، وروسته ترڅو و لمني پکښې راغلي دي. په هر صورت دا بېلتونپاله فیصله پخپله

د کره لیکنې پښتو مخه نیسي او په دغه صراحت یې یادول خود جراتمندی یوه نمونه کېدلای سي مگرد^۱ مصلحت^۲ پر مقوله باندي یې برابرول ، لکه وړاندي چي مي هم وويل ، له عقله ليري ښکاري. باید و وایم چي داقلیت او اکثریت خبره یوه بې بنیاده ادعا ده. د پښتو د لویديځي لهجې ویونکي یوازي (کندهار، هیلمند او سیستان ...) ښوول سوي دي ، په داسي حال کي چي په دې لهجه باندي د کندهار ، هیلمند ، زابل ، ارزگان ، نیمروز ، فراه ، غور ، هرات او بادغیسو لایتونه ، په شمالي کي د غور بند او شینوارو د ولسوالیو پښتانه ، د پروان ولایت پښتانه (له ساپیو او د اودزیو پرته) ، د میمنې ، مزار ، بلخ زیاتره پښتانه او د کوچیانو لوی اکثریت لږوډ پر ږغیږي (۱) او ما چي یې د واک فونډیشن دا حصائیو له مخي یوه تقریبي اندازه معلومه کړه نو یوازي په افغانستان کي د دې لهجې ویونکي څه د پاسه درې میلیونو تنو ته رسیږي. که د ډیورنډ د ناوې کرښي هاخوا ته پښتانه ورسره یو ځای سي ، نو یې شمېر دوه چنده زیاتیري. د دومره پراخ نفوس لهجه د پښتو گرامر په یوه کتاب کي په پام کي نه نیول او په دې منطق ، چي د کتاب حجم په زیاتیري ! ، ترهغې گام اړول له حق خوړلو پرته بل څه نه سي بلل کېدلای. له ژبي سره که د معیار تر پردې لاندي داسي لویي رواني وي ، نو دي پښتنو ته خدای خیر ورپېښ کړي .

په بل غشي ټوپک هیڅ ویشتلې نه يم

که ویشتلې يم خوبیا په خپل ټوپک يم

(د خوشحال خان خټک مرغلري - ۲۳۳ مخ)

. پښتو پښويه ۱۴، ۱۵ مخونه - درېم چاپ (۱)

پر دغه لهجه باندي هر برت پنزل امریکايي ژبپوه یو بشپړ کتاب کښلی دی چي دنړۍ په ټولو (۲) مشهورو کتب خانو کي سته او ارواښاد الهام په پښتو ژباړلی دی. نه پنزل او نه الهام دا خبره کړې ده . چي دغه لهجه پر بې قاعده گيو ولاړه ده. دوی دواړه د ژبي متخصصان وه

چې – مې – کې

په اوسني مروج ليكدود كې دغه ضميرونه په اوږده (ې) ليكل كيږي او په لويديځه لهجه كې په لنډه (ي). دلويديځي لهجه له قاعدې سره سم ، چې ځيني كسان يې ببقاعده گي بولي ! كه په اوږده (ې) وليكل سي ، د معنابدلون پېښوي او چې = چې يې ، کې = کې يې ، مې = مې يې معنا بندي. د كره ليكنې پښتولارويانو د دغې قاعدې شخړه په يوه (نې) ورشلولې ده او وايي چې داد كندهارگر دود دى ، مورپه معيار كې نه دى نيولى. دا كاريې د هغه په اصطلاح پروسيجر له مخې كړى دى ، چې د پوهاند زيار صاحب له خولې ، د لاسليك رنگ يې وچ سوى لانه و ، بيا يوه لاسليك كوونكي ويل زه يې نه منم ، زه د حبيبي صاحب او دده د پيروانو لار په رسميت نه پېژنم او بغاوت يې وكړ (۲) مادا پروسيجر ليدلى نه دى خوا وربدلي مې دي ، چې په

هغه كې دلغاتو افراطي او پخپل سر جوړونه هم منل سوې نه وه. كه دا خبره رشتياوي نو د كره ليكنې پښتولارويان نيم قرآن مني ، نيم نه مني. د پروسيجر هغه برخه چې د دوى له اجنډا سره موافقه وي ، مني او نوري نه مني. په هر صورت دې پرېكړې له پښتو دېوانې ادب سره مشكلات زېږولي دي. زه به د دېوانې ادب څو مثالونه تاسې ته دركړم چې شاعرانو دغه لهجوي ځانگړتيا په . پام كې نيولې ده او شعري وزن يې په تړلى دى

: د ((کې = كه يې)) مثالونه

— د حنان له كلامه ۱

دا گوهر به دي په کارسي کې په غوږ کړې

درته وکـړه ((حنان)) څه ويل مليح

(دېوان ۲۲ مخ)

کې خبرې کړي دوی سترګې خود بخوده
عجب نه ده پــــرته وایي تل بېمار
(دېوان ۲۷ مخ)

په دواړو بیتو کې راغلي (کې) ظرفي ادات نه دي ، بلکې د (که یې) لنډ شکل (مخفف) دی. اوس
که یې څوک د (که یې) په بڼه وکارې ، دلومړیونیم بیتو وزن یو سېلاب زیاتېږي او میرزا حنان
دومره ناپوه شاعر نه و ، چې د سیلابو په تړلو کې دي یې ستونزي درلودې. ده د شعر په سیلابو کې
. خپله لهجوي ځانګړتیا په پام کې نیولې ده

-د حاجي جمعه بارکزي له کلامه ۲

د ((جمعه)) د زړه پرهار به هلته جوړسي
کې رفــــو په تارد زلفو کړي جراح
(د کابل چاپ دیوان ۵۷ مخ)

زړه مي درکئ زما ياره ستا په لاس
ستار ضاده کې لوتل کړې که یې پاس
(دېوان ۲۸ مخ)

ددې گلوتېرېده دچاپه ياددي
کې پرې ايښي پرځای نه وای نايان گل
(دېوان ۸۱ مخ)

په دې دريو مثالو کې هم (کې) د (که يې) په مفهوم کارسوی دئ. په دوهم مثال کې خوشاعر د سېلابو په تړلو کې خپل مهارت اولهجوي ځانگړتيا ډېره بڼه بنوولې ده. لومړی (کې = که يې) يې له خپلې لهجې سره سم راوړی دئ او دوهم وار که يې خپله لهجه په پام کې نيولې وای ، نيم بيتی يوه هجا لږېدی ، ځکه يې نود (که يې) په بڼه راوړی دئ او سېلابونه يې په پوره کړي دي. لکه وړاندي چې اشاره ورته وسوه ، د حاجي جمعه بارکزي دغه دېوان بناغلي هيوادمل دارواښاد علامه رشاد بابت نظر لاندې تهيه کړی دئ اولارښود استاد يې په دغه باريکي سر بڼه ور خلاص کړی دئ . ځکه يې هرځای و دغه راز مورد ته په لمن ليک کې د (کې = که يې) توضیح ورکړې ده

د ((چې = چې يې)) مثالونه

- دميرزا حنان له کلامه ۱

د فلک د باغوان لاس د پرېکېدو دئ

پرجهان چې د بېلتون تخم کاره

(دېوان ۱۲۱ مخ)

گل ورقي دخپل ځان ورکړې وبادته

چې ليدلئ ستاد مخ د خط رقم دئ

(دېوان ، يوسل وڅلور شپېتم مخ)

په دواړو بيتو کې (چې) د (چې يې) مخفف شکل دئ. که يې د (چې يې) په بڼه وکارو ، دبیت دهجاوو شمېر ديوه په اندازه ورزياتوي. په دې لاندې مثالو کې بيا د (چې يې) په معنا نه دئ . راوړل سوی

چې د خط سبزي يې ځای په رخسارونيو

زما د زړه آیینې ځکه زنگارونو

(دېوان ۱۰۱ مخ)

اوس که د پورتنی بیت (چې) د مروج لیکدود له مخې (چې) ولیکل سي گویا د شاعر مراد به (چې) یې وي او د معنا له بیته سره سره خوري

د الیدلې یې غمزه ده ستاد سترگو

چې آهوله بناړه کوچ وکړ بري ولاړ

(دېوان ۳۲ مخ)

په دې بیت که (چې) د (چې) په بڼه وکنسل سي ، د (چې یې) معنا بندي او په دې صورت کې به نو (آهو) له عمومیتنه ووزي او په یوچا یا

یوځای به اړه ولري. همداسی بونه دي ، چې زه د (چې) کلمه په دغسې مواردو کې په اوږده یاء نه کارم .

- د جمعې بارکزي له کلامه ۲

چې خندا کړه په شاهي د باد شاهانو

په سپېروايرولرلي ملنگان ولاړ

(دېوان ۲۸ مخ)

تنگ ونام و سود وزيان د دنيا پر پردي

چې خالص وي پرديدار باندي غرض

(دېوان ۷۲ مخ)

په دې دواړو بیتوکي (چې) د (چې یې) لنډیز دی او په حاشیه کي بناغلي مرتب ورته اشاره کړې ده .

د حاجي جمعه بارکزي په دېوان د (چې = چې یې) لمنلیکونه دان د پاسه دي. زه ددغي باریکی دنوري څرگند تیا له پاره نور مثالونه هم

راوړم .

د ((مې = مې یې)) مثالونه

وکتوته یې دسترگو حیرانېرم

چي مې کل هډونه کړه رېزه رېزه

(د حنان دېوان ۱۲۸ مخ)

د ادبه څو کرم دېې رحم یار له جوړه

پرسینه مې د تبغ کین ووا هه ولاړ

(د حنان دېوان ۳۲ مخ)

په لومړي بیت کي شاعر خپلو هډونوته اشاره لري ، چې کوم بل چا ور (رېزه رېزه) کړي دي . که یې دلته د (مې) پرځای (مي) راوړی وای ، نوبه بیاد بیت معنا دا وای ، چې حنان خپل هډونه پخپله (رېزه رېزه) کړي دي . په دوهم بیت کي یې خپله سینه مطلب ده ، چې بې رحم یار ورباندي د کین تیغ ووا هه اوترې ولاړ . که دلته هم (مې) د (مي) په ښه وکښل سي ، مطلب به دا وي ، چې حنان پر پخپله سینه باندي پخپله د کین تیغ وهلی دی او بېر حمه یاریې دده تردغه کار وروسته تللی دی . دغه سبب دی ، چې زه د جملوله سیاقه سره سم (مي) او (مې) دواړه کاروم . خو په مروج لیکدود کي

، چي کره لیکدود! هم بلل کېږي ، یو شکل لري او په اوږده یاء یې کارېي. په دې لاندې بیت کې
وگورئ ، شاعر((مي) د (مي یې) په معنا نه دئ راوړی

صحیفه مي دزړه وگورئ عالمه

پکښې نقش دئ کلي احوال دترکو

(دېوان ۹۷ مخ)

.اوس به ددغه راز لنډيزونونو نور مثالونه هم په گڼه سره ولولو

: د ((نې = نه یې)) مثالونه

— د حاجي جمعه بارکزي له کلامه ۱

نه خبرد عشق په زیان یاست

نې خبریاست پسه حاصل

(دېوان ۸۰ مخ)

نې ازل له ابتداء سته چي وکله

خاوندنه لــــري ابدنه انتها

(دېوان ۳۹ مخ)

— دحنان له کلامه ۲

چي نې خوري ، نه یې نوم ښه نه دخدای پاروي

دغه هسي استغناڅه په کارنه ده

(دېوان ۱۱۵ مخ)

له دې خپله زړه گيله کړم ډېره ډېره

چي ديار کوڅې ته تئې نې کړم خبر

(دېوان ۳۰ مخ)

د دواړو شاعرانو په مثالو کي (نې) د (نه يې) مخفف دئ او که يې لنډيزه بڼه ونه کښل سي ، دنيم
. بيتي په وزن کي يوه يوه هجا زياتېږي .

د ((بې = به يې)) مثالونه

- د جمعې بارکزي په کلام کي ۱

چي بهار بې په راتللو شکفته سو

دغه هسي لاله رخه خو برويان ولاړ

(دېوان ۲۷ مخ)

په هوا بې د ديدار کړې فراموشه

هم جنت هم يې زينت هم يې لذت

(دېوان ۴۸ مخ)

- د حنان بارکزي په کلام کي ۲

که مي سرکه مال که عقل دئ که صبر

تر دیدن بي کـــرم قربان د شکر لب

(دېوان ۱۳ مخ)

چي شهید په تبغ دسترگوسي حنانه

پس له مرگه بي لگېږي پر مزار شمع

(دېوان ۵۳ مخ)

: - د علامه رشاد بابا (رح) په کلام کي ۳

خو د بي نه ټولېږي مړي ، خو د بي ملک په وينورنگ وي

د قـــوي له جوغه غـــاره چي هر چاده غړولې

(افغان ولس مجله - پنځم کال ، لومړۍ گڼه ، ۲۹ مخ)

په دې ټولو مثالو کي (بي) د (به بي) په معنا راغلي ده او د نفی (بي) نه ده . په دې لاندې بيت

. کي (بي) د نفی په حساب کار سوې ده

تمام عمر بي له وصله بي نصیب يم

لکه زخم د ناسور حاصل مي ياس

(د حنان دېوان ۴۵ مخ)

زما څخه لکه چې د مثالونو برخه لږڅه اوږده سوه. پر همدې ځای بې پای ته ورسوم او لوستونکي دي د (تې = ته یې)، (زې = زه یې)، (سرې = سره یې) او نور په لسو مثالونه د حاجي جمعه بارکزي (په دېوان کې ولولي. ۳)

مادمخه داسې فکر کاوه چې دا قاعده یوازې په کندهاری لهجه کې سته خود حمید مومند په کلام کې می هم وموندله

له آسمانې میرڅمن کړم

دا شناده هرداد

(دېوان - ۸۵ مخ د ۱۳۲۲ ش چاپ - دهیوادم ل په زیار)

(په حاشیه کې ورته کنبلي دي: آسمانې = آسمان یې ۴)

یا

ماته سره په وینو خوله لېوه لیده شی

چې د ظلم په پیسه پیرودی پان خورې

(دېوان ۳۴۳ مخ)

په لمنلیک کې ورته کنبلي دي: چی = چی یې

یا

لادې صافه آئینه اوسه حمیده

چی داهسی وهر بنکلی ته حیرانې

(دېوان ۳۸۲ مخ)

(دې بیت یې هم په حاشیه کې کنبلي دي: حیرانې = حیران یې ۵)

له دې اوږدو څرگندونو او مثالو څخه به لوستونکو ته روښانه سوې وي ، چې دایوه عادي درسم الخط مسئله نه ده چې څوک یې بس په دې خبره حل کړي چې دا گړدودي لانجه ده ... دامورپه لږکیو کي راوستې ده او څو کرښي وروسته بیا وایو دالوی پر اېلم دی . داعجیبه ده چې په اروپایي ژبو کي دغه کلیتیکس (واره کلیمات) ټول بې اکسینته دي او په کندهار کي اکسینته لري ، داد اکسینته مسئله ده چې له نورو گړدودو سره توپیر لري .^(۲) چې لوی پر اېلم یې گڼی نویایي ولي په پام کي نه نیسی ؟ ولي حساب نه پر کوئ ؟ ولي تحلیل و تجزیه نه کوئ ؟ ولي یې نفی کوئ ؟ ددی منطق څه دي ؟ دلیل یې بس همدائی چې دامورپه لږکیو کي راوستې ده . دا ټولي پوښتني مستدل . جواب غواړي .

. پښتو او پښتانه د ژبپوهني په رڼاکې - ۳۰۳ ، ۳۰۴ مخونه (۱)

ښکلا مجله - ۴ کال ، ۳ گڼه ۵۰ مخ (۲)

د مثالو د ابرخه ما په یوه مقاله کي چې ډاکټر بسم الله امیر په جواب مي کښلې وه ، هم راوړې ده . (۳)
دا مقاله په کندهار مجله څلورم کال دوهمه گڼه ، ۱۳۸۴ ال کال کي چاپ سوې ده

د عبد الحمید مومند په کلیات کي چې د ښاغلي محمد آصف صمیم په زیار برابر سوی دی (۴)
۱۳۸۳ ، دا بیت په همدې بڼه راغلی دی خو څرگندونه یې ورته کښلې نه ده . دکابل د پښتو ټولني .
۱۳۳۰ ش چاپ د پوان او د حمید درو مرجان - د سید انوار الحق جیلانی ترتیب ، دا غزل نه لري

د عبد الحمید مومند کلیات او درو مرجان کي دا بیت همداسي بې له توضیح راغلی دی (۵)

ښکلا مجله - ۴ کال ، ۳ گڼه ۵۲ مخ (۲)

د بنځینه جمعې

په تحمیل سوې کره لیکنې پښتو کې د بنځینه جمع له پاره یې په ټولو حالاتو کې اوږده (ې) په پای کې وراچولې ده لکه بنځې ، منې ، سترگې ، هوتلې ، ژراوې ، اناگانې ، میندې ، کرکیانې ، خروټې ، شینوارې اوربشې... (۱) او د لویدیځ گړدود ، چې د کندهارې گړدود په نامه هم یادېږي ، ځانگړتیاوې یې د بې قاعده گڼو په حساب کې شمېرلې دي . زه به تاسې لوستونکو ته ددې لهجې د بنځینه جمع قاعده بیان کړم او ددغې قاعدې مثالونه به کلاسیک ادب کې هم درکړم .

په لویدیځه لهجه کې هر هغه بنځینه مفرد نوم چې په پای کې یې زوره کې اوفشاریې پر لومړۍ څپه وي ، د جمع په صورت کې یې پای ته (ي) ورلوېږي . لکه

بنځه   بنځي

کونډه   کونډي

پېښه   پېښي

منډه   منډي

تنده   تندي

لنگه   لنگي

لنډه   لنډي

ونډه   ونډي

او هر هغه بنسټینه مفرد نوم چې په پای کې یې زور (فتحه) او فشار یې پر وروستی څپه وي، د جمع په شکل کې یې پای ته (ې) ورلوېږي. لکه

منه منې

لنده لنډې

غرمه غرمې

پېښه (تقلید) پېښې

سرمه سرمې

کونده کوندې

دنده دندې

اوږده اوږدې

ددې قاعدې د څېړلو په نیامت مي د حمید مومند او اشرف خان هجري د پوانونه هم وکتل.
: د حمید د پوان (۱۳۲۳ش کال چاپ - کابل) په ۲۸۰ مخ کې یوه غزله سته چې مطلع یې ده

چې زغم ستاد رقیب بدي فتنې زه

یاره کله ییم د اھسي بې کینې زه

ددې غزلي نوري قافيې (بینې ، سینې ، نینې ، پښتنې ، ستنې ، آدینې ، مدینې) کلمې دي چې
مفرد شکلونه یې (بینه ، سینه ، نینه ، پښتنه ، ستنه ، آدینه ، مدینه) دي او د ټولو فشار پر
وروستی څپه دئ ځکه یې نو د جمع شکلونه په اوږده یې باندي د (پښتنې) پر وزن جوړ کړي دي. په
: ۳۱۵ مخ کې بله غزله سته چې مطلع یې داسي ده

څه حکمت دی چې می نه چوي لاسینه

یاره ستادرقیبانو په کینه

. ددې غزلي نوري قافیې (بینه ، مدینه ، مهینه ، نینه ، پشمینه ، رنگینه ، کمینه ، ارتینه) دي

په دغو ټولو قافیو کې یوه لاهم داسې نه ده ، چې فشار دي یې پر لومړۍ څپه وي او که فرضاً حمید مومند (غمینه ، اوربشینه ، شیرینه ...) دوروستۍ څپې په فشار تلفظ کولای ، هر ورو یې په دې دوو غزلو کې راوړلې . د پښتو او پارسي په پخوانیو شاعرانو کې دا دود موجود و ، چې تر و سه و سه یې په غزل کې ټولې هم مثلي قافیې راوړلې او دایې پر ژبه باندي د شاعر د تسلط نښانه بلله . په ۱۴۷ مخ کې هم د تیرو دوو غزلو په شان ورته قافیې راغلي دي . له دې مثالو څخه داسې ثابتیږي چې . د حمید په مومندی لهجه کې د اوسنۍ لویديځې لهجې په شان د بنسټینه جمع قاعده موجوده وه

د اشرف خان هجري په دېوان کې همدغه قاعده پالل سوې ده . دده د دېوان (۱۹۵۸ع چاپ -

: پېښور) په ۴۷۲ مخ کې یوه غزله په دې لاندې مطلع باندي ثبت سوې ده

د دنیا خو نه د باد په مخ ایرې دي

پاتنده چارې هورې دامسخرې دي

ددې غزلي نوري قافیې یې (خورې دي ، دېرې دي ، څهرې دي ، تېرې دي ، اسرې دي ، منارې دي ، هورې دي ، پېرې دي ، سپېرې دي ، سورې دي) سره تړلي دي . په دې قافیو کې یوه لاهم داسې نسته ، چې فشار دي یې پر لومړۍ څپه وي . که اشرف خان هجري (بنسټه ، ونه ، لمنه ، ...) د دوهمې څپې په فشار تلفظ کولای ، هر ورو یې دلته راوړله

په ۴۸۲ مخ کې یوه بله غزله هم سته چې د قافیې کلمات یې (څهرې ، تېرې ، ایرې ، دېرې ، سورې ، څېرې ، آیرې ؟ ، خورې ، پرې ، پېرې ، زهرې ، اسرې ، مېرې) راوړي دي . دلومړي دفتر په ۲۱۲ مخ کې د همدې قافیې په شان راغلي کلمات (خورې ، انبارې ، سورې ، نغارې ، درې ، سفرې ، زرې ،

تېرې ، طرې ، څهرې ، دېرې ، ایرې ، اگری ، سیرې ، نسیرې ، هدیرې ، چهرې ، مېرې ، فواری ، سپرې ، منارې ، آرې ، خورې ، دیورې ، مسخرې ، دهرې) دي. دټولوفشارپروروستی څپه دی د مقطعاتو په ۵۴۰ مخ کې هم د (زمانې کرې ، شکرانې کرې ، رخنې کرې ، معنې کرې ، خزانې کرې ، ویرانې کرې) سره قافیه کړې دي .

درباعیاتو په ۵۲۴ مخ کې یې هم (خولې کا ، قیصې کا ، پسې کا) په قافیو کې سره اوډلې دي . له دې څخه معلومېږي چې د اشرف خان هجري په خټکه لهجه کې هم دلویدیغ گړدود په شان قاعده جاري وه . که اشرف خان هجري (ونه ، بنځه ، لنډه ، ونډه ، ...) دوروستی څپې په فشار تلفظ کولای ، دلته به یې د جمع شکلونه په قافیه کې هر وروموندل سوي وای .

خوپه اوسني معیار کې دغه قاعده د (بې قاعده گيو) په کتار کې راوړل سوي او د کتاب د پنډېدو په دلیل بیاله پامه غورځول سوي ده . که د پښتو معیار ټاکونکو په دې برخه کې د بې قاعده اکثریت ؟ پرځای با قاعده اقلیت ؟ او کلاسیکه ادبي پښتو په پام کې نیولې وای ، لکه د (په) او (پر) په برخه کې چې یې نیولې ده ، زما په فکر به یې د پرمعقول کار کړی وای (۲) . اوس چې یې دا کار نه دی کړی ، نولټر لږه خودي دهغه چاپر لیکنو دا اعتراض گوته نه ږدي ، چې دا قاعده پالي .

ژبني مسایل د اکثریت په معیار (هغه لاهم شکمن اکثریت) حلول د ژبنيو اصولو پر منطق برابرېدلای نه سي او داسې ښکاري چې د دغه شان فیصلو تر شادي د نا ژبنيو اصولو بې منطقي پرته وي . د نا ژبنيو اصولو د بې منطقي تر زهرجن شپول لاندې هر راز بلا وبترا غونډېدلای سي . د ژبي خواخوږي باید ځوان نسل ته دغه بلا وبترو انتقال نه کړي .

پښتو پښویه - ۹۱ ، ۹۲ مخونه (۱)

د عددې جمع په برخه کې پوهاند دوکتور زیار صاحب (دوې نجوني) لیکي ، نه (دوه نجوني) . (۲) خونور یې بیانه پالي او د کره لیکني محتسبین هم د پر سر نه په گرزوي . نېخه چې ولي ؟

التباس ته نه پاملرنه

: (Is = دی He = التباس ته نه پاملرنه دی)

په اوسنی کره لیکنه کې ددې التباس په باب فکر نه دی سوی. ملاً په دې جمله کې (دی زما وروردی) ، لومړی (دی) مفرد غایب ضمیر او دوهم (دی) فعل دی خود واره په (ی) لیکل کېږي. که دلته جوړه وړاندي بڼه نیت موجود وي ، نودغه التباس له لویديځ ګرډود څخه په استفادې سره په دې ډول لیري کېدلای سي

Is = او دی He = دی

په کره لیکنه کې وینې (می بینې) او وینې (خون) یوشان لیکي - سرې (سرخ) او سرې (امبار) یوشان لیکي - ورځې (می روی) ، ورځې (روزها) ورځې (ابروان) یو ډول لیکي

. سره التباس لري (she = ترهغې دې وروسته (۱) ، دغه (دې) له بنځینه مفرد غایب ضمیر (دې)

لرې) دلړ له مصدر څخه له (لرې) = دوریځو لرې سره التباس لري ، البته که دواړي په (ې) وکښل سي .

. او داسې نور ډېر مثالونه

دا چې ویل کېږي دلویديځي لهجې (وسو) له (وسو = وسو څېد) سره په التباس کې واقع کېږي او دهمدې دلیل له مخې یې په (بې قاعده ګیو) کې راوړي ، زما په خیال پوخ دلیل نه دی. دارنگه التباسونه په نورول هجو کې هم سته خو هغوته څوک (بې قاعده ګی) نه وایي. لکه په دې لاندې مثالو کې :

شوم (شدم) له شوم (نحس) سره ؛

شوله (دانجلی واده شوله) له شوله (یوډول خواړه) سره او دغه له شوله (تېره تیغ) سره ؛

شوه (دانجلی واده شوه) له شوه = کښته سره ؛

که شوه د (شیوه) په شکل ولیکل سې نوله (شیوه = طریقه) سره ؛

کښته (پایین) له کښته (ازکشت) سره ؛

. لار (رفت) له لار (د مرغلرولار) سره. او نورې پراختیا سونه

. زه دالتباسونه دالفې پر نیمگرتیا وراړوم. په نورو ژبو کې هم دغه رازالتباسونه سته

په پارسي کې برد (یوړ) له برد (یخ، سور) سره ؛

شد (سو) له شد (د فشارنڅښه) سره ؛

. در (دروازه) له در (مرغلري) سره

په شان) red فعل ماضي حالت په عین سپیلینګ خو جلا تلفظ سره (د read) په انگرېزي کې د

. جوړېږي

پښتو پښویه - درېیم چاپ - ۲۹۷ مخ (۱)

دایې لابله

(ناسم - او هغه ټولې هیلې او امیدونه تر بنا ورو لاندې شول^۱)

. سم - او هغه ټولې هیلې او امیدونه تر خاورو لاندې شول

(ناسم - چې له کتاب ، لوست او قلم سره د دې دلېونې مینې اندازه ترې له ورايه لږېدای شي^۲)

سم - چې له کتاب ، لوست او قلم سره د دې دلېونې مینې اندازه ترې له ورايه لږېدای شي . لږېدل = کمېدل

(ناسم : په ټولو هغو ولايتونو کې چې سک لږکې ژوند کوي ....^۳)

.... سم : په ټولو هغو ولايتونو کې چې سک لږکې (اقلیت) ژوند کوي

(روږد) کلمه د (عادت) پرځای کارول یوه ډېره بیخونده ترجمه ده. (روږد) کلمه د (اموخته) په معنا استعمالیږي. (مورېک په کندو روږد سوی دی ، یعنی د کندو لاریې موندلې ده هره ورځ ورته راځي. غل مو په کور روږد سوی دی یعنی خواره یې غلا راڅخه کړې ده. غلا د غله عادت وي مگر دا چې اوس زموږ د کور لار موندلې ده ، نو وایو چې زموږ په کور روږد سوی دی. که (روږد) د عادت له پاره استعمال کړو یعنی غله زموږ له کور پرته د بل کور غلا اصلا کوي نه

^۱ دایې روږد و (پښتو تاج التواریخ ۲۲۰ مخ) په هیڅ صورت سره داسې معنا نه ورکوي چې (دایې عادت و). له بلې خوا د (عادت) کلمې د پښتو کولو ضرورت څه دی؟ هره کلمه باید پښتونه سي

^۲ زما روږد دا و په مطلق ډول د دې جملې ترجمه نه ده ، چې وایي (عادت

. من این بود). دا ټوله بیخوندي د سوچه توب له (عادت) څخه راپیدا سوې ده

. (پل) او (قدم) یوله بله توپیر لري)

دا کړدی، دامپراتور د تره د زوی له کیردی نه د پرش پله (قدمه) ... لرې درول شوې وې. (هماغه اثر ۱۲۳ مخ)

پل (په خاوره یاخته کې دانسان یا حیوان د پښې ایښولوله امله جوړې سوي نڅښې ته وایي چې) اوږدوالی د پښې په اندازه پوري اړه لري او ښایي دانسان پل د ۲۵-۳۰ سانتي مترو په شاوخوا کې وي. خو، له (قدم) څخه مراد (گام) دی چې اوږدوالی یې د یوه متر په شاوخوا کې اټکل کېدلای سي. په تېره جمله کې یې مراد گام دی یعنی دا کړدی د امپراتور له کړدی څخه د پرش متره لیرې وه. که یې د پرش پله و بولو ، نو د فاصله باید د درو مترو په شاوخوا کې وي. ماته دا خبره بیا هم عجیبه ښکاري چې آخر د (گام) کلمه باید ولې استعمال نه سي؟ د د راز مثالو بیانول په رشتیا سره یو بل کتاب لیکل راڅخه غواړي .

بینوا و بیپاڼه - ۱۲ جولای ۲۰۰۶ (۱)

ټول افغان و بیپاڼه - د بي بي سيده عارف ... کتاب ته د استاد صمیم سريزه - ۱۱ مری ۱۳۸۵ ش (۲)

بینوا ، ۲ نومبر ۲۰۰۶ ، د میرویس جلالزي رپوټ د بابانانک د ۵۳۹ یم تلین په مناسبت (۳)

مونږ — مور — مور ه

د لیکنې معیار لارویان داسې فکر کوي چې لیکنه په فیصله باندې سمیږي. که د کاغذ پرمخ څه ولیکل سول نو گویا معیار هم تطبیق سو. پوهاند زیار صاحب وايي* څ. مور په ننګرهار کې داستونزه درلوده چې مور، مونږ او څ. مور د ویره وکړه چې لیکدود مور سم کړ. اوس ننګرهارې (لیکوال، شاعر، څېړونکي (ن) غورځولی دی.* (۱)

خو د همدې مجلې په ۱۷ مخ کې د استاد یوه ارواښاد شاگرد، چې استاد یې دروزني خبره لاهم کوي، په یوه شعر کې مونږ، مور، مور ه درې واړه

. استعمال کړی دی

! مور ه دې وینومانو

خو مور دې وینو بېړۍ

ز مونږ میلی، پر هدیرو تولىدل*

زه له دغه استعمال سره هېڅ راز مشکل نه لرم. د شاعر شعر مې خوښ دی او د پښتو شعر په ویاړونو کې شمېرم. نه کوم اعتراض پر لرم او نه په زړه کې کومه خیره. نه له نوموړې لهجې سره د بښمنې لرم او نه بې احترامې. له یادونې څخه مې مراد دادی چې یوازې مود کاغذ پرمخ په فیصلو ځان خوشاله کړی دی. ژبني، ټولنیز، او سیاسي اصلاحات که په فرمانو باندې منع ته راتلای نوبه زموږ هیواد اوس دنړۍ په ډېرو پرمختللو هیوادو کې شمېرل کېدلای.

تر دې یادونو وروسته نو باید پوښتنه وسې چې: آیا د معیاریت هڅه بری ته رسېدلې ده؟

بنکلا مجله ۴ کال ۳ گڼه ۵۰ مخ (۱)

ایاد معیاریت هڅه بری ته رسېدلې ده؟

د ژبې معیاریت دیوه پروسیجر په لاسلیک او دیود وودرو کتابو په تالیف بری ته نه سی رسېدلای. داد معیاریت پر لور لومړي گامونه دي خود اد پتې سردی، پتې وروسته سورور دی. بری ته لاه پر گړنگونه پاته دي چي وو هل سی. په پروسیجر کي راغلي لار بنوونې چي له بنوونځي نیولې بیاد تولو مطبوعاتو او میدیا په گډون هرځای عملي او منل سوي نه وي، د بری ادعا کول یوه شاعرانه باپه ده. انفرادي هڅي خود ډېرې ستاینې وړ دي مگر کافي په هیڅ ډول نه دي. ترڅو ژبه له تادا وڅخه کره نه سی، له بنوونځي څخه کره ژبه ونه بنوول سی، په بنوونځي کي بیاد دولت پروگرام ورته عملي نه سی، ژبه کره کېدلای نه سی. اوس به سمدلاسه هغومره گوله اخلو چي هضمولای یې سو، چي یوه موهضم کره بله به اخلو. دا که کلونه نیسي، که لسیزي، که پېړۍ. چاره . نسته .

که مود کډي مي باریزي، زوی مي راملا کره فارمول پر تطبیقاوه، د غسي ژبه به ځیني جوړه کړئ . لکه دانن چي یې په رادیوگانو او انټرنیټ کي اورئ اولولئ یې .
وماعلینا الی البلاغ .

دمعیاري ژبي عامیانه درک

دمعیاري ژبي عامیانه درک

اولهجوته په سپکه سترگه کتل

دایو منفي بهېردئ ، چي زه بهېرېم خدای مه کره تاداویې پر تعصب باندي ولاړنه وي . ددې بهېرلارویان دمعیار له پاره یوازي یو محک لري او هغه د پښتو په مرستندویو فعلونو کي په (شین) باندي د (سین) اړول او په هغه پوري اړوند تلفظونه دي . که چادا کار کړی وي ، ژبه یې پر معیار برابره گڼي ، نور که یې هرڅه بلا وبتراوله گرامرڅخه سرغړوني کړي وي ، د همدغه یوه محک په خاطر ور معاف کېږي . دې بهیرڅه د پاسه نیمه پېړۍ د افغانستان پر مطبوعاتو او میډیا باندي واکمني چلولې ده . ددې منفي بهېر له امله ډېر مستعد او د خورا ښه میکرو فونیک او ازڅښتنان پښتانه په کابل رادیو کي دویاندي له حقه بهې برخي سوي دي ، د ډېر ښکلي او از لرونکي محلي سندرغاړي د خپل هنر د ښوولو له حقه محروم سوي او ورپسې مایوس سوي دي او هغه هم په دې مضحک دلیل چي د (رغ) لغت یې د تاریخي انتخاب په حکم د مور له غېږي څخه (د غږ) په شکل زده کړی او اورېدلی نه و . (۱)

ددې منفي بهېرلارویان په نظراو خبرو کي داسي ښيي ، چي گویا دوی لیکنۍ پښتویوه کول غواړي خو په عمل کي یې دخلکو په خولو کي د ژبي د بدلولو ناکامه ، بې معنا او بې منطقه هڅه پیل کړې ده .

دې منفي جریان پښتو ژبي او پښتنوته ډېر تاوانونه رسولي دي او که یې مخه په یوه سالم او ټول افغاني تدبیر ونه نیوله سي ، لابه یې نور هم ورسوي . د همدغه منفي بهېر په وړاندي دفاعي عکس العمل هم د پښتنو په گټه تمام سوی نه دی او منفي انحرافات یې زېږولي دي چي د اندېښنې وړ دي .

علامه رشاد (رح) د گوربت مجلې له خبریال سره د مرکې په ترڅ د مرکه چې ددې پوښتنې چې^۱ د سیمه ییزې لهجې د کارولو په اړه موڅه نظر دی لکه ځینې لیکوال و شول فعل مشتقات په سول لیکي، دا چې په گڼ شمېر ځایونو کې تکرمنخته راوړي، لکه (وسول) چې اورېدونکي یې کیدای شي (سوځېدا) وانگېري، بنسټه غورام تاسې هم د همدې لارې پیروي کوی په جواب کې داسې ویلي دي:

داسې ملتبس کلمات خو په ژبه کې خوراډ پروي. ددې مانا داسې نه ده چې وسول. ددې صحیح تلفظ خو وسوځل دی. نو په هغه شکل دي یې راوړي بیا به له دې التباس څخه خلاص وي (۲).
 اما مسئله داده چې دلته تاریخي سلسلې باید سپری په نظر کې ونیسي. کوم وخت چې فیصلې سره کیږي، هغه وخت پردې مفصل بحث په کار دی. نو د لهجاتو قطعي ترک یا بیخي ترک دا په هېڅ ژبه کې نه سته... دامسایل په گرده دنیا کې سته. د دنیا په گرده ژبو کې سته. بحث دي ورباندي وسي او دې ته په کرکه کتل بڼه کار نه دی، مناسب کار نه دی. (وسول) څوک لیکي، ودې لیکي، (وشول) څوک لیکي، ودې لیکي، (وشي) څوک لیکي، ودې لیکي او (وسي) لیکي ودې لیکي. ولي دا باعث دا اختلاف نه گرځي. مور تاسې دغه اوس فارسی چې وینودې فارسی کې څومره تفاوتونه سته په لیکنه کې سته او یوازې فارسی نه ده په نورو ژبو کې هم همدغه اختلافات. (موجود دي (۳). نو د غوته دومره په اهمیت کتل زما په فکر لږ څه تنگ نظر نیسي^۴

کله چې دنوري نړۍ په راډیوگانو کې د پښتو پروگرامونه د سیاسي انگېزو په ټونگ ددغه منفي بهر تر اغېز و تلي پیل سول، نو ځینو پښتنو ته په خپله هغه ژبه باندي دو یاندي او کار موندلو زمینه برابرې سوه، چې د مور له غېږې یې زده کړې وه. خو په هماغو پردېسو موسسو کې هم کله کله ددغه منفي برداشت پلویان دخپلو پښتنو وروڼو دکار او زیار مخه نیسي.

پروین فیضزاده ملال په دې برخه کې خورا تر څه حقایق بیان کړي دي. وگ: بنکلا مجله - ۳ کال - (۱)
 ۶ گڼه - ۱۲۴ مخ

داوسنی کره لیکنی التباسونه ما (هوتک) دهمدې کتاب په (۱۱۲ مخ) کې راوړي دي ، دمعیار (۲) . محتسبین بیاپه هغه کې ری نه وهي

دا اختلافات دهمدې کتاب په (۲۹-۳۱ مخونو) کې ولولئ (۳)

وگ: گوربت مجله لومړی کال ۲ ګڼه- ۲۵ مخ (۴)

د کره لیکنې پښتو داوسنې هڅې

د کره لیکنې پښتو داوسنې هڅې

د نه تطبیق اوله هغې سره د مخالفت عوامل څه دي؟

انگریزي ژبې د معیاریت له پاره زاړه دیني متون (ټکستونه) درلودل، عربي ژبې هم درلودل او ځینو نورو ژبو هم. ارواښاد علامه رشاد وایي "عرب که مثلاً د قریشو لهجه غوره یا معیاري گڼي هغه خو قرآن پکښې نازل سوی دی اما په پښتو کې خوداسي یو متن مورږنه لرو چې هغه دي تقدس هم ولري او هغه دي دومره جامعیت هم ولري او دهغه تلفظ دي یا دهغه لیکدود دي مورږمنو" (۱)

(۱) ځکه نو کله چې د دې ژبو د معیار اړتیا منځ ته راغله، د غوزرو متونو د معیاري ژبې د یوه تاداوپه توگه ستررول ولوباوه. خو په پښتو کې مورږناړه دیني متون نه لرو. د خیرالبیان متن خودروښان پیرپه ژوند کې لادرو بزه خپلود اور لمبوته اچاوه. تر لسمې هجري پېړۍ وروسته چې نورادبي کلاسیک متون راپاته دي، په هغو کې د خطا نوله خوالا سونه وهل سوي دي. دهغو لهجه، د جملو جوړښتونه د خطا له ذهنیت سره سم تغیر ورکړه سوی دی (۲). ځکه نو د معیاري پښتوله پاره په دغه مشخصه برخه کې د نورو هیوادو د ژبو هانو پر پلوباندي ترمزله رسیدلای نه سو. مورږ باید د پښتو په برخه کې خپله مشخصه او د ژبې او دهغې دویونکوله عیني او واقعي حالت سره سمه لارواخلو. لکه وړاندي چې موخو واره ویلي دي، پښتو د پښتنوله ژوند څخه سیوا په خلا کې مطالعه کولای نه سو. دا خبره د لمر په شان یو حقیقت دی چې پښتو د خپلو گاونډیو ژبو په پرتله وروسته پاته سوی ده او د پوهاند دوکتور زیار دا خبره دکاڼي کرښه ده چې ویلي یې دي:

د پښتو د فرهنگي سیالۍ کمزوري او وروسته والی د خپلې وروسته پاتې ویونکې ټولني پایله ده. د دې جرړه باید په اړوند ټولنیز بشپړتیا یې بهیر کې وپلټو او هغه دا چې دیولر تاریخي - جغرافیایي او نورولاملونو پر بنسټ پښتني ټولنه په یوه وروسته پاتې منځ ځمکواکي ټولنپیر (فورماسیون) تېرني پېر کې (۳) ځنډېدلې پاتې او یوه برخه یې چې ځمکواکي (فیوډالي) هغه ته رسېدلې، بیا هم ترډېره پښه پر ځای پاتې شوې، نو په دې توگه پښتانه له هندي او اریاني (پارسي) خپلوانو او گاونډیو سره په هیڅ ډگر کې د سیالۍ جوگه شوي نه دي او په ټولیز ډول ترې لږترلږه

یو ټولنیز پراو وروسته دي ... (۴) دې او دې ته ورته نور و عوام لونه یوازې دا چې پښتانه یې له خپلو گاونډیو څخه یو ټولنیز پراو وروسته پاته کړي دي ، بلکې دهغوی د ژبنيو گړدودو تر منځ اړیکې یې هم سره لیرې ساتل سوي دي. د پښتو د بېلابېلو لهجو و یونکي ان تر داندو کلونو پوري لاهم یو د بل په ژبه باندي په پوهېدلو کې جدي ستونزي درلودې. دیوې پښتو د منځ ته راتگ له پاره دهغې د ویونکو تر منځ یو والي او نزدېکت ته اړتیا سته. هرکله چې دغه ارمان تر سره سي بیا به د ژبې د یو کېدلوله پاره یوه کوچنۍ هڅه هم د پرکار و کولای سي. د ژبې د ویونکو تر منځ نزدېکت ځانته مشخصه ټولنیزه او اقتصادي زمينه غواړي. د ټولنیزو او اقتصادي ژوند په یوه مشخصه مرحله کې دغه راز نزدېکت ممکن کېدلای سي. دغه ټولنیزه او اقتصادي مرحله ځینو پوهانو د سرمایه داري نظام ټینګښت بللی دی او د ژبې د معیاریت خبره یې د دغه راز یوه نظام په سته والي کې ممکنه او (عملي گڼلې ده چې تر ډېره ځایه یې خبره د منلو وړ هم ده) (۵)

لکه وړاندي چې مي اشاره ورته وکړه ، پښتانه درې څلور لسيزي وړاندي یو د بل په لهجو د پر لږ پوهېدل. اوس د استونزه لږ څه مخ پر حلېدو روانه ده. زما خپله د پوهنتون تجربه دیوه عیني واقعیت په توگه داده چې د پښتو ژبې د ویونکو تر منځ د لهجوي اختلاف له امله له بده مرغه فاصله سته. مورچي د پوهنتون په لیلیه کې د لومړي ځل له پاره د پښتو د بېلابېلو لهجوله ویونکو سره د یو ځای کېدو زمينه و موندله ، هلته په دغه واقعیت باندي د پښه پوه سوو. هورې به مورچه یو د بل پر ټوکو خندانه راتله. که مورچې کندهاریانو به پخپلو منځو کې ټوکي کولې او ژبني ظرافتونه به مویوبل ته سره تبادلې کول ، پکتیا وال او ننگرهاریان به اریان راته تللي و او پوښتنه به یې کول: د اتاسي پر څه خاندی؟ دغه راز مورچو وخت دوردگو د ټوکو د اورېدلو پړوخت له هم داسي حالت سره مخامخ سوو. له دې څخه ښکاري چې درې څلور لسيزي وړاندي لاد پښتنو محصلینو تر منځ د لهجو په پوهېدنه کې مشکلات موجودول. د استونزي اوس ورو ورو د حلېدو پړو وړاندي دي خومزله ته لاد پر مورچو نه پاته دي. نوگوياهغه شرایط چې له دې ټولو لهجو څخه دیوې معیاری لهجې دراوتلوله پاره لازم دي ، لاتراوسه پوري نسته

د نړۍ دنورو ژبو تجربو رانېولې ده اولکه تاسي چې دانگلیسي ژبې په برخه کې ولوستل ، د معیاری ژبې تر ټاکلو وړاندي باید دهغې د لهجو ټول لغات حتی المقدور راغونډ سي. په

پښتو کي د اکار خو لڅه کوي ، د پښتو لهجولو غوي زېرمي له سره کتلي سوي نه دي . د پوهاند زیار صاحب انفرادي هڅي په دې برخه کي دستایني وړدي خو کافي نه دي . که د پښتو د ټولو لهجوله کتني څخه مراد هغه هڅي وي چي د افغانستان د ژبپوهني د اطلس برابرولو پړوخت (۱۳۴۱-۱۳۵۱ ش) سر ته رسېدلي وي ، نو دهغو څېړنوپه سرنوشت خو تر ۲۰۰۰م کال پوري ددغي موسسې مدیر ارواښاد داکتر الهام لاهم خبرنه و . ارواښاد الهام په دغه کال لیکلي دي : ... د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي له څلمو پوهانو څخه یو ټیم جوړ شو ، چي اول وروزل شي او بیا د ژبو په ثبتولو لگیا شي . په دې ډله کي زیار ، اڅک او پالوال هم برخه لرله . دې ډلي ... د ژبني گړدود دیزاطلس د تدوین لپاره یې بنایسته بڼه مواد ثبت کړل . په آخر کي دغه مواد یونسکو ته وسپارل شول چي د افغانستان د آریاني اطلس ورڅخه تدوین او بیا خپور شي . خوله بده مرغه تراوسه پوري دهغه څرک ماته ونه لگېده .^(۶) د ارواښاد الهام د دغي پوښتني ته پوهاند زیار په حاشیه کي کښلي دي چي دغو پوښتنو غبرگون د کتاب په متن کي دی . ددغه اطلس د پروژي یو بل فعال غړي داکتر پالوال خولا دغه مواد کافي هم نه دي بللي . ده څو کاله وړاندي د اسی لیکلي دي : ... دغه دسره او مستندو لیکنوله پاره کافي ځکه نه بولم چي یو خو یو د ژبپوهني موسسې غړي ددغي وظیفې د صحیحې بشپړوني له پاره پوره نه وه تربیه سوي . دوهم- دوی په لازمه موادو او وسایلو مجهز نه چي د موسسې غړو کارځني اخیستی د ایران له (Questionery) وه . دریم- هم هغه د پوښتنو کتاب پاره ترتیب سوی و نه د افغانستان له پاره . څلورم- که څه هم د افغاني ژبو د اطلس پروژه د یونسکوله خوا څخه حمایه کیدله مگر بیا هم د موسسې د غړوله پاره د کار او سیدني او حمل و نقل مصارف او نور تسهیلات برابر سوي نه وه . ځکه نو په نامساعدو شرایطو کي د صحیحو او مستندو کارو غوښتنه یوه غلطه توقع ده .^(۷) ماله ارواښاد پوهندوی نور احمد شا کرڅخه اورېدلي وه چي ددغو څېړنو یو متن د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په الماریو کي ده پخپل لاس قلف کړی ساتلی و . پوهاند زیار صاحب اوس په دغه ترڅه حقیقت خبر کړو چي دغه دلسو کلونو د کار ثمره د حزب وحدت په لاس د کابل د جنگو پرمهال د اورپه لمبو کي لولپه سوه او داکتر زیار صاحب یې کله کله چي موقع ورته میسره سي د سویس د هیواد له کاپی- څخه گټه اخلي (۸) په هر صورت د مطلب خبره داده چي ددې ټیم د کلونو زیار او زحمت ثمره لا تراوسه د سویس له الماریو څخه راوتلي نه ده او په پراخه توگه عامه استفادې ته وړاندي سوي نه ده . هرچاته د سویس

(د تګ امکانات نسته چې استفاده ځني وکړای سي. د پښتو لهجو څېړنه که سوې هم ده نو د جوړښتو شکلونه به یې په انفرادي توګه ثبت سوي وي. دلغوي پانګي ثبت خولاتراوسه په (structures) کې و غاړو ولاړ پاته دي. که څوک دا ادعا کوي چې دلغوي پانګي ثبت هم بشپړ سوي دي، دا نو تر یوې شاعرانه غټبازی په هاخوا بل څه نسي ګڼل کېدای.

پوښتنه داده چې دیوې پښتو او یوه لیکدودله پاره هڅي ولي ځای ته نه رسېږي؟ ولي یې مخالفین پیدا کړي دي؟ هرو مرو څه خبره سته. خامخا ځيني عيني او تر ذهن د باندې علتونه موجود دي چې د دغې مخلصانه هڅي په لار کې خنډ لوېږي. د دې پوښتني جواب په دې ساده استدلال کې نسي موندل کېدای چې له نوي بدلون سره تل زاړه عنعنې پال مخالفت کوي. داراز استدلال تر علمي تاد اوزیات پر سیاسي بنسټ ولاړ دي. د پښتو دیوه واحد لیکدود او واحدې ژبې له پاره خود چا خبره زاړه دود پال پر لویه لار ایله کړی، حتی په نوي پوهنه او ژبپوهنه سمبال کسان لا پر یوه لار روان نه دي او د معیاري لیکنې ژبې پر ټاکلو باندې په یوه خوله نه دي. بناغلی زیار صاحب پخپله وروستی مرکه کې وایي چې دوی یو پروسیجر د مرحوم حبیبی او مرحوم خادم او ډاکټر دولت محمد لودین په ګډون لاسلیک کړ خو خادم صاحب بیا مخالف شو او ویې ویل چې زه د حبیبی صاحب او دده د پیروانو لار په رسمیت نه پېژنم او بغاوت یې وکړ... (۹) حقیقت دادی چې زموږ د مشرانو استادانو علامه رشاد، ارواښاد روهي، مرحوم الهام، ارواښاد شاکر، مرحوم عطایي، رفیع، ډاکټر پالوال، او نور ولیکنې ژبه له هغې ژبې سره چې مورته د معیار په نامه رانېول کېږي، له مخکې تر اسمانه توپیر لري او حتی پخپلو منځو کې هم یوله بله سره فرق لري. د اپوهان چې مایې تاسې ته نومونه وړاندې کړل، ټول د ژبې خواخوږي او پر پښتو مین کسان وه او دي. زما خپل استنتاج دادی چې د دې لارې اصلي خنډ پخپله د پښتو ژبې او پښتنو په اوسني ټولنیز، اقتصادي، قبیلوي او سیاسي حالت کې دی، دې کارته د پښتو او پښتنو په نه امداد کې دي. هغه راز مادګي چې مایې د نورو ژبو په برخه کې یادونه وکړه. له دې بنيادي عامل سره چې نور واړه او کوچني عوامل ملګري سي نو بیا د ریشا صاحب په اصطلاح خبره بېخي غږ که سي*

تاسې وړاندې ولوستل چې په انگلستان کې د باسوادو خلګود فیصدي په پام نیولو سره لاهم د سټنډرډ ژبې د خوښت هڅي چې له ۱۴-۱۵ میلادي پېړۍ څخه راپیل سوي وې، ایله د ۱۹ پېړۍ

په سرکي دنسبي برياليتوب او عموميت مرحلې ته ورسېدې. خودپښتنود عمومي بېسوادۍ په سته والي او د بې ثباتو حکومتو، انقلابو او پاچا گڼستيو په موجوديت کي څرنگه ادعا کولای سو، چي د پښتوله پاره د معيار انفرادي هڅي د بري لوړ پور ته رسېدونکي دي.

په کوچنيو او اړخکي عواملو کي يو عامل پخپله د دغه خوځښت د لارويانو په عمل او کړو کي پروت دی، پخپله په پوهاند صاحب زيار کي پروت دی، چي د دغه حرکت موسس او تيوريسن دی. (۱۰) پوهاند زيار صاحب دخپلو عقايدو او نظرياتو پر سموالي باندي دومره ډاډه دی، چي حتی ديوي سالمې مشورې د منلو له پاره لاهم تيار نه دی. دی خپل ځان ته ټاکلي اصول او خپل استنتاجونه دکاني کرښي بولي. پوهاند الهام په دې برخه ډېره محتاطانه اشاره لري اوليکي زيار... په ډېرو برخو کي په خورازيات باور او ټينگار غوڅ حکمونه کوي او بنايي کومه ورځ دی پخپله هم يو ځل بيا پرې کتنه وکړي. (۱۱) پوهاند زيار صاحب په دې برخه کي دوستانه انتقاداته لا غاښ ماتونکي جواب ورکوي. زه د دوی دغه عادت د دوی پر سياسي او ايډيالوژيکي تفکر باندي تاوانوم. زيار صاحب په سياسي لحاظ په يوه داسي ايډيالوژيک محيط کي رانښکېل سوی و، چي په ليکنۍ ژبه کي يې د سختو او حتی پاروونکو جملو او عبارتو کارول، له طبقاتي دښمن سره د نه پخلا کېدنې مضبوط دليل گڼل کېږي او په محاسنو کي يې شمېري. پوهاند صاحب زيار له دغې ايډيالوجۍ سره خپل عقيدتي اړيکي هيڅکله هم پتي کړي نه دي او تل يې په زغرده بيان کړي دي. داد د دوی د سياسي زړه ورتيا لوی ثبوت دی خوله بده مرغه يې د دوی علمي دريځ ته زيانونه رسولي دي. د دغې ايډيالوژۍ په ادبياتو کي د ټولنوړيوالو نورمونو پر خلاف، د سياسي مخالف له پاره د ځنځيري سپي لقب ورکول رواخه، چي دستايني وړکار دی. دوکتور زيار د خپلي معياري ليکنۍ ژبي د منع ته راوړلو د حرکت مخالفان هم په دغه شان ادبياتو وهل او ټکول. د دوی له يوه جوړسوي لغت سره چي چا مخالفت کړی دی، دوی يې په مقابل کي غاښ ماتونکي جواب ورکړي دی. دوی پخواني مشران پوهان په انک (توهين) سره دودپال وبلل اوله دودپالو سره يې شعار وړاندي دنوي دورانسازه... پر لور ورکاوه. له دودپال څخه به خلکو د مرتجعينو او رجعت پسندو معنا اخيستله. پوهاند صاحب په يوه مرکه کي چي په کتابي شکل چاپ سوې ده، د دغو مخالفو (دانشمندانو په باب ډېرزياتي کړی دی چي وايي: کاروان به تيريري او سپي به غيږي) (۱۲)

دیوې پښتو! خو څښت هغه وخت خپل علمي ارزښت له لاسه ورکړ، چې د ثور انقلاب په ارزښتونو کې وگڼل سو. دا هغه وخت دی چې پر هیواد باندې د کمونیستي او سوسیالیستي استبداد ډار وونکي څپې مسلطې وې. له هراقلابي عمل؟ سره مخالفت له سر سره لوبې وې. دا مخالفت که د سر په زیان تمام سوی نه وای نو لږترلږه خوله وظيفې څخه د برطرفی اوله بې سرونو شتی سره د مخامخ کېدلو په بیه هرو مرو تمامېدئ. د دغې واهمې اغېزه وه، چې پوهاند ډاکټرالهام لاد مقاماتو د ترټیني له ډاره ځان په ذهني کارگرانو کې وشمېره (۱۳) چې زما یقین دی پخپله د الهام مرحوم په نزد به هم یوه بازاری سیاسي اصطلاح وه. د ژبې د معیاري کولو له دغې مشخصې انقلابي هڅې سره د پښتنو پوهانو ستر غیرگوندي اکثریت مخالفت ډوله ملاحظات درلودل. دغه وخت له بده مرغه د هیواد علمي مرکزونه له صلاحیت لرونکو مقاماتو څخه خالي سوي وه. ارواښاد حبیب الله تری، استاد شپون، ډاکټر پالوال د مهاجرت لاره اخیستې وه. علامه رشاد د ثور انقلاب له شامته په نامردی سره تقاعد ته سوق سوی و. له علمي مرکزو څخه لیریتوب او هغه هم د بې وخته تقاعد په نامه، علامه مرحوم د ځان په حق کې ناحقې گڼله او دې کار د ونه ځورولی و، چې ډېر کلونه یې له خپل نامه سره متقاعد پوهاند کینس. ارواښاد روهي که څه هم د هیواد خپلواکی ته گوانو نو سخت ځوراوه، خونه یې غوښتل له انقلاب سره په مخامخ مخالفت کې ودرېږي. د پوهنتون غیرگوندي استادانو هسي شپه سبا کوله. د ژبپوهني پر ډگر یوازي پوهاند زیار پاته و اوله هغه سره د انقلابي دولت ټول امکانات او مساعدتونه ملگري سول اوله هغو څخه په استفادې سره یې د معیار کورنگي ته پونده ورکړه. دا حرکت یوازي او یوازي پرفردي اراده ولاړ حرکت و او د هغه وخت صلاحیت لرونکو مشرانو پوهانو ټولو ورسره لیکلی. او نالیکلی مخالفت څرگند کړی دی.

خود انقلاب ځواک د چامخ نه کاته او نتیجه داسوه، چې پر پښتنو ځواکي باندې د انا بللی مېلمه وټپل سو. دا چې اوس د هغه له پاره تاریخي سوابق جوړېږي او د پخوانیو ژبپوهانو نومونه اخیستل کېږي، دارواښاد الفت او نورو مشرانو له خولې د موافقې په باب نقل قولونه لیکل کېږي، ټولي هغه افتراگانې دي چې مفترې به یې خدای ته ور وړي. دا افتراگانې هغو هڅو ته ورته دي لکه د پتي خزاني مخالفینو، چې د علامه حبیبی، استاد کامل او نورو مشرانو تر مړینې وروسته را منځ ته

کړې وې. زما یوه ساده پوښتنه داده چې که دغه ژبپوهان د چا خبره ددې نوي جوړې سوي پښتو پلویان وه ، نو یې بیا ولې همدار ژبه نه لیکله. د دغو پوهانو او ژبپوهانو د لیکنې ژبې په :
خوند خو څوک مې پرې نه. تاسې دا څو عبارتونه وگورئ

ارواښاد بینوا په هغه ژبه لیکنه کوي ، چې دده خپل پښتانه یې په ورځنیو خبرو اترو کې کاروي .
: تاسې دده دالاندي متن ولولئ

د پخوانو پښتنو د عامې طبقې او غریبانو خو همدونې دلاسه وسوه چې پښتو یې د زمانې د هر راز طوفاني هرج و مرج څخه په خپلو سینو کې وساتله او تردې وخته یې را ورسوله. په سووسو او ژبې شاعران پکښې پیدا سوه او دخپلې ژبې ادب یې ترخپله وسه پوري ، دنور په زرو کالو روزل سوو ژبوله ادبه سره تقریباً څنگ پر څنگ ودراره. که څه هم دوی شاهان نه وه ، مگر بیا یې هم خپل د غریبې په کور کې دملي پانگې زیاتولو د پاره رازراز (پتې خزاني) راغونډي کړي دي ، چې اوس یې کله د سلیمان ما کوله کیږدی. څخه نیمه چپاوسوي خزانه راباسي او کله د محمد هوتک پر (پته خزانه) چې د پښتو د هر راز مرغلرو په ده پېښیري .... (۱۴) په دغه پښتو متن باندي به د معیار محتسبین هرو مرو د سیمه ییزې لهجې نوم کښېږدي ، خو زما پوره باوردئ ، چې د پښتو د هري لهجې و یونکي ته په زړه پوري دئ او خوښیري یې

دارواښاد استاد گل پاچا الفت پښتو خود (خو) ځای نه لري. سرترونو که دا ولس پښتوده او ټول پښتانه چې یې ولولي ، هرو مرو به ژبې پرته کوي. دایوه نمونه به یې ولولو

د انسان په وجود کښې دوه شیهه په برعزیز معلومیري چې یوه ته زړه او بل ته دماغ وایي. له دماغ نه . علم او فلسفه پیدا شوه اوله زړه نه شعراو ادب

اروپایان زړه د عواطفو او نفسي احوالو ځای گڼي ، مسلمانان دایمان او عقیدې ځای ته زړه وایي. صبر، رحم، کرم، شجاعت، سخاوت د زړه کار دی. عشق او مینه په زړه کښې وي شعر له زړه نه الهام اخلي اوله زړه سره کار لري .... د عواطفو روزل د زړه کار دی او شعر ته د عواطفو او احساساتو د ظهور او تجلیاتو کوه طور وایلی شو .... همدغه عواطف او احساسات چې د شاعر له زړه (نه الفاظو ته رانقل شي شعر ترې جوړ شي او په زړونو اثر کوي). (۱۵)

علامه رشاد خولکه پخپله چې دروند او متین شخصیت و، لیکنه یې هم درنه او په عین درنښت کې بیا (که یې د معیار محتسبین په سیمه ییز تورونه کېږي) خوږه ده. راجئ چې ویې لولو

په نړۍ کې دریا بونه ډېر دي او په هغو کې د کښتو څه کمی نسته. زه چې گورم په دغو کښتو کې د پښتنو کښتۍ یوه څښمېدلي تند باد پسي اخیستی ده او په ډېره تیزی سره یې دنا بودی د گرد او لورته پوري وهي. زموږ د دریا ب داو بو پر مخ نوري کښتۍ هم لیدلي کېږي خو هغه دې توپاني بلانه دي پسي اخیستی. زه نه پوهېږم چې د پښتنو په کښتۍ کې دامقناطسیت څنگه پروت دی چې زموږ د دریا ب له هري غاړې څخه هر توپان چې پیدا سي و خپلي خواته راکشوي. زما په خیال کېدای سي توپانونه د پښتنو پر بلا وهلي کښتۍ مین وي اوله هره یې بادبانو مچولو ته په ډېره لېوالتیا رادانگي.

آد پښتنو خوا خوږو! بلا مو واخلم لیخي راوغړئ او پایڅې رابده وئ، یوه ډله د بد بختۍ دمقناطیس په لټه کې سئ که مو وموند د دریا ب تل ته یې ارتاو کړئ چې بیا د نړۍ مخ ونه ویني، بله ډله د کښتۍ (هغه بادبانونه و شکوئ چې د توپان بلا پر مینه ده). (۱۶)

اروا بناد کاندید اکادمیسن سرمحقق محمد صدیق روهي چې کله یوه علمي موضوع لاهم بیانوي، ژبه یې پرچانه درنېږي. تاسي دده د لیکنۍ ژبي جوړښتو ته فکر وکړئ چې څومره روان دي؛ میتود په اصل کې د میتودوس) په بڼه یوناني کلمه ده چې په لغت کې طرز العمل (دیوې چارې د سرته رسولو طریقې) ته ویل کېږي. په عربي-دري-پښتو ژبو کې د میتود په ځای د اسلوب، طریقې، روش، دود کلمې هم استعمالېږي. میتود د لو جی د میتود پوهنې معنی لري. میتود د لو جی د فلسفې یوه څانگه ده چې په عام ډول د علم او په خاص ډول د هر څانگې علم د څېړنې منطقي اصول بیانوي. (۱۷). د ژبي رواني یې له دې امله ده چې د سوچه توب ناروغي وړلو بدلې نه ده. د افادې له پاره یې د خیل غیر پښتو لغتونه کار کړي دي هم یې مطلب په بڼه توگه په بیان کړی دی او هم یې د ژبي خوند په زیات کړی دی.

اروا بناد پوهاند حبیب الله تری هم د مطلب اداینه دلغاتو تر سوچه توب نه قربانوي. دی لیکي: کوم څیړونکي او مولفین چې وایي ترکی خلیجان د زابلستان په ځایي خلکو کې منحل شوي او په نهایت

کې په پښتو غلځیانو بدل شوي دي هغوی په حقیقت کې دا خبره تصدیقوي چې لږترلږه د دوهمې او درېیمې هجري پېړۍ په حدودو کې و زابلستان ځایي او سپدونکي پښتانه وو، ځکه جهان نامه وایي چې ترکو خلجیانو خپله ژبه بایلو ده او د زابلستان د ځایي او سپدونکو ژبه یې زده کړه. که ترکو خلجیانو د زابلستان د ځایي خلکو ژبه زده کړې وي، که د غلځیانو ژبه تر اوسه پښتو وي او غلځیان او خلجیان هم سره یوشی وي، نو د خلجیانو د مهاجرت په وخت کې به د زابلستان د ځایي او سپدونکو ژبه هر ورو پښتو وه. که نه وي نو نه باید خلجیانو پښتو زده کړې وي او نه (باید د غلځیانو ژبه پښتو وي).^{۱۸}

دارو ا بناد پوهاند د وکتور محمد رحیم الهام ژبه هم د د خیلو لغاتو پرمخ خلاصه ده: په همدې ترڅ کې دانستیتوت ترجمو پدو مخکې او وروسته د پرکسان د عصري ژبپوهنې د زده کړې لپاره بهرنیو هیوادو ته لېږل شوي وو او لېږل شول، چې په هغو کې عبدالاحد یاري، نوراحمد شاکر، حبیب الله تږي او ما پخپله په امریکا کې، عبدالحکیم هلالی، لودین، پولاد، ماه گل، په شوروي اتحاد کې، اشک په هندوستان کې اوزیار په یورپ کې د ژبپوهنیزو علمونو لوړې زده کړې ترسره کړې. دا خلک په هیواد کې د ژبپوهنې په بېلابېلو څانگو کې په تدریس، تحقیق او ترجمو بوخت شول اوله خپلې و سې سره سم یې کم یازیات علمي خدمتونه وکړل. د تږي اوزما توجه او تمرکز به زیاتره پر عمومي تشریحي ژبپوهنه باندي او تدریس موکاوه...^{۱۹} په دې لنډ مثال کې تاسي وینی چې ارو ا بناد الهام مطلب په ډېره روانه ژبه بیان کړی دی.

د (تحقیق، تدریس، ترجمو، توجه، تمرکز، ...) لغتونه یې پیریان پر سترگونه دي راغلي. ځکه نه دي راغلي، چې دی پوهېدی چې د خیلو لغتونو ادې او بابا چې دهرځای وي، خوچي ژبي ته ننوتل، دهغې ژبي خپل مال گرځي او په استعمالو لویې څوک نه گناهکار کېږي.

دا استاد شپون نثر خوبیا په بل لایزار کشش لري. زه پکښې ورکوم چې کومه برخه یې انتخاب کړم، : اخرمي د (گتیايي) له اول مخ څخه اوله برخه راواخيسته

داد کا پرشی لانه وراغلی او هرشی هماغسې و چې پلرونو را پرینې وو. غم بنادی ټولي آشناوي هسي نه و چې دنیا گل و گلزار و ه خوموږ ورسره روږدي وو، قادر او حاجی زرداد لاهم خپل سودونه

خوړل؛ شاه محمد دوکاندار لاهم چې می تللې دړه یې وهله؛ مور هلكانولاهم دگاونډو دهقانانو د پالیزنه خټکي غلاکول؛ کوډگري او فالبینې لاهم خورجینې په شاکورپه کورگرځېدې؛ دکولملايان لاهم دکونډو او هلكانوسره پرتوگ ښکلي گیر کېدل. خوهرڅه پر خپل ځای وو او که چاشکایت درلود نو دخپلي ټنډې او تقدیرنه ورپېښه شوې وه...*

پوهاند زیار صاحب چې دخپلي جوړي کړي ژبي پر خلاف لیکنه وکړي نو دهرچا لپاره ډېره خوندوره، محاورې ته نزدې او کره وي لکه دالاندي مثال چې ما په تصادفي توگه رااخیستي دي:

* استاد حبیبی ددغه لرغوني فرهنگيالي هیواد دیوه پیاوړي پوهاند، لیکوال، څېړونکي او مؤرخ په توگه خپل ټول ژوند همدا راز علمي څېړنو او پلټنو ته وربښلی او څنگه چې (لټونکي موندونکي دي) نو داسي ډېرو پټو خزانو پر را برسېرونه بریالی شوی هم دی. د غوریانو، سوریانو، لودیانو، لویکانو، د سوات او کونړ د امیرانو او داسي نورو افغاني او بیابستنو واکمنانو او سوبمنانو برسېرونه او پېژندنه یې ددغو خبرو ځلاندي بیلگې او ساري بلل کېږي. (۲۰) خوچې دکره ژبي: لیوالتیا ورولاړه سي، نوبیا ځوانانو ته پښتو گرامر په داسي ژبه ورزده کوي، لکه دالاندي بیلگه

* په پښتو کې کړا وون هم له پښوییز چار او هم له رغاو نیزپلوه یو مخیز آریاني دی او مرستیال کړونه، لکه (ول، بودن) او شو (شدن) هیڅکله په هندي کې نه وو، بلکې یوازې (هو) او (تها) پکې کارول کېږي. همدارنگه په پښتو کې مخکړونه یا کړوال مختاړی (فعلي پيشوند) دودلري او په هندي کې یې څرک نه لگي. په پښتو کې او سترمهال له وسمهال کړسره د(به) وییکی په ملتیا جوړېږي، حال دا چې په هندي کې او سترمهال له یوه ستاینو میزرو ستاړي چې له آره یې کړواله ده، رغېدنه مومي (لکه کرونگا) دغه روستاړی د ستاینوم په څېر نینه او ښځینه، یوگري او ډېرگري لري او اوږون مومي. * یا... موخه دا چې پښتو دپارسی په پرتله دا وستا او زړې پارسی ترمینځه یو منځوال اکر یادریخ لري او د نوم اوږون له پلوه په یوه زیات لرغوني پړاو کې ټیکاو مومي؛ هرگوره د کړاوږون له پلوه پښتو زیات ونجون موندلی دی. (۲۱) نوچې له یوې خوا موضوع ترخه علمي موضوع وي او .. له بلي خوا یې ژبه دغسي نابنده وي، دلوستونکي اریان دي نو خدای مل سي

له تیرو مثالو څخه به تاسې ته څرگنده سوې وي ، چې د پښتنو ټول پوهان او ژبپوهان هغه ژبه نه لیکي ، چې مورته د معیاري په نامه راښوول کېږي .

لکه وړاندې چې مې وویل ، د ژبې د معیاري کولو له هڅې سره مخالفت هغه وخت زیات سو چې د ا هڅه د ثور انقلاب له ارزښتونو سره وتړل سو . ماته په لومړي سر کې داسې ښکاریدله چې له دې حرکت سره د مخالفت اساس به هغه د چا خبره له علي سره محبت نه بلکې له معاویه سره دښمني وي خو وروسته مې پښتو ژبې ته د دې حرکت په تاوانو سر خلاص سو او د پوهانو اندېښنې راته معقولې ثابتې سوې .

لکه د ثور انقلاب د دفاع له پاره چې د ټولني د دانسته وو کسانو پر ځای له العوام څخه کار واخیستل سو ، دغه راز د معیاري ژبې دا اوسنی خوځښت هم له څو گوتوپه شمار محدود و او معدودو منلو لیکوالو پرته نور د خالي ذهنو پښتو مینو زلمیانو پر اوږو بار سو او په پر مخ بېولو کې یې له هر راز ماکیاو لیستې لارو چارو څخه کار واخیستل سو او اخیستل کېږي . د دغو زلمیانو معصومو مغزو ته د معیار محک داسې تلقین سوې و ، چې که چا د پښتو افعال (سو ، سي ، ...) په (شو ، شي ، ...) وکښل ، گویا معیاري پښتو یې ولیکله . څرنگه چې په دغه اوسني د چا خبره کره پښتو کې شین سالاري واکمنه ده ، ځکه یې نو د معیار په نامه منلې ده او نور یې په گټه او تاوان کې ری نه دی وهلی . کنه ، زما یقین دی چې همداز لمي له دغې نوي راتوکېدونکې پښتو سره دان د پاسه مشکلات لري خو پر خوله یې نه راوړي .

د مسألې یو بل خواشینونکی اړخ دادی ، چې پښتانه د نزدې یوې نیمې پېړۍ راهیسې دیوې نامطلوبې او تپل سوې کرښې له امله تردو و بېلابېلو اقتصادي او ټولنیزو نظامونو لاندې ژوند کوي . دې عیني واقعیت د کرښې د وروخواوو پښتنو په فرهنگي او کلتوري او ژبني برخه کې توپيرونه ایجاد کړي اوله بده مرغه په ځینو برخو کې یې توپيرونه ژور کېږي . د دې عیني واقعیت مسخه کول او پر هغه باندې سترگې پټول د مسألې واقعینانه چاره نسي کېدلای . دې بېلابېلو نظامو د وروخواوو پښتنو ته د ژبنيو او فرهنگي فعالیتو یو له بله بالکل جلا زمينې برابرې کړي دي . دارو اښاد د نوميالي داخبره خورا ژوره رېښه لري چې ویلي یې وه هغه آزادي چې جعفر اڅگزی

یې په بلوچستان کې د نظامي جنرال د کلکي دیکتاتورۍ په دوران کې لري ، نوميالي یې په ټوله ژوند کې ، حتی د معتبرۍ په حالت کې لاهم سلمه برخه په خوب نه ده لیدلې. (۲۱) د دواړو خواوو پښتنو سیاسي دلچسپيوهم د فرهنگي او ژبني فعالیت جريان ته تاوان رسولي دي. د کرښې په یوه خوا کې د پارسي ژبې د ربارواکمنۍ او په بله کې د پنجابۍ

حاکمیت پښتو ژبه د فرهنگي ژوند په ډگر کې د یوې دوهمې او دریمې ژبې درجې ته راټیټه کړې ده او د ضرورت ژبه سوې نه ده. د همدې واقعیتونو دا غېږې له امله په پښتو کې د یوې معیاري لیکلاري او لیکدود درامنځ ته کېدو او پر هغه باندې د بشپړ توافقي په لاره کې خنډونه او ځنډونه لوبدلې دي. د کرښې د دواړو خواوو خاورو پښتنو د ډېرولسيزو په دوران کې د دې خنډونو او ځنډونو چاره بې له دې چې د مسئلې عیني او واقعي حالت ته پاملرنه وکړي ، د مېلمستیاوو د مېز . د سر په فیصلو باندې کړې ده او طبیعي ده چې اغېزه یې نه ده ښندلې

خبري به سره راغونډي کړم او خاتمه یې به په دې عبارت بشپړه کړم: یوه ژبه چې نه د دولت په سطحه قانوني ملاتړ ولري او نه د ملت په سطحه کې د سواد پیاوړې سابقه ولري او تر همدان ورځې پورې یې لا د الفبې د بشترتابه هڅې ته اړتیا په اولیتو کې راځي نو پر هغې باندې د نورو ژبو په تقلید د معیاریت جريان ازمويل او په دې ډول یې له خپلو ویونکو څخه پردی کول به له ظلمه پرته بل څه وي. زه نه پوهېږم چې د معیاریت په مینه کې ډوب لیکوال د دغه واقعیت په لیدلو او کتلو کې ولې رانده دي ، چې د دوی په دغه نوي ژبه باندې د دوی خپل پښتانه باسواده پوهنتون لیدلي . اولیسانسو وروڼه نه پوهېږي

وگ: گوربت مجله ، هماغه کال ، هماغه گڼه ، هماغه مخ (۱)

د دغه راز لاسوهنوبه پرېمانه مثالونه د ښاغلي ډاکټر پالوال په نوي کتاب 'معیاري پښتو' کې (۲) لوستلای سئ .

مراد یې ما قبل فیوډالي قبیلوي پراودئ. م. ه (۳)

پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼاکې - ۱۰۴ مخ (۴)

ارو ابناد الهام هم دغه شان وړاندیز کړی و چې یادونه یې په مخ کې تاسې ولوستله (۵)

پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼا کې - دویم ، دریم مخونه (۲)

پښتو چاپي آثار - ۲۵۹ مخ - ۱۳۵۷ ش کابل (۷)

ښکلا مجله - څلورم کال - درېیمه گڼه - ۵۴ مخ (۸)

ښکلا مجله - ۴ کال ، ۳ گڼه ۵۰ مخ (۹)

دا خبرې مې باید د عقایدو د تفتیش په معنا ونه گڼلې سي . زه د هرانسان عقیدې او افکارو ته (۱۰) .
د زړه له کومې درناوی لرم .

پښو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼا کې کتاب ته د پوهاند داکتر محمد رحیم الهام یادونه - پنځم مخ (۱۱)

زیار - د پښتني فرهنگ يو ځلانده ستوری - ۱۵۵ مخ (۱۲)

پښتو پښویه - سریزه (۱۳)

پښتوروزنه - ۳۹ مخ (۱۴)

لیکوالي - ۷۸ مخ (۱۵)

د علامه مرحوم له نوي چاپ سوي اثر (ادبي نثرونه ، ... ، ۲۰ مخ څخه (۱۲)

وگ: د پښتو ادبیاتو تاریخ - ۱۹ مخ (۱۷)

وگ: پښتانه - ۸۲ ، ۸۳ مخونه (۱۸)

د پښتو او پښتانه کتاب ته سریزه - درېیم مخ (۱۹)

وگ: نومورکي مورخین ته د پوهاند زیار صاحب سریزه - دریم مخ - ۱۳۵۹ ش (۲۰)

پښتو او پښتانه ... ۷۷ - ۸۲ مخونه (۲۱)

د پښتو د ټولنیز تاریخ مبادي - ۱۲۷ مخ (۲۱)

څه باید وسي ؟

اوس چې د معیاریت په باب زما خبرې تقریباً بشپړې سوې او د دغه خوځښت په باب مي خپل انتباهات ټول بې پردې بیان کړل ، پر هغو باندي به دا خبره هم ورزیاته کړم ، چې زه د معیاري لیکنې پلوی وم ، پلوی يم او پلوی به یې اوسم. درنو لوستونکو به زما په دې کوچنوي کتابگي کي ځيني هغه لغتونه ، اصطلاحات او ترکیبونه هم لوستلي وي ، چې د همدې جريان په بهر کي نوي منع ته راغلي دي. معنادا چې زه د هغو اصطلاحاتو استعمال ته هم حاضریم چې زما ژبه او فهم یې د هضمولو وړتیا لري. زما مخالفت له هغه اسلوب او جريان سره دی چې اوس د معیاریت په نامه د پښتورینې ورکاري او تاسي ته مي دهغه په معرفی کي خپل وس نه دی سپمولی. خدای دي وکړي چې د زړه په خبره سره پوه سوي یو. مگر دا خبره هم تر لمر راته څرگنده ده ، چې نه زما پر خبره څوک غور نیسي او نه زه په یکر سرد دغه اعتیاد مخه نیولای سم. د دې سرکښه بهر لاري ته راوستل ډله بیزکار او مفاهمه غواړي ، مسئولانه عمل غواړي ، د موضوع په جدیت سر خلاصیدل غواړي ، د پتو سترگو تقلیدي کارونو در بدل غواړي .... له دې لیکنې څخه زما مراد راتلونکي نسل ته خپلي غاړي خلاصول دي. ما چې دا هر څه لیکلي دي ، له خپلي خوږې پښتو سره مي د مینې په جذبې کښلي دي. اوس به د همدغي مینې په جذبې خپل څو وړاندیزونه درته وړاندي کړم او د (خډ . ماصفادع ماکدر) مقولې په ویلو به در څخه رخصت واخلم .

- د مرو جوغلتوله پاره دنو لغاتوله جوړولو څخه دیو څو کلونوله پاره دنصوح توبه وکارئ .
- همداچي موجود کړي دي ، درته بس دي . پر پردی چې پښتو اریانه په دې کي څو نه هضمولای سي . دراتلونکي له پاره که څوک تحسین کېدل ، که نفرین کېدل ، همدا جوړسوي ورته کفایت کوي .
- که دنو علمي او تخنیکي لغتوله پاره دلغت جوړوني اشتهاد رولاړه سوه ، ترجوړولو وروسته یې سمدلاسه د ټول افغان ، بینوا او نورو ویب پانوله لاري دنظر اخیستلوله پاره وړاندي کړئ .
- تر مشورې دمخه یې کورټ مه عاموئ . دا کار که دننه په هیواد کي ممکن وای خو بیخي به ښه وای .

هورې اوس د پښتو او پښتنو له پاره نه حمایه سته نه زمینه. داسې لوبه روانه ده، چې که یې خدای مه کړه همداسې دوام وکړي، نه به پښتو پاته وي نه پښتانه.

— د (سو) او (شو) نفاق اچوونکي اورته پیک (پکه) مه وهی. دا بهر خپل طبیعي جریان ته پرېږدئ. که یو وخت د ختیځي لهجې په شان، چې (سو) یې تر تاریخي او ژبنيو عواملو لاندې په (شو) بدل کړ او لویديځي لهجې هم دې بدلون ته غاړه کښېښووله، خو تر ښو به لاینه سي او کنه، په دې باندي نه د پښتو کورورانېږي نه د پښتنو. ختیځي لهجې دغه (سین) په فرمان جاري کولو سره په (شین) نه دی بدل کړی. اوس هم له هماغه تاریخي تجربې څخه کار واخلي. که د معیاري لیکنې لارویان د (شین) له کارونې سره د زړه مینه لري، نو دې پر همدې مسئله دي ډېر ټینګار نه کوي ځکه هر څومره چې پر همدې موضوع ټینګار کېږي، هغومره د (سین) عمر اوږدېږي. قوي او غښتلي تلفظونه خپل کار پخپله کوي. که (شین) خپل قوت په دغه تاریخي ازموینه کې په طبیعي ډول ثابت کړي، د لویديځي لهجې هرویونکی به یې د (مورنس پارسي وایي) په مصداق په ویلو او لیکلو باندي فخر وکړي. او که دانه وي نو په زور کلي نه ودانېږي.

— د پښتنو پر باسواد کولو باندي دي باید زور واچول سي. پښتو لیکنه دي ورزده سي. د هري لهجې پښتو چې وي، پروانه لري ځکه دلته وجود هم سربیره یوې پښتو ته رسیږي.

— د پېړیو پېړیو د خپلو لغاتو په اړولو او پښتو کولو باندي مه خپل وخت ضایع کوئ مه انرژي. دغه وخت د پښتو یو بل کتاب لیکلو ته وروباسی.

پښتو او پښتانه د خپلو لغتونو په څوار کړي. د څواری عوامل یې نور دي، چې ماورته په متن کې څو اړه مکرري اشارې کړي دي.

— پښتون د مدنیت په ګڼه سمبال کړی چې پښتو پخپله ورسره مدني او کلتوري سي. د خپله خوا آس ته کیزه (قیضه) مه وراچوئ.

— د نشراتو د بې شمېره تعدد مخه ونیسئ. لږ څپروني ډېرې حمایه کړئ، ویې ولولئ او بل ته یې ولولئ.

۱. په پښتو ژبه د هري خانگي کتابونه وژباړئ ، ويې ليکئ او خپاره يې کړئ

۲. د معيار په پلمه لغتونه مه وژنئ . پرېږدئ چې پښتو د يوه مفهوم له پاره شل لغته ولري .

د ټولو د کارولو هڅه وکړئ

۳. له لهجو سره مسئلونه چلند وکړئ . دې واقعيت ته ځير سئ ، چې لهجه په پښتنو کي لا تر اوسه هم

د تقدس درجه لري . له مقدساتو سره بېباکي د کورپايې نړوي . د لهجو مرگ وژوندم طبيعي جريان

ته پرېږدئ . ناحقه خپل ځانونه مه په خوني کوي

۴. د هري لهجې ويونکي چې ياست ، دخپلي لهجې لغتونه راټول کړئ او خپاره يې کړئ .

د اکار همدانن شروع کړئ . له لهجوي زېرمي سره که اصطلاحات (گړني) راخوندي سي ، خودزوی

(زېری به وي) ۱)

زه له خپلي پلرنی مېني څخه په فرسخوليري پروت يم . له زلميو کندهاريو څېړونکو څخه هيله ۱)

کوم چې دخپلي لهجې لغتونه راغونډه کړي . که ماته د مرستي اړتيا احساس سي ، زه ملاتړلی

ولاړيم .

په پښتو یې وکارم که پر پښتو

ضمیمه

په دې برخه کې زه خپلې هغه لیکنې راوړم چې په بېلابېلو وختو کې مې د کره لیکنې او نیولو گیزمونو په باب خپرې کړې دي. په دې ډول غواړم ونیسیم ، چې په دې

هکله زما هڅې نوي نه دي اوله ډېره وخته مې خپل نظریات او په ځینو

برخو کې اندېښنې له لوستونکو سره شریکې کړې دي. په دې لیکنو

کې به لوستونکي ځای ځای پر مکررو خبرو باندي ، چې

. د کتاب په متن کې هم راغلي دي ، پېښ سي

. زه دهغوله بابت به بڅښنه غواړم

په پښتو یې وکارم که پر پښتو

مور پښتانه باید د ډېوې مجلې احسان و منو، چې په دې تیاره شرایطو کې یې راته په خپله ژبه او پر خپله ژبه د څه لیکلو زمینه برابره کړې ده. په دې لړ کې مې استاد ډاکټر عبدالرازق پالوال هغه لیکنه په ډېره علاقه مندی سره ولوستله چې د ډېوې مجلې د دریم کال په لسمه گڼه کې یې دامریکانغ په نامه خپره سوې ده. د پښتو نشراتو په باب زما په زړه کې له ډېره وخته ځینې خبرې راگرزېدلې او د لیکلو زړه مې ځکه نه سواي کولای چې یو خود چا خبره الم نشرح هغه الم نشرح ده خو خوله د ملا عثمان غواړي، بل مې په ځان کې دوني بیچ هم نه لیدئ چې د دغه رازعمومي جریان په غېږدي و رسم. اوس چې مې بناغلي استاد پالوال پدل رامت کړئ نوبه زه هم خپل معروضات درته وړاندي کړم. وارد واره به یې له (په) او (پر) څخه راو نسلوم. د دغو دوو اداتو بیخایه کارولو ځینې بېخوندی، یا باید و وایم تېروتنې پېښې کړي دي. په اوسنیو زیاتره نشراتو کې دغه ادات لکه څرنګه چې باید وي، نه استعمالېږي او ځای ځای خولاداسې هم راته ښکاره سوې ده چې (پر) د (په) پر ځای په ارادې توګه راوړل سوئ او په پښتو کې دیوراز نوي انکشاف رنگ و رکول سوی دی.

په پښتويي و لیکم مجلې معناداده، چې دلیکني ژبه مې پښتوده، دمفاهمې وسیله مې پښتوده، پارسي یا انګرېزي یا کومه بله ژبه نه ده او پر پښتويي و لیکم معنا داده، چې لیکنه د پښتو ژبې په باب ده، یا یې پر ګرامر، یا یې پر تاریخ او ادب یا پر نورو اړخونو ډګرېم. زه چې اوس ځینې نشرات لولم زیاتره یې (پر) د (په) پر ځای راوړی وي. د مثال په توګه د ډېوې مجلې په همدغه گڼه کې چې وړاندي مې یادونه وکړه، یوه جمله داسې ده... دمغازو او لویو ځایونو ښینې ماتول، د ماشومانو او ښځو تنستول، په هغو تېری کول او بیایې وژل...

دلته په هغو تېری کول هغه راز معنانه وړکوي، چې دلیکونکي مرادده. دلیکونکي مراد دادی چې له بې سرپرسته ماشومانو څخه په غرب کې داسې ډلي جوړي سي، چې د مغازو او لویو ځایونو ښینې ماتوي، ماشومان او ښځې تنستوي او ښځوته بیا بدنامي وراړوي، بې عفته کوي یې. چې دغه راز مطلب باید پر هغو تېری کول وي، نه په هغو تېری کول. د په هغو تېری کول

دا معنا ، چې له دغو تښتول سوو بنځو څخه دنورو بنځو د بېعتی له پاره کار اخیستل کېږي . یالکه . مورچي ووايو په بنځويي غلاوي وکړي ، يعنې داغله د جنس له مخي بنځي وي .

د (پر) دغه راز بېخايه کارول په هيواد کي دننه هم رواج سوي و . کال مې دقيق نه دي په ياد ، چې کوم و ، په پوهنتون کي په يوه علمي سيمينار کي بناغلي زلمي هيواد مل د فاضل استاد پوهاند رشاد صاحب د مضمون لوستل زما پرغاړه راواچول . پخپله استاد سيمينار ته تشریف نه و راوړی . مضمون درحمان بابا د مړيني دنېټې په باب نوې څېړنه وه او عنوان يې و "رحمان بابا په کوم کال مړ دی ؟" . له دې عنوان څخه "رحمان پر کوم کال مړ دی ؟" جوړسوی و . د استاد مقصد خوداو ، چې درحمان بابا د مړيني سنه وښيي چې کومه يوه ده ؟ ۱۱۱۸ هجري قمري که ۱۱۲۸ هجري قمري . خوترلا سوهلو وروسته د جملې معنا داسي اوبنتې وه چې گويادليکوال مطلب دادی چې رحمان بابا په څوکلنۍ کي مړسوی دی . پر کوم کال مړ همدغه مفهوم افاده کوي . په داسبا چې مې استاد ته د سيمينار بيان کاوه او په ضمن کي مې د څېړني د عنوان يادونه ورته وکړه ، په خندا يې راته وويله چې "معيار ي کړی يې دی" . خوزه پوه سوم ، چې له دغه رازلا سوهلو څخه خوښ نه و . پر کوم کال مړ ترکیب مې په ډېوه مجله کي هم يو وار په سترگه سوی دی چې په ناسم ډول يې کار کړی و . ماته د يوې پېښې دوخت دنسوولو له پاره د (پر) کارول هله غوره ايسی ، چې وغواړو پر کال : سربېره يې د مياشتي ورځ هم وښيو . د مثال په توگه

زه په يوزر ودرې سوه شپږو يشتم هجري شمسي کال ددلو ي پر شپاړسمه زېږدلی يم . دلته چې د مياشتي و ورځي خبره راغله نو (پر) کارول پرځای کار دی . يا روسانو په يوزر ودرې سوه اته پنځوسم کال د جدي پر شپږمه پرافغانستان يرغل وکړ . د (پر) نور موارد به هم راوړم . پلانی يې په توپک وواژه او هابل يې پر توپک وواژه . په لومړي مثال کي دوژلو و سيله توپک دی . په چاره ياسوتي يې نه دی وژلی او په دوهم مثال کي مطلب دادی چې توپک ورڅخه و ، غله پر پېښ سول ، توپک يې ځني اخیستی ، ده نه ورکاوه ، څويې مړ کړی او توپک يې ځني واخیست . گویا پر توپک . (يې سرو خوړ . دادوه مورده بايد سره بېل سي .) ۱)

د مقاله د ډېوې مجلې د څلرم کال په لومړۍ گڼه (جنوري-۱۹۹۷ع) کې خپره سوه. دهمدې (۱) کال په دوهمه گڼه کې در اغلي لیک تر عنوان لاندې پوهاند زیار صاحب زما پرپورتني مقاله تبصره کړې ده. لیک ته په واضح ډول د زیار صاحب نوم نه دی لیکل سوی

ټکي په ټکي ژباړي – تلفظي بڼوندي

د دې پوهې په تېرو دوو گڼو کي د (نوار غزه) پر ټکي په ټکي ترجمې باندي خبري سوي دي. په دې باب زما سره يوه خاطره سته چي خپله ليکنه به په همدې پيل کړم. زه چي په کابل کي وم، د باختراژانس په پښتو خانگه کي مي څه موده د بالمقطع اجير په توگه او بيا وروسته درسمي غړي په صفت کار کاوه. د دفتر غړي ټول د پښتو ژبي خواخوږي وو. مشر مو د پښتو ژبي شاعر، ليکوال او په مطبوعاتو کي د نسبتاً اوږدې سابقې لرونکی و. چي رشتياسي، په ترجمه کي يې خارق العاده استعداد درلود. په دوامه دقت او چټکۍ سره چي ده ترجمه کوله، زموږ د يوه هم له وسه پوره نه وه. له دې ټولو صفتو سره بيا هم د مقاماتو په نزد کېلې و ځکه چي د واکمن گوند غړيتوب يې نه لاره. موږ ټولو په ژباړه کي يوراز بيرو کراتيک او اداري خنډونه درلودل او هغه دا چي د مطالبو په ترجمه کي مو ميرزا يې هم په پام کي نيوله. هڅه مو کوله چي اداري مسئوليت ځانوته متوجه نه کړو. دې کار ټکي په ټکي ترجمې ته اړتيا پېښوله او هغه هم په دې دليل چي که سبا چا پوښتنه وکړه پلاني ټکي ولي داراز ترجمه سوي و؟، موږ به ورته ووايو چي زه د خط بود. استاد پوهاند زيار صاحب به هر وخت زموږ له ټکي په ټکي ترجمې څخه ډېر سر ټکاوه. يو وخت د (نوار غزه) له ترکيب سره مخامخ سو. د دفتر په پکتيا والو غړو کي يوه (ترانگه) پېشنهاد کړه، ما (تراډه) وړاندي کړه او بل يوه بل څه. يوه خولا په ټوکو کي (پټۍ) سمه ترجمه ورته وبلله او د (قطع نوار) مثال يې راوړ، چي ډېر موږ وځنډل. د مقاماتوله څپېرې څخه د خلاصون په خاطر بايد د (نوار) له پاره يوه کلمه پر (غزه) باندي زياته سوي وای. کله نو سمه خبره خود اوه چي يوازي مو (غزه) ليکلې وای. په پای کي داسي سوه، چي که به له نوار غزه سره زه مخامخ سوم، تراډه مي ليکله او نورو به ترانگه او زما په خيال د ترجمې د اصلاح په وخت کي دواړه (دغزې په ناوه) او بنټل! چي دابه بيا ترهغو دواړو لا شو ډنگ و. کله کله چي به د دفتر د مشر په غياب کي ما يابل چا د ژباړل سوي متن د سمولو چانس مونده نوبه يا ترانگه تېرېدلې بابه تراډه. په داسي حال کي چي (تراډه) او (ترانگه) دواړه له يوې جغرافيايي ساحې سره راوړل، بېخونده ايسېدل. په پای کي لکه چي (ترانگي) ميدان يووړ او يو وخت مي له بي بي سي څخه هم واوريدله. مشکل داو، چي له پوهاند زيار صاحب

پرتله چې هروخت به پر موږ راگرزېدی او گټوري لارښوونې به یې راته کولې ، نور نونه یوه ټاکلې موسسه وه چې ژبه دي کره کړي او نه هم یوه واحد مرجع. د اژانس پښتو خانگي یو راز پښتولیکله او ورځپاڼو بیا پر خپل سر ډنگوله او بل راز ژبه یې لیکله. په داسې حال کې چې د اژانس ژبه باید تر ټولو غوره ، کره ، خوندوره او داوولس ژبې ته نژدې او په اصطلاح معیاري ژبه وای داځکه چې ډېرو خلکو او رېډلره. د کابل راډیو ویندویو به بیا د نویو کلمو په تلفظ کې پر ابلمونه درلودل چې د څو ناسمو تلفظونو په باب به څو کرښې وروسته وږغېږم. په نړۍ کې د مطبوعاتو ژبه تر بل هر ځای ډېره کره او فهم ته نژدې ژبه وي مگر زموږ د اژانس د ترجمې په څانگه کې ، چې غږې یې ټول زما ډېر صمیمي دوستان او پر پښتني کلتور مین خلک وو ، د دفتر له مشرانو یو دوو تنو پرته چې د پښتو ژبې په لیکنه او ژباړه کې یې سابقه درلوده ، نور ټول زما په گډون غیر فني خلک وو او یوازې د ماموریت د تغیر و تبدیل په لړ کې یاد یوې گولې مړې پیدا کولو په خاطر تراژانسه رارسېدلې وو. همدا علت و ، چې د مطبوعاتو په ژبه کې بېخوندي لیدل کېدله او د خلکو له ژبې څخه ورو ورو پردی کېدله. په دې برخه کې پښتو یوازې نه ده ، بلکې پارسي ډېره پردمخه ده. اوسنۍ لیکلې پارسي . خو داوولس له ژبې سره بېخي ډېره فاصله لري .

د تلفظي بدلون په برخه کې به زه یو څو کلمې د نمونې په توگه راوړم چې اولس یې یو راز او کابلي . سوو پښتنو او دهغو په تقلید یې مهاجر سوي پښتانه بل راز تلفظ کوي .

دنده - دې کلمې دوظیفې ، مصروفیت په معنا مطبوعاتو ته له څو کلونو راهیسې لارموندلې ده. په لویديځه لهجه کې یې د (بنده) پروزن تلفظ کوي یعنی فشار یې پر دوهمه څپه راوړي. د کراچي په ښار کې مي له پښتونخوا څخه در اغلو پښتنوله خولې هم ددغې کلمې تلفظ کت مت د لویديځي لهجې د تلفظ په شکل اور بدلې دي. په پښتو تشریحي قاموس کې یې هم فشار پر وروستی څپه راوړی دی. خو د کابل راډیو ویندویو په پیروي یې ځیني کسان فشار لومړی څپې ته ورکوي او د (لنډه - داوړدې ضد) پروزن یې تلفظ کوي چې زما په خیال سمېده غواړي. دغه راز

اغېزه ، خواله ، وړانگه - دا کلمې گرده پر وروستی څپه فشار لري. پښتو تشریحي قاموس (اغېزه) نه ده راوړې خو (خواله) ته یې پر وروستی څپه فشار ورکړی دی. په رواج سوي تلفظ کې یې

لومړۍ څپې ته فشار ورکول کېږي چې ماته د کندهار یا نوپه اصطلاح په زامه کې خوندي راځي. ځکه (خواله) که د لومړۍ څپې په فشار تلفظ سي د (خوا + له) شکل اخلي، چې (څنگ ته) معنا ورکوي. ((خواله مي راسه چې خواله درسره وکړم)) يعني څنگ ته مي راسه، چې زړه درته تش کړم. ماته خوسمدلاسه د دغو کلمو په باب په کلاسيک ادب کې د څېړني امکانات نسته خود (هر بنده خپله يې کرونده) متل مي د (هر بنده خپله يې دنده) په شکل ترسترگو سوی دی.

البته دا خبره بايد وسي، چې تلفظونه مقدسات نه دي، چې بايد بدلون ونه مومي. لکه د کلمو شکلونه چې بدلېږي، دغه راز يې تلفظونه هم پرله اوږي. خو که د تلفظ او بنسټني التباس پېښاوه، هلته نو بيا کلکه پاملرنه غواړي چې مثال يې ما په (خواله) کې وړاندي کړ.

دسمبر ۱۹۹۲ع ۱۴

(تورنتو - کاناډا) ۱)

د لنډه ليکنه مي ((ډېوي)) مجلې ته ولېږل خولکه چې د چاپ د واري تر رسېدو وړاندي ډېوه (۱) له بده مرغه خاموشه سوه او نوره چاپ نسوه.

پر پښتو کره لیکنه باندي د نیولو جیزم سیوری

د ژبې کره کول یوه اکاډمیکه اړتیا ده. د نړۍ د ټولو ژبو ویونکو دا اړتیا حس کړې او ورسره سم یې د خپلو ژبو د بېلابېلو گړدودونو (لهجو) څخه یوه سمه، سوچه، پر اصولو برابره او ټولو ته د منلو وړ ژبه را ایستلې او عامه کړې ده. د کره کولو په بهیر کې د یوې ژبې وینګ (تلفظ) لوستنګ او لیکل درې سره په پام کې نیول کېږي. تر کومه ځایه چې ما ته معلومه ده د نړۍ په ټولو متمدنو ژبه معیاري ژبه وي او د هغې له مخې وگړي خپله ژبه سموي. د (Media) هیوادونو کې میډیا پښتو ژبې کره کېدل هم د وخت غوښتنه ده او د خوښۍ ځای دی چې دې بهیر ته له تېرو دېرشو پنځه دېرشو کلونو راهیسې ډېر پام اړول سوئ دی. نیولو جیزم (لغت جوړونه) د ژبې د کره کېدنې یوه برخه ده. دا چې مور ته د پښتو نیولو جیزم څرکونه د امیر کروړه رانیولي تر حمزه شینواري پوري رانېول کېږي، معنا یې دا نه ده چې په دغه اوږده واټن کې د ژبې د معیاري کېدلو له پاره هلي ځلي کېدلې. د امیر شېر علي خان، امیر حبیب الله خان او امیر امان الله خان په وختونو کې چې د پښتو د رواجېدنې له پاره کوم تلابونه سوي دي د ژبې د معیاري کېدنې عنصر پکښې کورټ نه لیدل کېږي او نه د هغه وخت واکدارانو او د پښتو ژبې خواخوږو د معیاري کېدنې اړتیا محسوسه کړې وه. دا د ژبې د ژوندي کېدو او بایېدو له پاره لومړنۍ هڅې وې چې مور یې د احسان بشپړ منونکي یو. که تاسې د امیر شېر علي خان د وخت پښتو نظامي لقبونه او د امیر امان الله خان د وخت د پښتو مرکې لیکنۍ ژبې ته ځیر سئ، و به وینئ چې د عربي ژبې په پېښو یې پخپله ژبه کې یولړ مقلوب اضافي ترکیبونه په پېڅر سره کوترم کړي دي. پخپله د پښتو مرکې نوم د پښتو پر معیار برابر نه و (مرکه د پښتو) یې بلله. زما مطلب کورټ دا نه دی چې خدای مه کړه د هغو خواخوږو هڅو ته په درنه سترګه نه گورم. د هغوی هلي ځلي د او سنیو د لاري مشال وې او چا خبره سعي یې مشکوري دي. زما مطلب دا دی چې د پښتو د کره کېدنې هڅې ډېر زور تاریخ نه لري. له بده مرغه په تېرو شلو دېرشو کلونو کې چې چا د پښتو نیولو جیزم په وړاندي خپل ملاحظات ښوولي دي، ټولني ته داسې معرفي کېږي چې گویا هغوی د پښتو د کره کېدنې په مقابل کې ټینګار کوي. په داسې حال کې چې موضوع دا ډول نه وه او نه ده. پر پښتو باندي د عربیت تر اغېزې لاندي د ناوړه

ترکیبونو عمومي توب ټول پښتانه خواخوږي خوړول. د ملایي پښتو دغو عبارتونو (په کتابو کې یې د فقه راوړي دي)، (نیت د لمانځه د اختر داسي دئ)، (شهادت وړکوم په وړاندي د محکمې)، (برقراره دي وي تخت و بخت د پاچا د اسلام) او دې ورته جوړښتونو زموږ پر ژبه سیوري اچولې دئ. د دغو جوړښتونو د سمون له پاره له طلوع افغانه رانیولې بیا د وخت تر پښتو ټولني پوري ټولو د خپل اهلیت و صلاحیت په اندازه کار کړی دئ او دا چې کافي و یا نه و، بېله خبره ده. زما مشاهدات رانښيي د کره کېدني (معیاري توب) بهیر چې هر وخت او په هر نیت پیل سوئ دئ، پای یې پر لغت جوړني (نیولو جیزم) درېدلې دئ او نوري چاري ځني پاته سوي دي. زما د مسالې پر همدغه اړخ باندي غواړم خپلي لیدني او کتنني بیان کړم او ورسره سم د دغه بهیر د ځینو نورو اړخونو په باب هم وږغېږم.

لکه وړاندي چې مي وویل د پښتو نیولو جیزم څرکونه موږ ته له امیر کروړه رانیولې بیا تر حمزه شینواري پوري رانښول کېږي، خو د دغه بهیر د چټکتیا او زیاتې را برسېرېدنې زمانه له تېرو درو لسيزو را پیلېږي. دغه کلونه دي چې د پښتو لغت جوړوني یا نیولو جیزم د اړتیا او څرگندتیا په برخه کې شعوري هڅې پیل کېږي او ورسره سم یې پلویان او مخالفین میدان ته راوړي. د نیولو جیزم بهیر که چا پیل کړی که یې کړلی دئ، دواړه د پښتو ژبي خواخوږي وو او دي. دواړه له خپلي ژبي سره د مینې په مقصد لاس و پښې وهي. دا نه د جگړې ډگر دئ او نه د سیاست میدان چې څوک پکښې ماته خوري او څوک پکښې بریالی کېږي. که د پښتو نیولو جیزم یا د پښتو کره لیکنې بهیر ته په دغې روحیې سره څوک وگوري او و یې څېړي زما په خیال گټه به یې ډېره وي. نیولو جیزم په حقیقت کې د پښتو کره لیکنې د لوی بهیر یوه کړۍ ده. نوري کړۍ یې د زړو لغتونو را ژوندي کول (ارکاییزم)، له گړدودونو څخه د لغاتو را ایستل او دغه راز له نورو ژبو څخه را پورول دي. لکه وړاندي چې مي وویل د پښتو نیولو جیزم منظم او سیستماتیک بهیر له تیرو درو لسيزو را پیلېږي خو د ارکاییزم برخه یې یو څه مخکینی تاریخ لري او کله چې موږ د پښتو د لرغونو لغتونو د بېرته را ژوندي کولو او یا له محاورو څخه و لیکنې ته د رالېږدولو پر بهیر وږغېږو، نو د انصاف په حکم باید د فاضل استاد پوهاند رشاد صاحب (۱) هلي ځلي له پامه وانه چوو. استاد د لرغونو لغتونو یوه لویه برخه نظم او نثر ته را نقل کړې ده او ډېر داسي لغتونه یې په

لیکنه کې کارولې دي چې په محاوره کې وو خو قاموسونو ثبت کړي نه وو. ارواښاد استاد گل پاچا الفت د (لودي پښتانه) د پوهاند رشاد تالیف) په سریزه کې لیکي: «... بناغلی رشاد په پښتو لیکلو کې داسې لغاتو (زاره لغات) م. هوتک) ته زیات مایل دي او د پخوانو په شان ځینې زارې لغات په زارې ډول استعمالوي، دا کار د ځینو مړو یا نیمژواندو لغاتو د ژوندې کولو د پاره بڼه دی او ده پکښې هودغه گټه لیدلې ده»

ددغو لغتونو لیست زما د همدې لیکنې تر بحث و تلې خبره ده ځکه نو نه پرې غږېږم. داسې ښکاري چې د کره لیکنې بهیر اوس یوازې نیولو جیزم ته را لنډ سوئ دی او نوري برخې یې په دومره جدیت نه پالل کېږي لکه د نیولو جیزم دا. د کره لیکنې له پاره چې بناغلی استاد پوهاند زیار صاحب کوم لارښود کتابونه (پښتو لیکلار) او (ویي پوهنه) کښلې وو اوس د انځروني گل سوي دي. نوم یې سته خو موندل یې سخت دي دا ځکه چې پر هیواد باندي د نازل سوو بخولو (فاجعو) له شامته د فرهنگي زېرمو په گډون زموږ هر څه پوپنا سول. په هغو کتابونو کې د کره لیکنې عمومي اصول او ورسره سم یې یو شمېر مثالونه راوړل سوي وو. خو د هغو په دوام نور تشریحي او تفسیري کتابونه هم اړتیا وه او سته. د مثال په توگه د پښتو فعلونو د گردان په برخه کې چې د (ورسېدئ، ورسېدلئ، ورسېدو، ورسېده، ورسېدلو، او رسېدو) په وړاندي (ورسېد) د استاد په نظر معیاري گڼل سوئ دی. (گوربت مجله، دویمه گڼه، لومړئ کال، ۷۴ مخ) د دې لړۍ د بڼه تراپوهېدلو له پاره په کار وه او ده چې د پښتو فعلونو د گردانونو چوکاټونه په یوه مجموعه کې ولیکل سي او په پراخه بېمانه تکثیر سي. زما د معلوماتو له مخې د روسي او فرانسوي ژبو په زیاترو ډیکشنریو کې د افعالو د گردانو یوه لویه برخه د ضمیمې په توگه ورسره چاپ سوي دي. د افعالو غیر منظم گردانونه خو یې هر ورو راوړي وي، ان د منظمو افعالو گردانونه یې هم ورسره مل کړي وي. په روسي ژبه کې خو د پدېرونو ( ) د گردانونو غټې غټې مجموعې په ځانگړې توگه په غټ تېراژ څپرې سوي دي او د هر چا لاس ته ور رسېږي. په پښتو کې دا کار په پخوانیو کتابو کې یو څه سوئ دی خو په اوسنیو کې یا نه دی سوئ، یا زه نه یم پر پېښ سوئ. زما پیشنهاد دا دی چې د پښتو افعالو د گردانو مجموعې دي هم چاپ سي او په هغو کې دي د مثال په توگه د (ورسېدل) مصدر ټولې صیغې درج سي (زه ورسېدم، ته ورسېدې، دی ورسېد، تاسې

ورسېداست، دوی ورسېدل، مور ورسېدلو (دغه راز نور افعال هم درواخله. په دی ډول به نو د ورسېدل، ورسېدلې، ورسېدلاست، ورسېدلو) د لیکلو مخه نیوله سوې وي، ځکه د استاد په نظر غیر معیاري دي.

زه چې اوس د کره کتنې اوسني بهیر ته گورم لارویان یې له نیولو جیزم (لغت جوړونې) پرته له نورو اړخونو څخه لار چپوي زما په خیال په دې برخه کې یو څه عیني ستونزي سته. د مثال په توگه په ارکاییکو لغتو پسې د زرو متنو لټول یا له گړدودونو څخه لغتونه راغونډول خو ستونزمن کار دی ځکه نو د پښتو ویی پانگي (لغوی زېرمي) نور درې اصله د هېریدو په درشل کې دي او یوازي د کاغذ پر مخ سته خو په عمل کې نه پلي کېږي. بناغلي صمیم صاحب د جملو د جوړښت په برخه کې ډېرې خواږې گالي، خورا ښه، پر اصولو برابر، خوندور رغښتونه رانښيي خو څوک یې لږ مراعتوي. علت یې دا دی چې د پښتو د سوچتابه شوقیانو ته دا ډېره اسانه ده چې لغتونه پښتو کړي او نور نورته خوشاله وي چې گنې کره لیکنه یې وکړه. دا بهیر که د خوند و شخوند خواوي لري د پاملرنې او اندېښنې وړ اړخونه هم لري چې یادونه یې زه یوازي او یوازي په دې نیامت کوم. چې پر خپله ژبه او خپلو هم ژبو مي زړه خوږېږي.

: د لوستنگ او وینګ ستونزي

پښتو الفبې (ابېڅې) لا تر اوسه پر دې نه ده بريالی. سوې چې د ژبې ټولې رغېزي ځانګړتياوي دي وښولای سي، د خج له پاره خو هې و څه سته نه. پښتو ته نوري جوړونې د کتاب، مجلې، ورځپاڼې له لاري رسېږي، له ليک څخه د پښتو لغت سم لوستنگ که ناشوني نه دي نو ستونزمن خو هرو مرو دي. له دې ستونزي سره زه پخپله مخامخ سوئ يم ما د پښتو د پخوانی مقنن او د دفتر څښتن (شېخ ملي) نوم وارد واره په کتاب کې ولووست، يو وار به مي وزن ورته (لرګی) وټاکه، بيا به مي پروزن ووايه او کله به مي له (ادې) سره په يوه قافيه کې برابر کړ په پای کې د (National) د ملي : خوشحال خان يوه بيت له جنجاله خلاص کړم

په سوات کې دي دوه څيزه که خفي دي که جلي

مخزن د دروېزه دي او دفتر د شېخ ملي

. گویا (ملي) د (جلي) پروزن دي

اوس مي د پښتنو له خولې (بيلګه، دنده، خواله، اغېزه) په څو رازو اورېدلي ده، علت يې دا دي چې دوی هم پورتنی لغتونه د ليک له لاري زده کړي دي، زما په اورېدو خو د دې څلورو سرو لغتو فشار پر وروستی څپه دي، او د (لنده يا ډنده) پروزن بايد وويل سي. په اولس کې مي پر لومړۍ څپې فشار نه دي اورېدلي، د کراچي په ښار کې د اوسېدونکو پښتنو په منځ کې د (دنده) لغت ډېر باب دي، (په څه دنده لگيا يې؟) هغوی يې هم فشار دوهمي څپې ته ورکوي، ما ته دا خبره لاسمه روښانه نه ده چې په وینګ کې بدلون ته نيمګړتيا ويلاي سو که نه؟ وینګ خو به د چا خبره د قرآن توری نه وي چې که په ناسم ډول تلفظ سي، له سره ايمان ځي. خو زما په فکر که له ناسم وینګ سره التباس پېښ سي نو بيا د اندېښنې وړ خبره ده. (خواله) که د لومړۍ څپې په فشار وويله سي، د

(خوا-له) یعنی (طرف-ته) مانا ورکوي، (خواله مي راسه) ياني (څنگ ته مي راسه) خو که فشار لومړۍ څپې ته ورکولو نو بيا (د زړه راز)، (د زړه د درد خبري) مانا لري. د دغې ستونزې يو اړخ د بناغلي استاد پوهاند زيار صاحب په سپارښتونو کې بيان سوئ دئ (گوربت مجله ۷۸ مخ، ۸ نومره) خو هورې يې د خج له بابت سمعي ولفظي ټکرته اشاره نه ده سوې. هلته د (لږښت) او (لگښت) ټکرته گوته نيول سوې ده. زما په گومان د خج ستونزه هم جدي ستونزه ده او تر هغو چې مور سمعي و بصري وسايل و مومو ❖ سمدلاسه که له فونوميک الفبې يا نورو اشارو څخه کار واخلو، ښه به وي. د ليک له مخې د لغت زده کول يوه بله ستونزه هم لري او هغه د ټاټيپيست له خوا ناسمه ليکنه ده. لکه (بېلنگونه و ترنگونه) چې يو ځای د (بېلنگ او ترنگ) په شکل راوړل سوئ دئ (گوربت مجله ۷۸ مخ). د ناسم لوستنگ او وينگ ستونزه د پښتو الفبې (ابېڅې) د څو واړه اړولو را اړولو په خاطر څو چنده سوې ده. مور ته له پخوا څخه د پښتو ټولني فيصلې پرته وي او له هغه سره مو ځانونه عيار کړي وو. ما پخپله سره له دې چې د ښونځي په لومړيو ټولگيو کې مي (کښي) هم لوست او هم مي کښ، خو کله چې مي هغه هېر کړ او پر ځای يې له (کي) سره هم په ليکلو او هم ويلو کې عادي سوم، ناڅاپه د باره گلۍ فيصلې را باندي راغلي ((سپېډي)) ته چې به مي څه لېږل، مجبوروم چې د شلو دېرشو کلو عادت پر خلاف کار وکړم. د (ياگانو) يوراز لاهم د (نيولوجيزم) په (Neologism) کارولو بيا بل غم پېښ کړئ دئ. له اوږدې يا سره مينې خو ښه واپاره! په اوږده يا سره د نيولوجيزم وينگ که يوه انگرېز ته واورول سي، نو به يا په پوه نه سي، يا به له خندا ورته شين وي. د جوړونو په برخه کې دا خبره منم چې دا کار د مسلکي پوهانو Prefix او Suffix دنده ده خو اوس زه پکښي يوراز انحصاريت وينم. زما مخي ته اوس سم دلاسه د له پاره دوه لغتونه چې دواړه د ژبې د مسلکي پوهانو له خوا کارول سوې دي، د (مختاري او روستاري) او (مخوندي او وشاندي) په شکلونو کې پراته دي، خو دا دوهم ته يې څوک زړه نه ښه کوي. (پروفيسر گل جنان ظريف ورته مخنيانې او وروستيانې ټاکلي دي). د کره ليکونکو په ليکنه کې هم کله کله د (خو) ځای موندل کېدلای سي. د مثال په توگه (بېلنگ د يوه تاري... په زياتونه يا پيوندونه له يوه ساده ويي څخه رغېدنه مومي) له (رغېدني مومي) پر ځای ماته (رغېږي) فصيح و خوندور ښکاري. د (په) او (پر) د کارولو په برخه کې بيا هم ملاحظات لرم. په

(واښه پر خوله رسی پر غاړه) کي خو (رسی پر غاړه) د چا خبره د خدای رضا ده، مگر (واښه پر خوله) نو د (حسن او حسین غزا) ده. ذهن مي يې هېڅ نه سي منلای. زه د (واښه پر خوله) څخه داسي مفهوم اخلم چي (واښه) د خولې (د پاسه) پراته دي. نور مثالونه يې (میچ پر پزه)، (برېت پر شونډو) دي. چي (میچ) او (برېت) دواړه په ترتیب سره د (پزي) او (شونډي) د پاسه دي. (واښه) خو باید (په خوله) کي وي نه (پر خوله). که دا لاندې مثالوته ځیر سئ و به وینئ چي په ټولو کي (پر) د (د پاسه) په مفهوم راغلی دی.

پاس پر کمر ولاړه گله

نصیب د چا يې اوبه زه در څپژومه

+++++

چي مازیگر سي زړه مي ښه سي

پر گودر جوړ سي د منگیو کتارونه

+++++

++

– پر څه تگ سړي واوښتم، پر خوله يې غوزار کړم

– پر خره سپور خر ځيني ورک

– ولي مي پور نه را کوی؟ وروره! ناداره يم ناگاره نه يم، څه وخت مي لا د خدای پر او یجه پر پرده که خدای کول پر رشه به دي غاړه درو باسم

– ښځي په ښراوو کي وايي: د مغزي پر دره غوزار سي، دا کار د کړو و چي تا وکړ

– جنگ پر غله دی، غله په کندو کي ده

له دې مثالو څخه به څرگنده سوې وي چې (پر) د یو شي د پاسه مفهوم بنندي. څکه نو (واښه پر (خوله) معنا (واښه د خولې د پاسه) او (واښه په خوله) یعني (واښه په خوله کې نیولې دا چې ویل کېږي له (په) سره (کې) هرو مرو باید راوړل سي، زما په خیال قاطع حکم نه دی. تاسې : دا لاندې مثالونه ولولئ چې اولس یې په ورځنیو خبرو کې کاروي

.. پلانی پیاز په گنده په ډوډۍ پسې گززي. یعني ډېر غریب دی

.. پلانی ډېر خواگرځن عادت لري، نصواری په خوله، خبرې کوي

.. زوی مي کور پرېښو و زه په منډه ځيني راغلم

.. هلکه! په ماشه گوتې مه وهه، نه وینې چې توپک ډک دی

: یا د لنډۍ هم واورئ

گل مي په لاس درته ولاړيم
یا مي گل واخله یا رخصت راکه چې ځمه

. په پورتنیو مثالو کې ضمني (کې) سته خو حذف سوئ دی

* طالبان غواړي پر ټولو قومونو (لږکیو) د پښتنو کلتور ومني* (گوربت مجله) ډویمه گڼه ۱۶
مخ) (کلتور) په قومونو منل کیږي، نه (پر قومونو). که د (منلو) پر ځای (تپل) وای نو (پر قومونو) ورسره جوړېدل. (طالبان غواړي پر قومونو (لږکیو) د پښتنو کلتور و تپي) د (په) او (پر) بیخایه کاروني د متقدمینو متونو ته هم لار موندلې ده. د احمد شاه بابا د پوان په نوي چاپ

(۱۹۹۹م کال) کي د بابا کلام کي د (په) پر ځای (پر) د سوتی په زور ځای سوئ دئ او گویا د بابا کلام معیاري سوئ دئ. آیا دا کار به مو په څېړنه کي بی لاري نه کړي؟ آیا راتلونکي په داسي فکر ونه کړي چي د (پر) دغه راز کارول له احمد شاهي عصر څخه را پیل سوي دي. زه دا کار د لوی استاد علامه حبیبی څېړه پر پښتو خوارکی باندي ظلم بولم.

د پښتو لغت جوړونې د څلورو اصلو فېصدي، خو کورټ په پام کي نه نیول کيږي. مېړه هغه دئ چي ډېر یې جوړ کړل. له څوارلس سوو کالو راهیسي عربي دود سوی لغت ته داسي په کرکه کتل کيږي لکه چي دا نن چي د چلتار والو لښکر زموږ پر خاوره راتوی سوي دي. که چا د (هیواد) پر ځای (وطن)، که یې د (لامل) پر ځای (علت، سبب) وکېښ د (ناکره) گوزار پر کيږي. پر دخیلو لغاتو چي پېړۍ و اوږي نور نو د ژبي خپل مال وگرزي. د دري ژبي په کمالاتو کي یو دا راوړي چي دري ژبي خورا ډېرې دخیلي کلمې په ځان کي داسي هضم کړي دي چي څوک د پردي لغتونو خیال نه سي ورباندي. پوهاند دوکتور جاوید په خپله یوه لیکنه کي لوستونکي (سبا ناري) ته وربولي او لیکي چي مېز، صندلي، چاینکه، قاشق، نعلبکی ټولي پردی کلمې دي یوازي وچه ډوډۍ (نان) د دري ژبي خپل مال دئ مگر دوی هیڅ کله و مېز، صندلي، چاینکه، قاشق، نعلبکی ته لغتونه نه جوړوي. موږ لگیا یو شنبه و یکشنبه پښتو کوو! د عربي ژبي د خیلو کلمو چي زموږ ژبه په دې څوارلس سوو کاله کي و نه خوړله، نور یې هم نه سي خوړلای. زما دا خبري باید په هیڅ راز د (ملایي عربیت) په ترمنځ رانښکيل یو. له یوې خوا مو Extremism مانا تعبیر نه سي. خبره داده چي موږ د دوو (جرگې) ته (حل و عقد)، (روغتون) ته (مستشفى) رواچېږي له بلي خوا مو د سلگونو کلو دود سوو کلمو ته هر څوک په خپل سر نوي بدیلونه اېږدي. د سیاست په ډگر کي خو مو د دوو ایکسټریمیزمو په انډه و خرکي وطن بایلو ❖ نه پوهېږم چي په ژبنۍ برخه کي به څه شي د لاسه ورکو؟ دري ژبه چي د دوو مرو دخیلو کلمو سره نه مړه سو نه تر سیالانو کمه، پښتو به ولي سي؟ تاسي تلو پزیرون د منصور له داره را کښته کړئ نوم به یې خدای خیر کړي. (مېړه یې دار ته خپژاوه ❖ میرمني ورته وویل چي ماته له بناره کونبي راوړه!) د دود سوو نومونو له پاره نوو ټاکنو سمه نتیجه هم نه ده بښدلې. (کوته سنگي) هیچا هم (میرویس میدان) نه کړ او (خوشحال مېنه) هزارگان لا هم په داغه نامه بولي. د ځینو لغتونو د بلیکېټونه بیخي د ورکېدو په حال کي دي د

(تلوار) کلمه خو هډو کارېږي نه. او داسې نورې هم ډېرې بېلگې سته. ځینې چې په لهجو کې پاته دي هم د زکندن سلگۍ وهی. په لهجه کې (سرانس) د (حریص) په مانا سته مگر د محلي دیاکت ټاپه یې خوړلې ده او پر ځای یې د (ورسترگي) ثقیل لغت کارېږي.

زما په نزد د نیولو جیزم په برخه کې په موزد (کډي مو بارېږي، زوی می را ملا که) کانه سوې ده. موزده اوس د ځان او ژبې د فنا و بقا مساله پرته ده (کره) و (ناکره) خو یې پر لویه لار پرېږده. که د کوچني ملا اذان اورئ نو کومه فیصدي چې د پښتو د لغوی زېرمې له پاره د کره لیکنې د لارویانو لخوا ایښول سوې ده، هغه مراعات کړئ. او که مراعات نه سي نو به پښتو ژبه د نیولو جیزم تر گوندو لاندې سي او په دې ډول به د هند و اروپایي ژبو په چوکاټ کې یوه بله ژبه وزېږي او نوم به (یې نو گوره چې څه وي؟) ۲

د مارچ لسمه ۲۰۰۰

ټورنټو ♦ کاناډا

. علامه رشاد مرحوم د مقالې د لیکلو پروخت ژوندی و (۱)

دا لیکنه په گوربت مجله کې (لومړي کال ♦ څلورمه گڼه ♦ اپرېل، مې ۲۰۰۰ م) خپره سوه. په (۲) ورپسې گڼه کې بناغلي آصف صمیم د هغې او بناغلي شپون د لیکنې په جواب کې یوه مقاله خپره کړه (لومړی کال ♦ پنځمه گڼه ♦ جون، جولای ۲۰۰۰ م). په دې مقاله کې د نیولو جیزم پر اړتیا خبرې سوي وې، چې گتوري خویبځي ډېرې وې، مگر زما داند پښتو جواب ځکه نه و، چې زه خود نیولو جیزم له واقعي او اصولي مفهوم سره مخالف نه یم. نیولو جیزم خود نوو علمي، ساینسي، تخنیکي، سیاسي نومونو له پاره روا دی، نه په ژبه کې د خورلسو پېړیو او وړده عمر لرونکو لغتوله پاره. د دې لیکنې جواب ما وکینن او گوربت مجلې ته ورو لېږئ. د خپرېدو په باب یې پوره ډاډه نه یم. دغه جوابیه مقاله به د همدې ضمیمې په ۱۶۹ مخ کې ولولئ.

دمتروکواو ارکاییکو

لغتونوپه ژوندي کولوکي دعلامه رشاد(رح) هڅي

د پښتو ژبې اوبلي هري ژبې لغوي زېرمه د څلورو چينو له لاري شتمنه کېدلای سي. يوه يې د متروکواو ارکاییکو لغتونو بيرته ژوندي کول او بابل (دودول) دي. نوري درې يې له لهجوڅخه را اخیستنه، له نورو ژبو څخه پورونه او دنويو لغتونو جوړونه ده. متروک لغتونه يو وخت په ژبه کي مروج لغتونه وو او په ورځنيو محاورو کي کارېدل. دې پوښتني ته چي ولي د زمانې په تېرېدلو سره د لغتونه له استعماله لوبدلي دي، ژبپوهان جواب ويلاي سي. زه يې نه صلاحيت لرم او نه لايسنس. خود و مره پوهېږم چي ځيني لغتونه دخپل ژوند په اوږدو کي له عمومي ژبې څخه لهجوته رامحدود سي او بيا په ټاکلي جغرافيايي ساحه کي دکورنيو ترچوکاټه پوري دگوبنه کېدلو پروسه تعقيب کړي او ورپسې له استعماله ولوېږي چي دانوزما په فکر د يوه لغت (ويي) مړينه بايد وبولو. دارکاییکو او متروکولغتونو بيا ژوندي کول يوه ژبنۍ دنده ده چي ځيني پوهان يې په مينه اومسئوليت سره پالي. علامه رشاد(رح) يوله دغو پوهانو څخه و، چي د زړو لغتونو رازوندي کول او بيرته رواجول يې د پښتو ژبې دغنا له پاره گټور کار باله او په ټينگه يې پاله.

ارواښاد استاد گل پاچا الفت پخپله هغه تقريظ ډوله يادونه کي، چي د پښتو ټولني درئيس په توگه يې د علامه رشاد مرحوم د (لودي پښتانه) د کتاب په سرکي راغلي ده او په هغې کي يې د علامه استاد له خواد زړو لغتونو دکارولو په برخه کي، سر بېره پردې چي دا کار يې د افادې د گرانولو سبب گڼلی دی، بيا هم داسي کښلي دي: "... بناغلي رشاد په پښتوليکلوکښي دغسی لغاتو ته زيات مايل دی او د پخوانو په شان ځيني زاړه لغات په زاړه ډول استعمالوي، دا کار د ځينو مړو يا نيم ژواندو لغاتو د ژوندي کولو د پاره ښه دی او ده پکښي همدغه گټه ليدلې ده. زه دا کتاب (يو دروند اثر گڼم او خپل ملگري ته د دغه برياليتوب تبریک واييم).^۱

علامه استاد مرحوم چي د مترو کولغتونو د ژوندي کولو تلابن کاوه ، حق یې درلود . ځکه که د لغتونه په ورځنیو خبرواترو اولیکنو کي کارنه سي اوله استعماله ولو پري نو وروسته مري . زما د خپل ژوند تجربې رانېولې ده یوزیات شمېر لغتونه ، چي ماڅو کاله وړاندي په لیکنو کي لوستل ، اوس یې ان دخپلو بناروالو اولهجه والوپه لیکنو کي لږ وینم اوبېرېرم چي که د ابهر . همداسي روان وي ، یو وخت به د دغو لغتو د پاتاله پاره لاسونه پورته سي .

زما د مشاهدې له مخي مور په تېرو دوو درولسیزو کي (بډای) او (مور) لغات په (شتمن) باندي تري تم کړل ، (یرغل) موپه (برید) له منځه یووړ ، (ایلچي) موپه (استازي) ورک کړ ، (جنگ) موپه (جگره) وواهه ، (وطن) موپه (هیواد) نېستي کړ ، (غولی) موپه (انگر) پایمال کړ ، (تاداو) موپه (بنسټ) له بېخه وکینس ، (رېره) موپه (ستونزه) پسي واخیستله ، (لیکه) موپه (کرنه) پاکه کړه ، (کوچنیواله) په (وړکتوب) ووژله ، (جنگیالی) موپه (جگره مار) بنځ کړ ، (اخته) (بوخت) او (مشغول) موپه (لگیا) الیش کړل ، (تلابن) موپه (هڅه) نفی کړ ، (کړنه) موپه (غندنه) محوه کړه ، (نجلی) موپه (جنی) ترپنولاندي کړه ، (کرار) موپه (ورو) وخور ، (په) مود (پر) په فتوا مسخه کړ اول لگیایو د مسخه کولو او محوه کولو د ابهر پسي پالو او په ځان نه پوهېږو چي دخپلي ژبي لغوي زېرمه مود چونگېنو د هغه منگوتی په شان گرزولې ده چي (یوه وراچوو ، دوي بیرته ځني غورځي) . دغه معادل لغتونه اوس نویو زلمیو ته داسي بنوول کېږي لکه داچي یوازي او معیاري لغتونه وي اودا نور غیر معیاري ، بې خونده او پردي لغتونه . د دغو معادلو لغتونو پررنگ و خوند زه هیڅ اعتراض نه لرم خواند پښنه مي ددانورو لغتود مړیني په باب زیاته ده .

دلغتونو مرگ وژونديوه طبیعي پېښه گنلای سو خوکه وساتل سي اوله مرگه وژغورل سي دژبي غناورزیاتوي ، د مطالبو د افادې وسایل غښتلي کوي او پراخوي یې او دکلام رنگیني ورپه پروي . کاظم خان شیدا که (رنگین الفاظ) د (شعر د پیکر) له پاره (رخت وزپور) بللي دي ، زما په خیال د (نثر) د ناوي ښکلا هم ورزیاتولای سي اود دغه راز ښکلاد جلوتماشه هغه وخت کولای سو ، چي دژبي دکره کولو اخلاص دهغې د سوچه کولو اومحدودولو په لېونتوب راڅخه الیش نه سي . ماته چي یو وخت پخپل وطن کي دژوند کولو نېکمرغي میسره وه نومي دڅه مودې له پاره د پښتو ترجمې په یوه څانگه کي کار کاوه . هورې موپارسي مطالب او خبرونه په پښتوارول . دژباري

په جریان کې که به د (اظهار نمود، ابراز کرد، وانمود کرد، خاطر نشان ساخت، افزود، خاطر نشان نمود، خاطر نشان کرد، اضافه نمود، اضافه کرد) له رنگارنگو عبارتو سره مخامخ کېدلو، یوازې او یوازې مویه (څرگنده کړه) یا کله کله (زیاته کړه) ترجمه کاوه. که به مایابل چا دهغه پرځای (و بنوول، و بنودل، وویل، بنکاره کړل) عبارت راوړ، د نه معیاریتوب په گناه محکومېدی او په اصطلاح تصحیح کېدی به. ماته به له خپلې ژبې څخه دلغتونو پر دغه راز ایستلو باندې هم غوسه راتله او هم به خواشینې کېدل. غوسه به په دې راتله چې د معیاریت له علمي مفهوم سره ولې لویې کېږي او خپه به په دې و چې زموږ ژبه خوله لویه سره دومره خواره لاهم نه وه. دا خواري یې اوس ور په پېڅه کوو. د ډبرو په عصر کې موزد انگرېزي ژبې ستون د انواعوله پاره (ډبره، تیره، سخره، کرکنده، کانی، شگه، گوسه، غرگی ...) درلودل. اوس د معیاریت په هڅه یوازې (تیره یا ډبره) کاروو، دانور ټول له استعماله ورو ورو لویږي. گویا په بدویت کې مودیوه مفهوم له پاره او وه اته واریانته درلودل خون په یو ویشتمه پېړۍ کې دمتنوعو رنگارنگو لغتونو په پوځي کولونو کان باسو.

علامه استاد مرحوم له د خپلو لغتونو سره دومره زیاته د بنمې نه درلوده. متروک لغتونه یې زیاتره په شعر کې کارول او په نشر کې یې د خپلو لغتونو پر کارولو صرفه نه کوله. کوم هدف چې استاد مرحوم په څېړنو کې پاله، لنډه تنگه ژبه د دغه هدف در سولو تر عهدې نسوای وتلای. زه پخپله په سر سره له دغه راز ستونزي سره مخامخ سوې يم. ماد پښتنو قومونو د اتنیکی جوړښت په باب یوه څېړنه کړې وه. دهغې په باب په یوه کتاب کې یادونه هم سوې وه. ما غوښتل چې پخپله یوه بله لیکنه کې خپل استدلال ته د پیاوړتیا له پاره د دغه کتاب حواله ورکړم خو مشکل مې دا و چې په کتاب کې د کارول سوې ژبې له اسیته نه پوهېدل چې زما څېړنه پکښې تایید سوې ده که رد سوې! علامه استاد خپله څېړنه په هغه راز ژبه کښله چې استفاده ور څخه عامه کېدلای سوای. خوشعربې بیا د متروکولغاتو د ژوندی کولو له پاره وسیله گرزولې وه. دوی به زما په فکر د احقیقت په پام کې نیولې و چې دلغتونو په بابا وانا (نیا) پسي خراغ وپلته را اخیستل د ژبې د متخصصینو مشغولا باید وي. یولغت چې په یوه ژبه کې پېړۍ پېړۍ تېرې کړي وي، باید د خپلې ژبې مال یې وبلل. سي اود افادې په عملیه کې یې په کارولو باندې څوک ونه شرمېږي.

ماته چې کله د حمید د (نیرنگ عشق) مطالعه میسره سې ، ډېر خوند پر اخلم او د شعري بنایست و رنگینۍ له خاطره خویې د پښتو ژبې او پښتنوله پاره سترویا پرېولم. د بناغلي استاد صمیم دا خبره د زړه له کومې منم چې وایې نیرنگ عشق زموږ منلي شاعر عبدالحمید مومند په ډېره خوږه اوروانه پښتو مثنوي په خورالورادبي قوت ژباړلې ده (۲) خو پر څنگ سمدلاسه دا خبره ذهن ته راسې چې آیادغه ویاړبه د رنگارنگو د خیلو لغتونوله کارولو پرته زموږ پښتنو په نصیب سوی وای؟ او په یوه محدوده و محصوره ژبه به دغه راز شهکار نړیوالوته د وړاندي کېدو جوگه سوی وای. زه خو وایم . هیڅکله نه

استاد مرحوم به تل تر نویو جوړونو د زړو لغتونو ژوندي کولو ته ترجیح ورکوله. دی دنویو جوړونو په اړتیا پوه و او د اکاریې دننۍ نړۍ د علمي پرمختگونو او ورسره سم یې دنویو ساینسي او سیاسي اصطلاحاتو د منځ ته راتلود به پر د چټکتیا له خاطره یو ژبني ضرورت گانه او په دې لار کې یې اخیستل سوي گامونه په کلکه څارل. زما په یاددي یو وخت یې په تېلفوني خبرو کې راته د (چارواکي) نوې جوړه سوي کلمه خورا ډېره وستایله. خو پخپله یې دلغت جوړونو په برخه کې عملي برخه نه اخیستله. مسلمه خبره ده چې په دې برخه کې یې تېر بل هر چاهم علمي صلاحیت درلود او هم کفایت. نو د اکاریې ولي نه کاوه؟ ځکه یې نه کاوه چې استاد مرحوم د ژبني زېرمې ایښي وو او په Preiorities د بډایولوله پاره پخپل علمي وادبي فعالیت کې ځانته اولویتونه هغو کې له لهجو څخه د لغتونو اخیستل او بابل او د مترو کولغاتو دوهم وار رواجول ددوی د متمرکاريه سرکي راغلي وو .

زما په فکر علامه استاد (رح) د ابل حقیقت هم په پام کې نیولی و ، چې دنړۍ د ژبو د پرمختیا پر اوونه د هري ژبې پخپل ځانگړي علمي وادبي و تاریخي دریځ پوري تړلي دي. ځیني ژبې د پرمختیا په داسې یوه پړاو کې وي چې د لیکدود و دیوالی او تجانس ته یې تر هر څه وړاندي باید چاره و سنجول سي خو ځیني بیاتردې پړاوونو ته وړاندي تیري سوي دي. زه خو وایم که یو څوک د خپلي ژبې . د لیکدود پر توحید باندي کارته اړتیا احساس کړي ، ځان او خپله ژبه باید ورته سپکه ونه ایسي

مورزياتره وختونه د دغه راز حقارت بنکار سوي يو او په نتيجه کي مواد بي وژبنيو غتيازيو ته لاس اچولی دئ. دنړۍ له ډېرو پرمختلليو او بډايو ژبو سره مودسيالی او برابری، غير واقعبينانه ادعاوي سرکړي دي. په داسي حال کي چي د ژبو پرمختيا او سمبالتيا دهغي دويونکوله پرمختگ او سمبالتبت سره سيده اړه لري. د پښتو ژبي دبشپرتيا او کره تباله پاره دنورو ژبو له تجربو څخه گټه اخيستل يو معقول او پرځای عمل دئ خو هره تجربه بايد دخپلي ژبي د واقعي حالت په پام کي نيولوسره تطبيق سي. داسي کالی په واغوستل سي، چي پرتن يې برابر وي. داقانون د ټولني دژوندانه په ټولو اړخونو کي جاري و طاري دئ. که يوملت پخپله خاوره کي اورگاډی ونه لري او واکمنان يې له نورو دولتوسره دسيالی په انگېزه داټومي پروگرام د تطبيق په سوچ کي سي، زما په فکربه يې هم ځان خطا ايستلي وي هم نور. خپله ژبه هرچاته هم خوږه وي هم اصيله. دچا خبره) کارگه وايي زما سپينککيه زويه، جرگی وايي زما پستکيه زويه). په دې لړکي د پښتوانکشاف و انحطاط، خوږوالی و تريخوالی، زيږوالی و نرموالی، پرمختگ و شاته تگ، بډايي و نېستي پخپله په پښتنو اړه لري په بل هيچا اړه نه لري. دهغي دغنا او بډايی له پاره که څوک د پښتو دخپل واقعي حالت له په پام کي نيولو پرته دنړۍ دنورو ډېرو پرمختلليو ژبو دانکشاف پراوونه د سوتي په زور پرخپله ژبه باندي تطبيقوي، نتيجه به يې هغه راز وي لکه

زموږ سو سياليسټانو او سويتيسټانو چي دافغاني ټولني د وړاندي بېلوله پاره د پخواني شوروي اتحاد نسخې ټکي په ټکي عملي کول غوښتل او په نتيجه کي يې هيوادله او سنيو سياسي و ټولنيزو مصيبتونو سره مخامخ کړ. دلغت جوړوني خبره بايد د ژبي ماهرانو ته پرېښوول سي خو په ژبه کي په مروجو دخيلو يا غيرد خيلو اخنلو بڅښلو لغاتو باندي بايد په دې خندنۍ پلمه لاس ونه وهل سي چي گويا، داکارايرانيان هم کوي، المانيان يې هم، ....، ځکه يې موږ هم بايد وکړو!

دهرچا او هري ژبي اولويتونه توپير سره لري او دا هغه خبره وه چي علامه استاد (رح) هروخت پرې ټينگار کاوه. په (افغان ولس) نومې مجله کي ددوی له خولي څخه پرانقل سويو خبرو باندي زه هم شهادت ورکوم چي ويلې يې دي... دنوولغاتو ضرورت زه هغه وخت احساسوم چي موږ ټولي لهجې راټولي کړي وي او ددې څخه نور مایوس يو چي په لهجو کي نورڅه نه دي پاته او يا فرضاً ادب موټول داسي ذکر کړی وي، بيان کړی مووي، چاپ کړی مووي، دخلکوپه لاس مو ورکړی وي، چی هيڅ نه وي پاته، نو اوس موږ وضعي ته ضرورت لرو. نو ترهغه وخته چي موږ اکارنه وي کړی، دنوي

وضعې له پاره قدم اخیستل تقریباً د ژبې پردغه برخه باندې چې داپه لهجوکي ساتل سوې ده ، یو ظلم دی. (۳) زه به دومره پرزیات کړم چې له (نوي وضعي) څخه داستاد (رح) مراد د مروجولغتونوله پاره وضعه کول دي. نوي ساینسي و فني و علمي اصطلاحات له دې حکمه څخه مستثنا دي .

زموږ د منلي استاد پوهاند دوکتور زیار صاحب دخولې خبره ده چې وایي ... دلري او بری پښتونخوا یوه سیمه او خپل اوزی رانه پاتې نه دی چې څه له پاسه دوه سوه کتابچې مي پرې (۴) ډکې کړې دي. د پښتو وییپانگې دویمه برخه (زړه پانگه یا ارکاییزمونه) څېړاند دوست او استاد صمیم خپاره کړي اونوي پانگه یانیولو جیزمونه هم مایه یولس زریز سینگې کې له چاپه راکښلي ... (۵). خود خواهینۍ خبره داده چې دغه ستره زړه پانگه همداسي لاس نه وهلې په کتاب کې بندي پاته ده او څوک یې د ژوندی کولو او ورواجولو هڅه خو پر پرده ، د کارولو توصیه لاهم نه کوي. زموږ د پر زور پر نیولو جیزمونو دئ او بس همدامو د ژبې د کره کېدنې تادا وگرزولی دئ. علامه رشاد (رح) زړې پانگې ته د پره پاملرنه کوله په تېره بیا په شعر کې. او داپاملرنه یې یوازي دخپلي لهجې پانگې ته نه وه بلکې د پښتو ټولې لهجې یې په پام کې وې. طبیعي ده چې په دې لړ کې یې دخپلي لهجې زاړه لغتونه د پرکارولې دي. مایو وخت په یو شعر کې (دور د ورکه) استعمال کړې وه. علامه استاد سمد لاسه د عبدالقادر خان خټک دا بیت راته ووايه، چې په هغه کې :

شاعر د (بربوکی) ویی د کندهاری لهجې (دور د ورکه) له پاره راوړی دئ

که سفله څښتن د جاه شي په داڅه شو؟

په معنی بربوکی - پورته کړ خسری

او ورپسې یې د دغې کلمې په باب مشرح تفصیل ورکړ اوزیاته یې کړه: د عبدالقادر خان خټک په کندهار چاپ دېوان کې دا کلمه (بربوکی) ثبت سوې ده. په پخوانیو خطي نسخو کې گاف هم دکاف په شکل لیکل کېدلی او د بربوکی په ثبت و ضبط کې دغې قاعدې اغېزه کړې ده. ماته یې . د بربوکی داستعمالو توصیه هم وکړه .

بل وخت یې د (ترمي) او (کوشیر) کلمې راته تشریح کړې او ویې فرمایل: دا کلمې زموږ اوستاسي په کندهاری لهجه کې نه کارېږي، زده یې که او په لیکنه کې یې استعمالوه

زما یقین دی چې د ژبې د اطللس د برابرولو په باب د ساحوي ریسرچ په ترڅ کې به د سیمه ییزو لغتونو لویه برخه، چې په ټاکلې جغرافیوي محدوده کې ایسارپاته دي، ثبت سوي وي. په دې کې به د پرداسي لغات هم وي، چې نن یې معادل نیولو جیزمونه کارېږي. کاشکې د دغو لغاتو د خپرېدو له پاره هم هڅې سوي وای او یوازې په کتابچو کې یې په ثبت بسنه نه وای سوي.

په دې ترڅ کې مې یوه بله دیادونې ضمني خبره هم پر زړه باندي راغله او هغه د ژبې د اطللس د برابرولو په برخه کې دیونسکو او افغاني ټیم د کار او فعالیت په باب ده. مورته دا خبره معلومه ده چې په دغه افغاني ټیم کې یو فعال او هڅاندي غړی پوهاند دوکتور زیار او دده پرڅنگ د ټیم نورو غړو ارواښاد الهام، ډاکټر عبدالرازق پالوال، استاد حبیب الله پښتون زوی جاج، استاد پوهندوی نور احمد شاکر او استاد بایزید اخک هم شامل وو او په مینه و جدیت سره یې خپلې څېړنې مخ ته بېولې. د دې ټیم له غړو څخه له نېکه مرغه دوکتور زیار، ډاکټر پالوال، استاد بایزید اخک، استاد پښتون زوی ژوندي دي. استاد پوهندوی شاکر په کاناډا کې اوسي، په فزیکي لحاظ ژوندي دی خو له بده مرغه داسې ناروغي په پورې ده چې درغېدلو امید یې لږ دی (۲). مور له دغو بناغلو څخه ټینګه هیله لرو چې د خپلو کلونو کلونو زیار او کړ او په باب راتلونکي ځوان نسل ته معلومات ورکړي. زموږ هیواد د حوادثو او توپانونو مېنه ده. خدای مه کړه د دوی ارزښتمن زیار د توپانو څپې له ځانه سره یونه سي او تري تم یې نه کړې او یا سبا یې بل څوک د ځان مال ونه گڼي.

د علامه استاد رشاد (رح) د لیکنې او تدریس په ژبه دده هر شاگرد او لوستونکی پوهېدی او پوهېږي. دده شعر د زړو او مترو کولغاتو نوسره سره هر چاته خوږ او د پوهېدلو وړ او دی. دده په زرگونو شاگردانو کې څوک یو تن لاهم نسې موندلای چې ودي وایي: زه د استاد په تشریح اولوست نه پوهېدل. دده د افادې ستاینه د هر چا پر خوله وه. دا ولې؟ دا ځکه چې دده ژبه له پښتانه قامه څخه

پر دی نه وه. له بده مرغه نن پښتانه دهغي ژبي په پوهېدلو کي مشکلات اوستونزي لري ، چي د (کره) په نامه ورنسول کېږي .

. (علامه استاد رشاد د پاك خدای و بڅښي اوددوی کاردی تل د پښتنوزلمیو دلاري مشال وي (۷)

محمد معصوم هوتک

او کویل - کاناډا

نومبر ۲۰۰۵ع

رشاد - عبد الشکور - لودي پښتانه - (ب) مخ ، پښتو ټولنه - ۱۳۳۲ ش (۱)

. د عبد الحمید مومند کلیات - (پینځه) مخ - دانش خپرندویه ټولنه - ۱۳۸۳ ل (۲)

افغان ولس مجله - شپږم کال - لومړۍ گڼه - ۴۲ مخ . دلېمې مجلې د ۱۳۸۳ ل کال د ۴ - ۵ گڼې په (۳) حواله .

دا شمېره په (استاد زیار - د پښتني فرهنگ یوځلاند ستوری) نومي اثر ، ۱۴۹ مخ کي (۱۰۴) بلل (۴) سوی دی .

افغان ولس مجله - شپږم کال لومړۍ گڼه - ۹۹ مخ (۵)

پوهندوی نور احمد شاگرد دې مقالې ترلیکلوڅه د پاسه یو کال وروسته د ۲۰۰۶ع کال د جنورۍ په (۲) ۱۲مه د پنجشنبې په ورځ په ټورنټو کي مړ او د افغانانو په هدیره کي ښخ سو .

د الیکنه په کندهار کي د علامه رشاد (رح) د لومړي تلین په مراسمو کي گران سعید لودین (۷) ولوستله او په کندهار مجله څلرم کال ، پنځمه او شپږمه گڼه (لېندی ، کب - ۱۳۸۴ ل) کي چاپ . سوي ده . د دغه تلین په مراسمو کي ما (هوتک) له بده مرغه گډون ونسو کړلای .

دا یوه می لا واورئ، نور نو ستاسي خوښه

مور پښتانه اوس د ډیموکراسۍ د تمرین په حال کې یو. په همدې مو لا نه ده اخیستې. زه دا خپل ځان درنښم چې څوک می خبره را غبرگه کړي، لږ څه سره وپېچل سم. خو خیر دي وي دا تمرین به نه پرېږدو. که یې نن د سهلو وس نه لرو، سبا ته به یې پیدا کړو. خبره می د ښاغلي استاد صمیم صاحب کوله. که اباسین راغلی نه وای ښه عنوان، ښه استدلال او ښه وړاندیز. لوستلو یې خوند را کړ. دوه پښتانه خواخوږي باید یو له بله سره همداسې د زړه خواله وکړي. ما پخپله تېره لیکنه کې له نیولو جیزم سره په اصولو کې مخالفت نه دی کړی. ها د چا خبره گوته می خدای مه کړه (اسلام) ته نه ده نیولې، (مسلمانی ما) ته می نیولې ده. د خوښۍ ځای دا دی چې استاد صمیم زما له معروضاتو سره په مجموع کې موافقه ښودلې ده او په لږ کې یې تر (ډېره پر حقه) بللی یم. کومو ځایو ته چې یې (خو) ایښی دی هغه حاشیوي خبري یا د کلي بیان څنډي دي چې شمېر یې اته دی. زه به اتو سرو ته یو څه توضیح ورکړم.

ښاغلی استاد وایي د ژبي د ویپانگي په بشپړتیا کې ریشتیا هم چې څلور واړه آرونه ۱- (ارکاییزم، ډیالکتیزم، نیولو جیزم او اډاپتیزم) د دې زنځیر څلور پخې کړې دي، خو زما په اند د لاس په گوتو کې هم د اړتیا او استفادې د ارزښت له مخې توپیر جوت دی... زه هم سل په سلو کې همدا خبره کوم. زه غواړم هغه فیصدي عملي سې چې د کره لیکنې بنسټ ایښوونکو ایښي ده او په دې برخه کې دومره دوگماتیک نظر هم نه لرم چې که په سلو کې پنځه ویشته، دېرش سوه زما به چينغي پورته سي. یه، زه وایم اوس خو مور هغه نوري درې برخي بیخي هیري کړي دي. ښاغلي استاد د امیر عبدالرحمان خان د درباریانو د نکل په راوړلو سره پر دوو خبرو ضمني اعتراف کړی دی یو دا چې پر نیولو جیزم باندي تراندازي زیات زور اچول د (گونگوتیو) خوړل دي، نه د وڅکو. او بل یې په دې نکل زما هغه خبره تایید کړې چې مور په اولس یا پخواني ادب کې د لغاتو و موندلو له بهیر څخه په دې دلیل (لارچپه) کړې ده چې ارکاییزمونه خو (همېشه پلټل کېدای شي)، رايي نیولو جیزم ته پونده ورکړو. او په دې پونده کې مو د پښتو خوارکۍ نوکان وایستل. زه خود

بناغلي صمیم صاحب په دغه جمله کې هېڅ راز نیمگړتیا نه وینم چې وایي د انځوی ترکیب یا اسمیه جمله دوه فاعله لري کلمات به یې د آر له مخې عربي وي خو دې کلمو زموږ په ژبه کې د څوارلس سوه کلن ژوند په ترڅ کې د اقامي سند تر لاسه کړی دی. زه یې کورنۍ پښتو جمله بولم. د پښتانه له خولې راوتلې ده او بل پښتون له قاموس پرته پرې پوهیږي. د ژبې دنده (وظیفه) هم دغه ده.

د استاد صمیم دوهمه څرگندونه زما د لیکنې یو حاشیوي ټکی دی او د زیاتې تبصرې وړ یې نه بولم. زه بالکل موافق یم چې ارواښاد دوست شینواری د ارکاییزمونو په راغونډونه کې نه هېرېدونکي هڅي کړي دي. اروا دې ښاده وي. او ټول پښتانه یې کار ته په درنه سترگه گورو. ما چې د فاضل استاد رشاد صاحب خبره کړې وه، مطلب مې دا و چې هغوی ارکاییک لغتونه په نظم و نشر کې کاروي. له دې پرته مې بله خیره په زړه کې نسته. ما ته چې څوک د پښتو د پیاوړتیا په لار کې یو کوچنوی گام واخلي، د سترگو تور ښکاري. ارواښاد دوست شینواری خو د پښتو (ستور) په کتار کې راولم.

په دې یادونه کې د بناغلي صمیم صاحب زما په نو ورته خوشحاله وي جمله سر نه دی خلاص - ۳ سوی. علت یې دا دی، چې کنډویې لوستې ده او پر (وي) باندي یې ختمه کړې ده. که یې تر پایه لوستې وای، سر یې په خلاصېدی.

د باره گلۍ له پریکړو څخه وارد واره زما محترم استاد پوهاند زیار صاحب سر ټکولې دی او - ۴ ماته یې هم جرأت راکړ چې څه پرووایم. په لوی لاس چې څوک ودانه وړانوي نو نتیجه یې هرو مرو دا راز وي چې ان استاد صمیم صاحب لاد باره گلۍ د غونډې د برخه وال په توگه (دقیق خبر نه یم) د هغې فیصلې نه مراعاتوي. نه (کنډویې) لیکي نه (پکنډویې) بلکي (کي) او (پکي) کارې. د پښتو اکاډیمۍ مشر بناغلي ډاکټر راج ولی شاه خټک خو هم د همدغو نه مراعاتېدو له لاسه ژاړي. (گوربت ۴ ګڼه ۱۰۰۰ می - ۲۰۰۰) هغه د چا خبره، وایي (د کال خواری مې ولاړې، سپینې روپۍ مې ولاړې!) پاته سوه د لیک د بدلون خبره. روښانیانو که له ځانه لیکدود را ایست خو په هغه وخت کې د دولت لوانې خبره افغانې لفظ مشکل و لوست کېښ مه شه. دغسې دروېزه یې او

خوشحالخانې لیکدود هم درواخله. اوس خو افغاني لفظ لوست کېښ شه دا چې ځینې مشرانو او خواخوږو سلیقه یې بدلونونه پکښې راوستي دي، د هغو اغېزه خو کورټ صفر ده. نه باب (دود) سوي دي، نه چا منلي. نه د وزیر محمد گل خان مرحوم لیکدود کوم پیرو وموند، نه د خادم صاحب مرحوم، نه د خان شهید او نه هم د قلندر صاحب. داهسي عبث دارو مردک دي، فتح خان یې ډزوي.

په دې یادونه کې د پریفیکس او سوفیکس خبره پاته سوې ده او پر ځای یې ویل سوي دي چې ۵- زه (هوتک) ولي په (س) باندي د (شول) د مرستیال فعل او د هغه د بېلابېلو صیغو د لیکلو په امتیاز کې د خپلو مشرانو استادانو (علامه حبیبی او پوهاند رشاد) په پیروی کې ونډه نه اخلم؟

بناغلي صمیم صاحب. زه خو دا ونډه اخلم او د خپلو استادانو پر پله باندي په منظم ډول روان یم خو د (سانسور) استبداد دا واک راڅخه اخیستی چې لوستونکو ته خپل د زړه بیان په هغه (ډول و شکل) وکړم، لکه غواړم چې یې. که یو وخت درته زما د لیکنو د اصلي مسودو د کتلو فرصت برابر سو، تاسي به ووينئ چې په (شول) کې مي د (س) له امتیازه! ښه پوره گټه اخیستې ده. خو د خپرونو چلونکي زما لیکنې هغه راز نه چاپوي لکه زه چې یې کارم. ان زما څخه یې دا واک هم اخیستی چې جملې دي پر خپل زړه برابري وترم، لغتونه دي پر خپله سلیقه ورته وټاکم. زه (پر پښتو لیکنه باندي...) ولیکم، دوی یې (پر پښتو لیکنی...) کړي. زه (د انصاف په حکم) وکارم، دوی یې (د نیاو په پریکړه) کړي. (گوربت) لومړی کال (څلرمه گڼه). زه (سول) وکارم، دوی یې (شول) کړي. زه (په) ولیکم، دوی یې (پر) کړي. زه (دوې وڅکي) ولیکم، دوی یې (دوه وڅکي) کړي (هیله) دریم کال (شپږمه گڼه). زه (رانیوی) د (خریدم) په معنا ولیکم، دوی یې (راونیو) د (گرفتم، گرفتار کردم) په معنا کړي. زه خپلي لیکنې د دوی د اسانۍ له پاره په کمپیوټر کې چاپ ورولېږم خو چې وروسته خپله لیکنه لولم ((پرېره زما وي اختیار یې د قاضي غلام)). نو بناغلي صمیم صاحب. ما اریان خود خپلو استادانو پیروی ته څوک پرېږدي نه. هغه آثار چې ما پخپله یا تر خپل نظر لاندي خپاره کړي دي، هورې تاسي پکښې دغه (پیروي) موندلای سئ.

په دې برخه کې بناغلي صمیم ورور زما په شپږو اوو بېلگو کې چې راوړي مي وي، له ټولو سره ۶- موافق بنسکاري. یوازي يې له يوې سره خپله نه موافقه بنوولې ده او هغه پر قومونو باندي... د کلتور منل دي. په دې برخه کې به د خپلي ادعا د ثبوت له پاره د اولس دا دوې وراشې په ډېر صمیمیت وړاندي کړم :

۱- دا يې قبالة، په چا يې منې

۲- د چا پلار يې ولاکه په ومني

له (منل) سره د (پر) وييکي نه سي راتلای. که يې څوک د فاعليت و مفعوليت په دلايلو (په چا مني). په هغه کې نو څه سي ويل کېدلای. د پېچومي او به دي په زور څېړي

دلته (سرانې) تر (وړسترگي) بسیط بلل سوی او وړباندي درېدل بڼه گڼل سوي دي. گویا زما له ۷- نظر سره موافقه بنوول سوي ده. ما هورې د (تلوار) کلمه هم راوړې وي چې (هډو کارېږي نه). په دې برخه کې لکه چې هم موافق وي. خودا چې ما دي پر (وړسترگي) باندي د محلي ډيالکت ټاپه وهلې وي، یوه غلط فهمي شانته بنسکاري، یا به بناغلي صمیم ورور زما عبارت هورې سم لوستی نه وي. ما په خپل عبارت کې غوښتي دي وښیم چې (سرانې) د محلي ډيالکت ټاپه خورلې ده ځکه نو له استعماله لوېدلې دي. (وړسترگي) دا ټاپه نه ده خورلې. د مجلې په اووم مخ کې زما عبارت سم را نقل سوي دي خود تبصرې په وخت کې خبره وړانه سوي ده او داسي يې انگېرلي دي چې گویا ما (هوټک) پر (وړسترگي) باندي د (محلي ډيالکت ټاپه) لگولې ده؟ ما ((وړسترگي)) ثقيل بللی دي او ثقيل خو نو دي. د خوشحال بابا او معزالله خان مومند او گنج پښتو مثالونه يې د ((ثقلت)) بار له اوږو څخه اخیستلای نه سي. که يو لغت په اولنيو متونو کې راغلی و، معنا يې دا : نه ده، چې هرو مرو دي فصیح وي. که داسي وای نو پير محمد کاکړ به ولي ويلای چې

د میرزا شعر به بڼه و، ولي درېغه

په وحشي الفاظو ده کړ ویران شعر

دغه برخه د ارواښاد پوهاند علامه حبيبي له ليکني څخه په يوه اوږده اقتباس پای ته رسېدلې - ۸-
 ده. دا خبري ارواښاد علامه لکه بناغلي صميم صاحب چي اشاره ورته کړې ده ۳۱ کاله وړاندي کړي
 دي او د لغاتو د وضعه کولو پر عمومي اړتيا او اصولو يې روڼا اچولې ده. هغه وخت د هيواد په
 فرهنگي کړيو کي يوراز نظم ټينگ و. که به د لغاتو وضع ته اړتيا پيدا سوه، د پوهانو په سلا
 مشوره به لغت ورته وټاکل سو او دود به سو. دا کار به سوکه و خو اصولي و. داسي نه و چي هر چا
 په خپل سر، حق و ناحق جوړوني کولې. کله چي د لغت جوړوني بهير سر و اخيست نو بيا تاسي
 وگورئ سره له دې چي علامه حبيبي مرحوم د جوړوونو اړتيا مني خو له روان بهير څخه راز سر
 : ټکوي؟ غور راته کنسېږدئ. علامه حبيبي وايي

د پښتو نثر چي اوس په متبوعاتو کي ليدل کيږي يا له راډيو اورېدل کيږي د نورو ژبو تر اثر لاندې
 يو کړ غېږن نثر دی چي بايد تصحيح او د پوهېدلو وړ سي ❖ د ژبي اصلي بڼه او د ادا ډول او
 قواعد و ساتل سي ملفوظ او مکتوب سره ليري نسي ❖ له ځانه جوړ کړي کلمات پکښي کوترم
 نسي... په هر صورت اوسنی نثر چي کومي خواته روان دی د علمي ټولنو د توجه وړ دی. زه پر دې
 بېرېرم چي سبا به د ليکوالو او عامه خلکو پښتو دوني سره ليري سوي وي چي يود بله به نه سره
 پوهيږي... ځني خلک په بڼه نيت د پښتو د سوچه کېدو ته اړم سوي دي له ځانه کلمات جوړوي او
 په پښتو يې ور نښاسي چي نور خلک نه په پوهيږي. د ژبي د غسي سوچه کول که په بڼه نيت وي هم
 د گټي پر ځای تاوان لري او يوه نامفهومه د پېرانيانو ژبه ځني جوړوي. دا کار د يوه سړي نه دی.
 ښايي چي د پښتو ژبي يو گڼ د پوهانو انجمن دا کار وکي او هغه هم په داسي وخت کي چي ژبي
 عمومي څېړنه او پلټنه سوې وي او هغه کلمې چي په ژبه کي موندلې نسي بيا وضع سي ❖ د ژبي
 د سوچه کولو فکر لږ. څه افراطي هم ښکاري ځکه چي پر کړۍ محکه داسي ژبه نسته چي د نورو ژبو
 له کلماتو څخه کورټ سوچه وي

تاسي پرېږدئ چې د پښتونشر د گردو د خیلو کلماتو سره د دې وړسي چې علمي او فکري او ادبي او گران او پېچلي مفاهیم ادا کي چې علمي او فکري پانگه یې ډېره سوه او دا خوار بشرکی یې لږ څه غټ او تکره سو بیا هغه هر څه چې وغواړی زغم به یې ولري مگر اوس شیدو رودونکي کوچني ته د غټ سړي خواږه مه ورکوی چې سبا به یې په چاره پوري اریان یو. (وگورئ: پښتو چاپي آثار په (دوو تېرو پېړیو کي ۲۲-۲۳ مخونه ۱۳۵۷- کابل

د ژبي یو بل ماهر دوکتور د زرو یا مرو کلماتو پښتو کونه او د نوو لغاتو جوړونه یو راز ساري او حیاتي مبتلایي گڼلې ده او زیاتوي چې د دغي ساري ناروغۍ په مقابل کي او مه خوانان لکه متعلمین او محصلین معافیت نه لري او ژر په مبتلا کېږي (وگورئ هماغه اثر ۲۷۰-۲۷۱ مخونه) زه د دغي ساري ناروغۍ د شیوع نخبني نښانې اوس وینم ځکه مي نو غاړي خلاصي کړې . (نور نو ستاسي خوښه ۱)

سکار بورو ۱۰ کاناډا

سپټمبر ۲۰۰۰ ۲۸

. د اجوابیه مقاله د گوربت مجلې ادارې ته ورو لېږله او بنایي خپره کړي یې وي (۱)

سپلمې وهڅولم

څو ورځې وړاندې مې دخپل مصروف ژوند په سرگردانيو کې دومره وخت وموند چې په انټرنیټ کې د سپلمې پاڼه وگورم. په دغه پاڼه کې مې د (داود جنبش هم په سیند لاهوشو) مضمون ولوست چې په دې لنډۍ پیل سوی و:

مینی دې داسې لېونی کړم

په لاره ځم په لوتوولم زیارتونه

او په هغه کې مې یوه گیله ډوله یادونه د ځان په باب ولیدله. گیله داسې وه ... معصوم هوتک هم د علم په هسکو څو کوزماله شره خلاص بویه، چې هر څومره معیاري ژبه په لغتوهم ووهي، له علمه یې گټه اخلم، غاښ پر غاښ کښېمنم خولیکني یې لولم.

زه د مضمون لیکوال ته د دوی دهغه درناوي له امله کورودانی وایم چې زمالیکني له ناخوښۍ سره سره لولي. دایې د اکاډمیک چلند یوه نخبه گنم. خدای دې تل پرهمدې چلند ټینګ ولري. ما پخپلو لیکنو کې کوم داسې څه نه دي موندلي چې هغه دي د پښتو ژبې د معیاري کولو هڅوته لغته ورکول وي. زه د بل هر پښتانه په شان له خپلې ژبې سره مینه لرم او غواړم چې دا ژبه غني سي، مواد او کتابونه پکښې زیات سي د علم او پوهني په هره برخه کې د پښتنو اړتیاوي ورپوره سي په پښتنو کې د کتاب لوستلو او څه لیکلوروحیه او عادت پیاوړی سي ... دې عالي هدف ته درسېدو په لاره کې ترخپله وسه او امکاناتو پورې هڅي هم کوم. خوددې هڅوله پاره خپل اصول لرم، خپل نظریات لرم او دنورو درنو دوستانو اصولو او نظریاتو ته درناوی هم لرم. مورپښتنو ته په کارده چې دمهاجرت په بېخونده ژوند کې له دې نوي چاپیریال څخه که نورڅه نه وي، نو دا یې یوه خبره خوباید هرومرو زده کړو او هغه دنورو نظریاتو ته په پراخ تندي غوړنیول دي. هرڅه باید پر خپل ځان تمام نه کړو. خدای شاهد دی چې زه په ځان کې د دغسي روحیې د غښتلي کولو په لار کې ښه پوره هڅه او کوښښ کوم.

ماته دا خبره نه رامنځته شوې چې مانو د دغو قلمي هڅو په بهیر کې معیاري ژبې ته څرنگه او چیرته لغتي ورکړې دي. البته د معیاري ژبې د اصولو، لومړیتوبونو او په تېره بیا دلغت جوړونو په باب خپل نظریات لرم او هغو ته پابندیم. په علمي نړۍ کې د ځانگړو نظریاتو درلودل باید د (لغته ورکولو) په معناتعیرنه سي. د پښتو ژبې د معیار د منځ ته راتگ په باب د خپلو ځانگړو نظریاتو پر څنگ خوزه په پخپلو لیکنو کې د (سین او شین) له مسئلې او په یو، دوو ځایو کې د اوږدې (ی) پر ځای دلنډې (ی) له کارولو پرته له نورولو او برو لیکو الو سره په لیکنه کې هیڅ توپیر نه وینم او زما دې شعوري عادت زما د لیکنو په پوهېدلو کې هیڅ راز ستونزه پېښه کړې نه ده. زما خپله انتباه خود داده چې زما د لیکنو په پوهېدلو کې لراو برلو ستونزې هیڅ راز ستونزه نه لري. زما خو ترننه پورې په لیکلې یا نالیکلې بڼه داسې څه په سترگه سوي نه دي، چې د معصوم هوتک په دغه لیکنه باندې مورښه پوهېږو.

په څو محدودو افعالو کې په سین باندې د شین اړول دومره وړه او څنگزنه خبره ده چې په معیار پورې هیڅ اړه نه لري او نه په دې برخه کې دا و لښو او او سنیو پوهانو له خوا کومه غوڅه فیصله صادره سوي ده. که داد معیار یوه اساسي برخه وای نو زموږ فاضلو مشرانو استادانو او د پښتو ژبې ستورو (علامه حبیبی، علامه رشاد او ارواښاد بېنوا) به هم داسې نه لیکلای. ماترننه پورې دهیچاله خولې دا خبره نه ده اورېدلې چې د دغه سین او شین دا و نبتلوله امله دي د علامه حبیبی، علامه رشاد او استاد بېنوا په کومه لیکنه پوه سوي نه وي یادي د مطلب په پوهېدنه کې د دغو کلما توله اسیته، چې شمېر به یې په مشکل سره لسو ته ورسېږي، ستونزه ولري. په داسې حال کې چې دهغو سلگونو کسانو فریادونه اسمان ته رسېدلي دي چې د چا خبره په معیاري! جوړو سوو کلما توباندې دنه پوهېدلو له امله یې له کلونو کلونو راهیسي وهي او څوک یې پر چیغو غوږنه ږدي. د دې چیغو یوه وړه بېلگه به درنو لوستونکو ته وړاندې کړم. ماڅه موده مخکې د سویس دویانا په ښار کې یوه دوست ته خپله یوه نوې چاپ سوې رساله (درنه کورنۍ) لېږلې وه. په لیک کې یې راته کښلې وه: رساله مي ځکه خوښه سوه چې ژبه یې همغه ژبه ده چې علامه حبیبی، پوهاند رښتین، استاد بېنوا او علامه رشاد کاروله. بې مبالغې وایم چې په دې او سنیو زیاترو لیکنو یا نه پوهېږم او یا می زړه ورته په تنگ شی او هیسته یې وغورځوم. داسې

داد بیا تود پوهنځی د پښتو څانګې فارغ او همکارو. زما سره دلته چې یووالی نه لري او ترننه . مود مخامخ لیدني فرصت هم نه دی موندلی .

ددې له پاره چې دخپلو لیکنو د اسلوب او ډول په باب مي بناغلو لوستونکو ته یولړ و ضاحتونه وړاندې کړي وي ، بده نه ده چې یوڅه پرعمومياتو باندې ورغږېږم .

د پښتو او نورو ژبو د بېلابېلو لهجو په ځینو کلماتو کې کانسو نینتونه او واولونه توپیر سره لري او دا توپیر مراعاتول هیڅکله هم د معیار د تر پښولاندې کولو په معنا نه دي بلل سوي . پښتو ژبه خولا د معیاریت درجې ته در سېدو په لاره کې خالپوڅي (خاپوړي) کوي ، زه نوري پرمختللي ژبي در بنیم چې په هغو کې هم تراوسه پوري چا ددغو توپیرونو مراعاتول د معیاریت پر ضد کار نه دی گڼلی . په هندي ژبو کې د سري متي - شري متي ، درمسال - درمشال ، سري دیوي - شري دیوي ، سرینگر - شرینگر ، سریلانکا - شریلانکا... په شان کلمات بیخي ډېر دي او هیڅ هندي ژبپوه یا عادي لیکوال ځان ته دا حق نه ورکوي چې په دې دوو کې دي یوسم اوبل ناسم و بولي یا دي ددې دواړو شکلونو موجودیت د ژبي گډوډي وگڼي . هر لیکوال چې له دې دوو څخه یو استعمال کړي ، لوستونکي پوهېږي چې دده مقصد څه دی . دا یې لابله گټه ده چې په هندي ژبو پوه لوستونکي ته لا دا خبره هم څرگند پري چې ددغي یا هغي لیکنې لیکوال په کومه سیمه پوري اړه لري . په انگرېزي کلمې چې د واولونو د استعمال labor او labour د favor او favour د color او colour ژبه کې د له امله توپیر سره لري ، دواړه رواج لري په امریکایي انگرېزي کې یې دوهم شکل او په انګلیسی انگرېزي کې یې لومړی شکل دود دی . ان تردې چې په قاموسو (ډیکشنریو) کې یې ددغو لغاتو څنگ ته په لېند یو کې د ایا دونه هم کړې وي ، چې داشکل یې امریکایي او د ابل یې انګلیسي یا استرالیایي دی . مگر یوه ته یې هم غلط نه دي ویل سوي . دانگرېزي ژبي امریکایي ، انګلیسي ، استرالیایي لهجې ټولي ددې ژبي لهجې دي او هیڅ یوه انگرېزي ژبي پر بل انگرېزي ژبي باندي دخپلي لهجې د منلو بېخایه او بې هدفه زیار پر ځان نه دی منلی او نه یې په دې برخه کې وخت ضایع کړی دی . د عربي غوندي پراخي ژبي مصری ، عراقی ، یمنی ، سوریایي ، فلسطینی او نوري لهجې هره یوه په ځینو برخو کې په ویلو او لیکلو کې توپیر لري خو هیڅکله یو د بل لیکلو او تلفظ ته ناسم نه وایي . په پارسي کې د (صدا ، آواز ، نداء) کلمات ټول کارول کېږي . هر څوک یې په

انتخاب کي اختیار لري. داسي نه کوي چي یو واریانت یې د معیار په نامه خوښ کړي او نور یې هیسته وغورځوي. دا ټول لغتونه د پارسي ژبي د بډايي او دلغوي زېرمي د غنا خنبه گڼي. خو موردهغوی پر خلاف په (ریغ او غز) کي یوه ته مخ ورکولو او بل ته نه. که چارغ و کینښ گویا کفر یې وکړ او معیار یې په لغته وواهه. په داسي حال کي چي دا خبره له معیار سره هېڅ اړه نه لري او نه ژبه پارلماني انتخابات دي چي فیصله یې په اکثریت او اقلیت باندي کېږي. زما په نظر (نجلی، جنی، جلی، جن)، (سوچه، نگه، خالص)، (لیکل، کنبل)، (ولیکم، وکارم)، (بنکلی، کنبلی، بنایسته)، (بډای، شتمن، هستمن، غني) او نور په سوو داسي مترادفات د خوږې پښتو مروج لغتونه دي او پالل او لیکل یې د هر پښتانه پخپل انتخاب پوري اړه لري. په دې کي د معیار په نامه سکه وناسکه را ایستل، دیوه غوره کول او دنوروله رواجه ایستل او ورپسې وژل د پښتو په گټه کار نه دی.

د پښتو ژبي په ځینو فعالو کي په سین باندي دشین او بنسټنه ځان ته تاریخي عوامل لري او دا کار د پېر یو په اوږدو کي عملي سوی دی. ډاکټر پالوال یې د کوشانیانو د واکمنۍ ژبنۍ اغېزې بولي. دا وښتون عامل چي هر څه وي، زما ورسره په دې لیکنه کي کارنسته خودا اوښتون د پښتنو په یوه ټاکلي جغرافيايي محدوده کي راغلی دی. د پښتو ژبي پیاوړي ماهران ټول په دې عقیده دي چي د دغو فعالو د سین شکل لرغونی (آر) دی. خوزما په عقیده دا چي ځینو له جو دغه ځانگړتیا ساتلې یایې له لاسه ورکړې ده، یوه بشپړه طبیعي عملیه ده. نه یې پرېښوول کوم عیب دی او نه یې ساتل کوم ویاړ. دغه طبیعي عملیه زما یاد بل پښتانه خپل انتخاب هم نه دی بلکي دا په یوه مشخصه جغرافيايي سیمه کي دیوه یا بل پښتانه درالو بیدلوله بابته را پیدا سوی ژبنی واقعیت یا په بل عبارت تاریخي انتخاب دی چي په پاللو کي یې هر پښتون بشپړ اختیار لري. عوام الناس که دا خبره هر راز گڼي، دومره مهمه نه ده، خود ژبي ماهران او په ژبه پوه کسان چي دیوه ځانگړي تمایل له مخي دغي طبیعي عملیې ته د معیاریت تر پردې او پوښ لاندي د کابل یو خبره (باد) ورکوي، ښه کار نه کوي او دغه زیار یې د پښتو ژبي او پښتنو په تاوان تمامېږي او تمام سوی هم دی.

د پښتو ژبي بېلابېلي لهجې عیني واقعیتونه دي اوله هغوسره بې پروایي دهغوله ویونکوسره بې پروایي ده. مورده ټولنیزانکشاف په یوه داسي پړاو کي واقع نه یو چي په ټولو پښتنو دي یوه ژبه

وایو او په ودې لیکو. داراز هڅه یو شاعرانه ارمان دئ او څرنگه چې تروخت دمخه اذان دئ، ځکه یې نو په عمل کې د تطبیق زمينه لږده. د ټولنیز او سیاسي ژوند په داسې یوه حساس پړاو کې چې پښتانه د خپلې بقا او فناله تاریخي ازموینست سره مخامخ دي دنور وې شمېرو بې اتفاقو پرڅنگ یې اوس بیا په ژبه کې د معیار او نامعیاریه نامه د لیکوالو ترمنځ نوري بې اتفاقی اچول له پښتو او پښتنو سره ظلم دئ. زه خپل پښتانه وروڼه په تینگه رابولم چې له دغه راز درزونو اچولو څخه دي تېرسي. دا کارونه که څه هم له ژبې سره دخواخوړې په انگېزه وي خوزما په خیال نتیجه یې په زړه پوري نه ده.

ماته د پښتو ژبې ډېرې کوچنۍ لهجې لاهم د اهمیت وړ دي. نه هغوته ناسمي وایم او نه دهغول هجود لغاتونو او وراشوپه استعمال باندې خوا بدی کېږم. په هماغه لیکنه کې مې، چې پکښې زما په باب گیله ډوله یادونه سوې وه (سپلمۍ پاڼه)، د غاښ پر غاښ کښې منډم* جمله ترسترگو سوه. زه پوهېږم چې (کښې منډم) یا (کې منډم) زما په لهجه کې د (کښې کښم) یا (کښې کارم) په شکل ویل کېږي. زما په لهجه کې د (منډل) مصدر په یوه شي کې د بل شي دننه ایستلو یا چخلو په معنا کارېږي او د چخل عملیه له غاښ سره برابره نه راځي. زه به هیڅکله د (غاښ پر غاښ کښې منډم) عبارت ونه لیکم. زه (غاښ پر غاښ کښې کارم) عبارت د ځان له پاره غوره گڼم خو ځان ته به بیا هیڅکله دا حق هم ور نه کړم چې د (کښې منډم) کلمه ناسمه و بولم. دا اصطلاح په یوه پراخ اولس کې کارېږي او دا پراخ اولس زما پښتانه وروڼه دي. پرېږدئ چې د دغه یوه مفهوم له پاره مور په ژبه کې درې لغته ولرو. زما نظر د لغتو نو په برخه کې بالکل روښانه دئ. زه دنوولغتو نو له تحمیلولو سره مخالف یم. له دې خبرې سره مخالف یم چې یو څوک خپل له ځانه جوړسوی لغت د معیاریه نامه په زور راباندې مني. د سپلمۍ پاڼې په نوموړي مضمون کې دنباغلي جهاني څخه هم گیله سوې ده چې ... هغه قسم کړی چې (سو) به پرې څوک (شو) نه کړي اوزه یې دادشاعریه بغاوت کې ور حسابوم... د زهر و غږ د دی تېروم یې*.

گرانه سپلمۍ واله! دې خبرې دي سخت ولېزولم. ما په اصطلاح د معیاري ژبې له پلویانو څخه تل دا غوښتنه کړې ده چې دلغاتو جوړولو پرځای دي یو وار لهجې وپلتي، که یې کوم لغت ورته وموند، هغه دي واخلي او که نه، نو بیا دې ورته نوی لغت جوړ کړي. زما سره هرکله دا اند پښنه

ملگرې وي چې زما پردې روغو بڼتنه ولي چا ترننه پوري بڼه په پراخ نیت غوړنه دئ نیولئ؟. اوس چې مي ستاسي په لیکنه کي ولوستل چې د معیار عاشقانوته د پښتو دیوې لویی لهجې ایکی یو لغت (سو) منل د زهر و غړپ دئ ، نوباور و کړئ چې سخت وډار بدم. له ځان سره مي وویل: یا خدايه پردې بد بختو پښتنو دي څه بلانازله کړې ده. دوی ته چې دخپلي پښتو دیوې لهجې دلغت کار بدل د زهر و غړپ بڼکاري نوبیا مور وولي له نورو څخه گیله کوو چې د پوهنتون ، پوهنځي لغات له خپلو لیکنو څخه باسي؟ خدای دي وکړي چې د سپلمی والو دغه جمله زما دمخکینی غوښتني در دلوله پاره جواب نه وي .

ماته د حیرانتیا ځای دادئ چې د جهانی پر شعر باندي خود پښتنو د ټولو لهجو ویونکي خوند اخلي او دده شعر د ټولو پښتنو خوښ دئ. زما په نظر خوله معیاریت څخه مراد هم باید دا وي چې په لیکنه یا شعر باندي لوستونکي پوه سي ، دهغه مطلب ژردرک کړای سي اولیکنه یا شعریې پر زرو باندي کښېني. آيا د جهانی شعر له سو سره سره د ټولو پښتنو په نزد محبوب القلوب نه دئ؟ که جواب (هو) وي. نوزه وایم د جهانی د شعر ژبه معیاري ده. او که څوک وایي چې نه ، معیاري ژبه هم داده چې دازه یې لیکم. ماکه په سیند لاهو و کښې ، که مي په لاره ځم و کښې ، که مي پښې توپېرې و کښې ، ټول ځکه معیاري دي چې سین مي په شین اړولی دئ! دې ته نوسرزوري وایي او سرزوري ته . نوبیا زه هم جواب نه لرم .

د ژبي معیاریت نه د زاړه اونوي ترمنځ د مبارزې په مارکسیستي فورمول ترلاسه کېدلای سي او نه دئ چې که په طبیعي ډول تعقیب نه (process) د فرمان په ورکولو سره. دا یو اوږد ژبني پراسس سي ، ژبي ته خورا ډېر تاوانونه رسوي لکه اوس چې یې رسولي هم دي. دا طبیعي بهر که پرچا اوږدېرې یا اوږد سوي وي ، وي به. خو تعقیب یې ضروري دئ. له دې بهر سره د کله مي بارېرې ، زوی مي راملاکه چلند په کار نه دئ. او که څوک د سوتې د زور چلند ورسره کوي نو کوي به یې. خوتاسي به یې وویني چې دامنده ترکومه ځایه رسېدلای سي. له معیاریت څخه باید د ملنډو داسي . شی جوړنه کړو چې بس سین په شین واړوه ، نورنور څخه برغزوي چې وایي وایه یې

لکه وړاندي چي مي وويل د ژبي د معيار خبره يوه اوږده تدريجي عمليه ده. په انقلابي خپزونو باندي دهغي عملي كول به هغه رازنتيجه وركړي لكه زموږ منورينو چي غوښتل په انقلابي شعارونو باندي په افغاني ټولنه كي ټولنيز او سياسي بدلونونه راولي خو په پای كي يې دغه بد بخت اولس په يو ويستمه پېړۍ كي د مذهبي فناتييزم ترخپېړي لاندي كښېناوه او د بنوونځي له تگه يې ورته د كفر په اندازه گناه جوړه كړه.

ماله ځان سره پتېليې وه چي پر دغه راز موضوعگانو به خپل وخت او انرژي نه لگوم. خو څرنگه چي په نوموړي ليكنه كي په نامه يادسوي وم اوله بلي خواددي ليكني له امله داند پښو مارانو واخيستم نو درنو لوستونكو ته دخپلو عقايدو د څرگند تباله خاطره مي داخوپانيې توري كړې. خدای دي وكړي چي د زړه په مطلب مي لوستونكي پوه كړي وي.

كه زيارت كړم نه رارسېږي

(يا تهگه زه يم يا تهگان دي زيارتونه ۱)

محمد معصوم هوتک

داگست ديارلسمه ۲۰۰۶ ع

اوکویل - کاناډا

. دامقاله د بنکلا مجلې څلرم کال ، پنځمه گڼه كي خپره سوه (۱)

ماخذونه

- : د دې کتاب په کښلو کې له دالاندي ماخذو څخه استفاده سوې ده
- پالوال ، عبدالرازق (ډاکټر) ، معیاري پښتو ، ۱۳۸۴ نمریز کال ۱
- خیرالبيان ، دکابل چاپ ، ۱۳۵۳ش ۲
- رفیع ، حبیب الله ، ژبپالنه ، پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۶۱ (میزان ۳
- بریالی ، عبدالکریم ، د پښتو لیکدود ، پښتو اکيډمي ، کوټه ، ۲۰۰۰ع ۴
- یون ، محمد اسمعیل ، استاد زیار ، د پښتني فرهنگ یو ځلاند ستوری ، ۱۳۷۲ ۵
- خټک دوست محمد ، بحر العلوم (لومړی ټوک) ، د محمد معصوم هوتک په زیار ، صحاف ۲
- نشراتي موسسه ، ۱۳۸۳ل
- زیار ، دوکتور مجاور احمد (پوهاند) پښتو پښتانه د ژبپوهنې په رڼاکې ، ۱۳۷۹ش ۷
- زیار ، دوکتور مجاور احمد (پوهنوال) ویی پوهنه ، کابل پوهنتون ، ۱۳۶۰ش ۸
- زیار ، دوکتور مجاور احمد (پوهاند) پښتو پښویه ، درېیم چاپ ، ۱۳۸۴ش ۹
- روهي ، سرمحقق محمد صدیق (کانديد اکادميسن) د پښتو ادبياتو تاریخ ، معاصره دوره ۱۰
- ، ۱۳۷۸ش
- رشاد ، عبدالشکور ، لودي پښتانه ، پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۳۲ش ۱۱
- نومیالی ، محمد انور ، د پښتنو د ټولنیز تاریخ مبادي ، ۱۹۹۰ع ۱۲
- ویښ ، راز محمد ، پښتو کتابونه ، پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۳۷ش ۱۳

- بینوا، عبدالروف، پښتوروزنه، د پښتو څپر نوین المللي مرکز، کابل. ۱۳۵۲ش ۱۴
- هوتک، محمد معصوم، میرزا عبدالودود هوتک، ۱۳۷۷ش ۱۵
- دخان شهید یاد، دمقالو مجموعه، د سرحدونو چارو وزارت، کابل، ۱۳۷۰ش ۱۶
- افغان یاد، دمقالو مجموعه، کابل پوهنتون، د ژبو او ادبیاتو پوهنځی، ۱۳۶۰ش ۱۷
- رویداد لویه جرگه دارالسلطنه کابل، ۱۳۰۳ش ۱۸
- ډبوه (مجله)، ۴ کال، ۲ ګڼه ۱۹
- ډبوه (مجله)، ۴ کال، لومړۍ ګڼه ۲۰
- افغان ولس (مجله)، ۲ کال، لومړۍ ګڼه ۲۱
- افغان ولس (مجله)، ۵ کال، لومړۍ ګڼه ۲۲
- ، (لېمه (مجله ۲۳
- ګوربت (مجله)، لومړۍ کال، ۲ ګڼه ۲۴
- کابل (مجله)، ۱۳۶۵ کال، ۱۱-۱۲ ګڼه ۲۵
- ښکلا (مجله)، ۴ کال، ۳ ګڼه ۲۶
- ښکلا (مجله)، ۳ کال، ۲ ګڼه ۲۷
- ورځ (مجله)، ۲ کال، ۳-۴ ګڼه ۲۸
- آئینه افغانستان (مجله)، ۱۰۴ ګڼه، اکتوبر ۲۰۰۶ع ۲۹
- امید جریده ۳۰
- د عبد الحمید مومند کلیات، د محمد آصف صمیم په زیار، ۱۳۸۳ل ۳۱

- دمیرزا حنان بارکزي د پوان ، د محمد معصوم هوتک په زیار، ۱۳۷۰ ش ۳۲
- د عبد الحمید مومند د پوان، د زلمي هیوادل په زیار، کابل ، ۱۳۶۳ ش ۳۳
- د عبد الحمید مومند د پوان ، د صدیق الله رښتین په زیار، پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۳۰ ش ۳۴
- د حمید درو مرجان ، د سید انوار الحق جیلاني په زیار، ۱۹۷۸ ع ۳۵
- د لوی احمد شاه بابا د پوان ، د مومن موحد په زیار، ۱۳۷۸ ش ۳۶
- د لوی احد شاه بابا د پوان (د پوان هرا) ، د محمد معصوم هوتک په زیار، نا چاپ ۳۷
- د حاجي جمعه بارکزي د پوان ، د زلمي هیوادل په زیار، پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۶۰ ش ۳۸
- دیوان هجري ، د همیش خلیل په زیار، پښور ، ۱۹۵۸ ع ۳۹
- د پښتو ژبې دودې اړتیا اولارې چارې (د مقالو مجموعه) ، ۱۳۷۸ ش ۴۰
- پښتو چاپي آثار (د مقالو مجموعه) ، کابل ، ۱۳۵۷ ش ۴۱
- د پښتو ټولني تاریخچه ، پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۵۶ ش ۴۲
- بینوا ویب پاڼه ، ۲ نومبر ۲۰۰۲ ع ۴۳
- ټول افغان ویب پاڼه ، ۱۱ زمري ۱۳۸۵ ش ۴۴
- سپلمی ویب پاڼه ۴۵
- د سراج الاخبار کلکسیون ۴۶
- د طلوع افغان کلکسیون ۴۷
- زما متفرق یادابنتونه ۴۸

49 ♦ Tony, Crowley, Standard English & the Politics of Language , N.Y

50 ♦ Encyclopaedia Britannica

51 ♦ Illustrated World Encyclopaedia, N.Y.

52 ♦ Oxford, Current English Dictionary, 1998

53 ♦ Wikipedia Encyclopaedia, (Inter-net)

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**